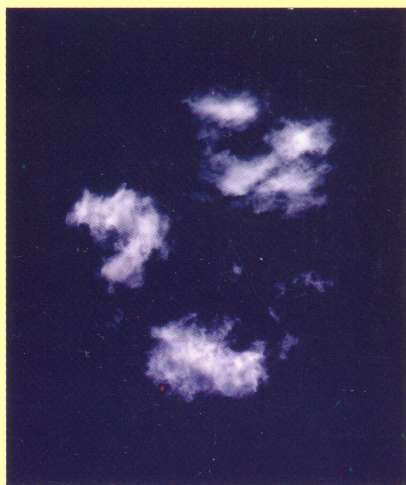

COL·LOQUIS DE VIC

XI

L'ECONOMIA

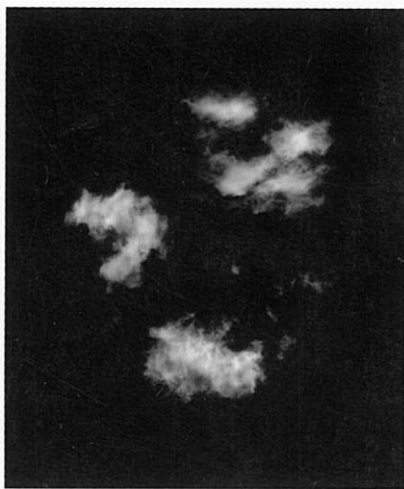

AJUNTAMENT DE VIC
SOCIETAT CATALANA DE FILOSOFIA

COL·LOQUIS DE VIC

XI

L'ECONOMIA

AJUNTAMENT DE VIC
SOCIETAT CATALANA DE FILOSOFIA

INTRODUCCIÓ

El dijous dia 5 d'octubre del 2006 s'inicià l'onzena edició dels Col·loquis de Vic, dedicats, en aquesta ocasió, a l'economia. Pocs mesos abans, el comitè organitzador s'havia reunit amb l'alcalde de Vic i el president del Consell Comarcal d'Osona per tal d'acordar-ne el tema. La taula era composta pel president de la Societat Catalana de Filosofia, el Dr. Dídac Ramírez Sarrió, i els doctors Josep Monserrat Molas i Ignasi Roviró Alemany, membres organitzadors dels Col·loquis de Vic per encàrrec de la Junta de la Societat Catalana de Filosofia. El president de la Societat Catalana de Filosofia dedicà unes paraules d'agraïment a les persones i institucions que havien fet possible la celebració d'aquesta onzena edició dels Col·loquis de Vic i remarcà que calia estar atent a les necessitats de les iniciatives ja consolidades, com ara els Col·loquis de Vic. El perill que corren les activitats i institucions que han necessitat molts esforços per a la consolidació és que, un cop s'ha aconseguit una normalització, s'oblidi la necessària col·laboració institucional perquè la seva permanència sigui assegurada. Aquest risc no es dona en els Col·loquis de Vic, ja que l'Ajuntament de Vic, el Consell Comarcal d'Osona, la Universitat de Vic, la Universitat de Barcelona i la Societat Catalana de Filosofia els donen aquesta necessària estabilitat.

Acabades les paraules del president de la Societat Catalana de Filosofia i després de les intervencions sobre qüestions tècniques i de procediment dels altres membres de la taula, s'inicià el primer àmbit de treball amb el seguit de comunicacions i debats que publiquem en aquestes actes.

El divendres dia 6 continuaren les comunicacions, les ponències i els debats; tingué un especial seguiment la intervenció del Sr. Josep M. Ureta, periodista especialitzat en temes de divulgació econòmica, i la taula rodona de diversos professionals de l'economia osonenca quant a iniciatives d'interès. El debat i la contraposició d'idees entre aquests i els membres de la sala va ser ric i interessant, tal com es pot deduir de la transcripció que ara n'ofereim.

Volem acabar amb un agraïment al Sr. Antoni Bover, fotògraf que ha il·lustrat, un any més, la portada, i al Dr. Andreu Grau Arau, redactor dels diàlegs i interpel·lacions entre els comunicants o de les explicacions dels ponents a les preguntes de la sala. També es deu al seu treball una primera transcripció de la intervenció de Josep M. Ureta i tot el tercer àmbit.

Ignasi Roviró i Josep Monserrat

L'ECONOMIA

PRIMER ÀMBIT
ECONOMIA I FILOSOFIA

Dr. Dídac Ramírez

ECONOMIA I FILOSOFIA

DR. DÍDAC RAMÍREZ SARRIÓ,
(Universitat de Barcelona)

Introducció

Agraïxo als membres de la comissió organitzadora dels Col·loquis de Vic que m'hagin encarregat aquesta intervenció. De molt bon grat em dirigeixo a tots vostès per compartir unes reflexions al voltant de l'economia i la filosofia.

Els amics de la comissió potser hauran tingut en compte la meva formació acadèmica a l'hora de fer-me l'encàrrec. Ells saben, però, que no sóc especialista ni en filosofia ni en economia. Per tant, hauran valorat que els parlaré des d'una experiència marcada per una profunda estima per ambdues disciplines, que miro de plasmar dins el meu radi d'acció intel·lectual i pràctic.

I, portant un xic més lluny el conat de contextualització, abordo el tema no tant des de la cerca d'una simbiosi acumulativa de coneixements, com des de la posició crítica d'una persona a qui la filosofia ha ensinistrat a gosar dissentir, a posar en qüestió afirmacions i teories dites científiques i veritables, a córrer el risc de ser titllat d'ignorant i d'obsolet, a sobreposar-se a estirabots com ara el sovint emprat en la cultura política i que va fer fortuna en boca de Bill Clinton durant la campanya contra George W. Bush l'any 1992: «It's the economy, stupid!»

El comentari anterior enllaça amb el motiu de la segona de les cinc parts de què a partir d'ara constarà l'exposició:

la filosofia no és la panacea universal. Abans haurem procedit a fer una sistematització sumària de l'economia per tal de poder-nos referir després a algunes de les aplicacions de la filosofia en l'economia dins els àmbits de la formació i praxi de l'economista i de la política econòmica successivament. Clouré amb un comentari centrat en la constatació que l'economia no és pas la pedra filosofal.

Economia es diu de diferents maneres

Com és de sobres conegut, el terme *economia* prové dels mots grecs *oikos* (casa, família, hisenda, estat) i *nomos* (lleí) o *némo* (jo administro, de *nemein*, distribuir, administrar) i significa (segons el GDLC) «Administració ordenada dels béns d'una comunitat (estat, establiment, família, etc.).»

La referència etimològica del terme permet de ressaltar, d'una banda, la idea que li és inherent d'ordenació dels afers, humans i divins (economia celestial), això és, l'adaptació conscient dels fins als mitjans, i, d'altra banda, els dos àmbits d'aplicació: el domèstic i el comunitari (la ciutat o l'Estat).

En relació amb això últim, el tractat aristotèlic *Oikonomikós* conté reflexions sobre ambdós àmbits en tres llibres (dos dels quals probablement són apòcrifs). Aristòtil entenia per *economia* l'administració de la família tant des del punt de vista material com moral, és a dir, l'economia domèstica tal com l'entendem avui dia més la direcció moral de la família. L'àmbit comunitari, en un cert sentit, es reservava per a la política. Plató se n'havia ocupat en la *República*, on trobem una concepció de l'economia anomenada *normativa*, en oposició a l'economia *positiva*, i que, seguint les seves idees, polítiques va voler posar reiteradament en pràctica a Siracusa amb el desastrós resultat que tots coneixem.

Va ser John Neville Keynes (1852-1959) qui va proposar la distinció normatiu/positiu per primera vegada en la ciència dins *The Scope and Method of Political Economy* (1891):

«a *positive* science may be defined as a body of systematised knowledge concernig what is; a *normative* or *regulative* science as a body of systematised knowledge relating to criteria of ought to be, and concerned therefore with the ideal as distinguished from the actual; an art as a system of rules fort the attainment of a given end. The object of a positive science is the establishment of uniformities, of a normative science the determenation of ideals, of an art the formulation of *precepts*».

L'economia normativa assenyala objectius a assolir, situacions millors que les actuals, determina ideals com la ciutat de Plató. Des del punt de vista de la gestió, però, la doctrina aristotèlica sí que és compatible amb la versió política de gestionar els recursos de la ciutat i de l'Estat, no de fixar els impostos, la qual cosa sí que seria concordant amb el model platònic.

Per altra banda, la llengua anglesa distingeix entre *Economy* i *Economics*. El primer terme denota l'activitat humana, individual i social, consistent a produir, distribuir, intercanviar i consumir béns i serveis, és a dir, té a veure amb com s'ho fan els individus i les societats per a satisfer les seves necessitats a través d'incentius, eleccions i assignació de recursos escassos; el segon terme fa referència a l'estudi de l'activitat anterior. Així, a les facultats d'Economia no s'enseny *Economy*, sinó *Economics*.

Durant algun temps (segle XIX i començaments del XX) la darrera expressió s'utilitzà com a sinònima de *economia política*, introduïda per Antoine de Montchrétien (1615), que va prendre cos a Anglaterra en el segle XVIII significant les condicions sota les quals s'havia d'organitzar la producció en els estats-nació del nou nat sistema capitalista. Els principals exponents de l'economia política foren Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), John Stuart Mill (1806-1873), Karl Marx (1818-83) i Alfred Marshal (1842-1924). Tanmateix, com assenyala Joseph A. Schumpeter en

la seva obra *Història de l'anàlisi econòmica*, associar *Economics* a *Political Economy* dóna lloc a una idea massa estreta de l'abast de l'economia.

En la llengua catalana també es dóna la distinció entre *economia* i *econòmica*. Joan Coromines observa que no es tracta de cap calc de la distinció anglesa, perquè el model d'aquestes expressions ja existí en grec. Tocant a *econòmica*, en el seu *Diccionari etimològic* explica que «els nostres economistes cabdals l'usaren com a nom de la ciència (altrament dita economia política) i així es feia a la que primer es digué Escola (d'Alts Estudis Comercials) i després Institució d'Estudis Comercials (1918-1936) fundada per la Mancomunitat i mantinguda dins el marc de la Universitat Industrial fins a 1938. El qui en fou director Pere Coromines escrivia (1926): "em dol que en un país tan pobre de Mecenes com el nostre s'arribi a estimular-ho tot i es bandegi sols la Filosofia i l'Econòmica [...] economista i filòsof es veia amb cor de ser-ho tothom". Ho repeteix sis o set vegades més, distingint sempre entre l'economia 'funcionament i conjunt d'activitats econòmiques' i 'l'econòmica' nom d'una ciència o tècnica».

Així que el mot *econòmica*, emprat com a substantiu, designava una disciplina semblant a d'altres com ara la matemàtica, la física, la química o la filosofia. Economista era qui practicava l'econòmica, de la mateixa manera que filòsof, matemàtic, químic, físic, etc. eren els qui practicaven les respectives branques del coneixement. Tal com assenyala Joan Coromines, fou degut al paper massa gran dels afeccionats en aquest terreny en la Catalunya del segle XVIII que es mantingués la confusió castellana, oblidant que el català oposa, per exemple, *gimnàstica* al castellà *gimnasia*, forma incorrecta, aquesta darrera, en la llengua catalana.

Aquestes observacions encara no ens permeten disposar d'una sistematització adequada per als nostres fins. Així, la

distinció entre *economia* (en sentit aristotèlic ampli) i *econòmica* (que en català i castellà es confonen amb *economia* i durant un temps s'ha identificat amb l'*economia política*) no recull l'accepció normativa (platònica) que és pròpia de la *política econòmica*.

Quan traslладem l'economia o l'econòmica al nivell de l'acció política cal tenir present la idea abans esmentada d'ordenació, d'adaptació conscient dels fins als mitjans en els àmbits domèstic i comunitari. La política econòmica és la praxi de l'economia normativa. No ens referim ara a la casa, la granja o l'empresa, tot i que també hi ha una política econòmica de l'empresa; com tampoc no ens referim a la manera com els governs procuren gestionar els recursos pressupostaris que els han estat assignats; parlem de la moderna assumpció política que el govern pot establir «polítiques» (fiscal, monetària, canviària, laboral, etc.) amb el poder d'imposar-les per tal d'assolir determinats objectius. Les polítiques econòmiques exercides en els àmbits domèstic o empresarial, d'una part, i en el de l'Estat, de l'altra, són de diferent naturalesa.

La política econòmica, com a disciplina acadèmica és Econòmica o Economia Política; quan se'n serveixen els administradors o gestors aplicant certes eines per a l'obtenció d'uns fins dins l'àmbit domèstic, empresarial i fins i tot de la ciutat, és economia; però quan el seu àmbit és el d'un Estat, ja adopta un sentit totalment diferent, que entronca amb l'enginyeria social, de la qual John Maynard Keynes (fill de John Neville Keynes) va ser el precursor en l'era moderna.

Resumint, distingim: *economia* (*Economy*) com a activitat associada a la gestió de recursos en els àmbits domèstic, empresarial i de la ciutat/Estat (incorporant o no els aspectes morals); *econòmica* (*Economics*) com a estudi de l'activitat anterior; *política econòmica* com a enginyeria social.

La filosofia no és la panacea universal

La classificació anterior servirà per a orientar-nos a l'hora d'establir alguns lligams entre l'economia i la filosofia. Per no embolicar més la troca, per *filosofia* entenc el terme que la comunitat científica fa servir per a classificar un conjunt de sabers la llavor dels quals es va sembrar en l'antiga Grècia i que avui comprèn (catàleg oficial de títols vigent) l'antropologia, la metafísica, la lògica, l'estètica, l'ètica, la filosofia del llenguatge, la teoria del coneixement, la història de la filosofia, entre altres.

Abans hem vist com fa vuitanta anys Pere Coromines es dolia que a Catalunya hi hagués diners per a tot i es bandegés sols la filosofia i l'econòmica. D'economista i filòsof, deia, tothom es veu amb cor de ser-ho. Avui probablement no diria el mateix de l'econòmica, disciplina que ha fet i fa els possibles per enaltir-se tant acadèmicament, emprant en bona mesura la metodologia de les ciències empíriques i una bona dosi de matemàtiques i quantificació, com socialment, tal com ho demostra l'àmplia demanda dels estudis d'economia com a primera opció i també de titulats en Ciències Econòmiques i Empresarials per part de les empreses i l'administració pública. Això sense comptar que un bon bocí del fons de l'encara minso mecenatge del país és atret per estudis i informes de caire econòmic.

D'economista, avui, no es veu pas amb cor de ser-ho tothom. Podem dir el mateix del filòsof? La resposta no és gens fàcil, potser perquè la pregunta és ara menys precisa i, per tant, esdevé més problemàtica.

El problema és que avui la qüestió ha deixat de tenir rellevància, per dues raons sobretot: la filosofia, a diferència de l'econòmica, ha perdut equipatge i ha vist com el seu objecte guanyava indefinició progressivament; i l'exercici professional de la filosofia s'ha vist reduït cada cop més a l'àmbit acadèmic, tot i que darrerament s'estén força el camp

de la consultoria filosòfica, al qual, si no tothom, sí que molts se senten capaços de dedicar-se.

Els objectius dels col·legis professionals respectius accentuen els perfils actuals de les dues disciplines. Els noms ja indiquen una textura diferent: *Col·legi d'Economistes de Catalunya* i *Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia*

economistes que es dediquen professionalment als diferents vessants de l'economia, no als títols que porten a la professió (Economia, Administració i Direcció d'Empreses...), mentre que en el segon cas tan sols es parla d'una titulació que en l'actualitat no és vigent i que es correspon amb una denominació de centres universitaris que no és pas la mateixa en totes les universitats de Catalunya.

L'objectiu primordial del Col·legi és, segons consta a la seva pàgina web, *la representació i la defensa dels interessos professionals dels col·legiats*. Però tot seguit admet que el Col·legi presenta una peculiaritat específica, ja que no es limita a una sola professió, sinó que «acollim en el nostre si un ventall de col·lectius diversos, com ara: el docent, àmpliament majoritari, atès que el nostre és el col·legi dels professionals de l'educació. Els llicenciats que desenvolupen activitats relacionades amb el món de l'edició (correctors, traductors, etc.). Els arqueòlegs. Els titulats que treballen en l'àmbit dels museus i de les arts en general (museòlegs, conservadors, exposicions, etc.). Els intèrprets i traductors. Els pedagogs i psicopedagogs.»

És aquí on rau el problema: la pèrdua de continguts doctrinals produïda per la progressiva independització de disciplines considerades abans branques de la filosofia (psicologia, sociologia, la mateixa economia...), juntament amb la manca d'una definició operativa en el mercat de treball fora del context acadèmic i una laxitud gremial, han produït una incomprensió social del paper de la filosofia que sovint s'ha volgut contrarestar amb actituds tenyides d'una certa supèrbia o envaniment.

L'any 2001, en un curs de formació del professorat de la UIMP, *Qué puede esperar el siglo XXI de la Filosofía*, José A. Marina va presentar un manifest per a ser debatut i aprovat: *Defensa de la filosofía*. El manifest, adreçat als no filòsofs, distingia entre la filosofia com a actitud i com a conjunt de sabers, postulant uns objectius que com a mínim ha d'acomplir l'ensenyament de la filosofia, tres dels quals són (tradueixo): «Ajudar a la formació d'intel·ligències capaces de raonar i argumentar amb conceptes abstractes (el bé, el mal, la veritat, la justícia, la injustícia, la llibertat, el dret, la política, l'amor, la família), més enllà del raonament purament científic i matemàtic. La filosofia no es mou en uns llimbs ideològics, sinó en la vida quotidiana [...]. Són moltes les coses que convé aclarir, comprendre i valorar. Què som? Com funciona la nostra psicologia? Què és la intel·ligència?, què són els sentiments?, què és la llibertat? Convé també d'explicar les necessitats i creacions humanes: la ciència, l'art, l'esport, l'economia, els diners, la família, l'amor, la sexualitat, el dret, les religions, la informàtica. Es tracta d'assumpes molt propers a la vida de l'alumne, pels quals sent un gran interès i que són temes de la filosofia d'ahir, d'avui i de demà. Hem de fer una ontologia del present, de la realitat actual, clara, racional, informada, que amplii les possibilitats intel·lectuals, afectives i pràctiques dels alumnes. La filosofia ha de proporcionar una fonamentació ètica.»

Prop d'una dècada abans, en els anys 1992-93, filòsofs, científics i polítics com ara J. Derrida, H.-G. Gadamer, P. Ricoeur, G. Vattimo, R. Rorty, I. Prigogine, F. Cossiga, F. Mitterrand, entre altres, van signar la crida *La filosofía és necessària*, adreçada a tots els parlaments i governs del món. S'hi reclamava que (tradueixo): «vingui confirmat i reforçat o introduït a ple dret, en totes les escoles, l'estudi de la filosofia en el seu curs històric i en la seva connexió amb la història de la investigació científica –des del pensament grec al pensament de les grans cultures orientals fins avui–

com a premissa indispensable per a un autèntic encontre entre els pobles i les cultures i per a la fundació de noves categories que superin les contradiccions actuals i orientin el camí de la humanitat vers el bé».

Al meu entendre, tant la crida com la proposta de Marina pateixen del mateix defecte: carreguen en les atrotinades espatlles de la filosofia una responsabilitat excessiva, com si sense el seu concurs el món es veiés abocat ineluctablement al desastre. Ben diferent, tot sigui dit, és el to de la declaració de la Societat Catalana de Filosofia (novembre del 2004), que penja de la pàgina web d'aquesta entitat¹.

1. «*La SCF, atesa la seva constant preocupació per la presència de la filosofia tant en l'educació secundària i superior com en la vida acadèmica en general, adreça a les autoritats competents la següent declaració: El nou espai universitari, que la declaració de Bolonya va començar a dissenyar en 1999 i que el Ministeri d'Educació en un document-marc recent concreta, és el motiu fonamental que impulsa la SCF a fer les següents consideracions: 1. Els diversos sistemes d'educació dels països europeus han aspirat sempre de fer de la filosofia l'espai de reflexió que justifiqui, valori i critiqui racionalment l'estat general del sistema educatiu. Aquest sistema volia expressar l'ordenació completa de la investigació sobre el saber humà en quant humà. No és endebades que l'apel·lació a la filosofia ha estat rellevant en tot el teixit educatiu pre-universitari, culminant amb la reflexió i les humanitats aquell saber indispensable que tot ciutadà ha de conèixer per a participar activament en la construcció del present. 2. Davant la nova ordenació d'aquest espai universitari cal deixar constància que la filosofia i les humanitats són la preparació indispensable perquè els futurs ciutadans visquin una vida vertaderament intel·ligent, conscient i voluntàriament autocreadora, que permeten dilucidar el passat i el present comú, i doten de sentit la preparació del futur. I projectant-se en el futur donen sentit al present a la llum de la història. 3. L'home del carrer i la filosofia defugen l'erudició en si mateixa i el mer formalisme. Formalisme i erudició no són "humanisme". L'home del carrer i la filosofia són conscients del treball dels 2.500 anys d'experiència, i l'apliquen ara i per al futur. Aquest és el treball constant en la construcció de la humanitat de l'home. 4. El nou espai europeu ha de trobar els nous camins que garanteixin a la reflexió filosòfica la humanitat d'aquest treball acadèmic, seriós i rotund, en present i en clau futura, que allibera cada una de les persones i que les fa, cada dia, encara més humanes.»*

Paul Feyerabend va fer una crítica mordaç de la crida esmentada. Publicada en 1994², conté judicis tan durs com ara aquests (tradueixo): «La filosofia no és una bona cosa que està destinada a millorar l'existència humana; és la poció de les bruixes, feta de molts ingredients mortals. Nombrosos atemptats a la vida, a la llibertat i a la felicitat han tingut el més sòlid suport filosòfic.» «El discurs filosòfic és estèril i insensible comparat amb la poesia o el sentit comú.» «La crida és el vehicle d'un autoservei (els filòsofs i els científics volen que els temes als quals es dediquen tinguin més poder) i és ple de paraules altisonants i generalitats buides. Ni tan sols freguen els problemes reals dels temps en què vivim: la guerra, la fam, les malalties i els desastres mediambientals. Les parts contendents han trobat un excel·lent instrument per a "superar les contradiccions actuals": la neteja ètnica. La crida no diu res sobre aquestes atrocitats. D'alguna manera es pot dir que fins i tot les recolza amb el mètode de neteja conceptual o cultural que proposa. Els filòsofs i els científics que han signat la crida haurien fet millor difonent una eloqüent condemna dels crims i assassinats que ocorren entre nosaltres i cridant tots els governs a intervenir-hi [...]»

No obstant això, al final del seu escrit, Fereyabend transforma la crítica en un clam de la necessitat de la filosofia, en una autèntica defensa de la filosofia. «Una condemna i una crida en aquests termes haurien estat compreses i haurien donat fe que els filòsofs es preocupen del seu proïsme. Haurien mostrat que la filosofia és més que una preocupació autista per generalitats buides. Que constitueix una força moral i política que s'ha de tenir en compte. I haurien ensenyat a les joves generacions, millor que ho pot fer qualsevol programa d'ensenyament recolzat pels governs, que val la pena dedicar un quant temps a l'estudi de la filosofia.»

2. La crítica sencera es pot trobar en *Conquest of Abundance*, c. 12, University Of Chicago Press, 1999. En castellà, *La conquista de la abundancia*, Barcelona, Paidós, 2001.

Per a tot pegat hi ha un descosit, hom diu. Pretendre que la filosofia abasti de pegats per a apedaçar tota mena de descosits, que sigui la panacea universal capaç de guarir tota mena de malalties, és demanar la lluna en un cove. En el teatre del món, la filosofia no pot ser condemnada a suportar-ne els pilars. El paper mitològic que li escau no és el d'Atlas, sinó el d'Atenea-Minerva, més aquesta última, la figura de la qual apareix en el logotip del I Congrés Català de Filosofia.

En la seva relació amb l'economia, la filosofia és útil i profitosa, atès que se'n fa ús i se'n treu profit en la vida quotidiana (economia domèstica), en l'activitat acadèmica (econòmica) i en el món dels negocis (economia o econòmica aplicada). En el camp de l'economia política, la filosofia hauria de procurar mirar i veure amb els ulls de la deessa romana.

Passaré de puntetes pel que fa a l'economia domèstica. Tres obres a tall d'exemple: l'*Oikonomikós* d'Aristòtil, l'*Eudomonologia* d'A. Schopenhauer i *El criteri* de J. Balmes. Per altra banda, encara que excedint els límits estrictes de l'economia domèstica, la societat occidental demana cada cop més satisfer necessitats espirituals i troba que la filosofia pot ser un bon mitjà per a fer-ho. Bona prova en tenim en l'èxit de llibres i programes televisius i radiofònics relacionats amb la filosofia. Altra cosa és la idoneïtat de l'oferta, qüestió que ara no és el moment de tractar.

Econòmica i filosofia

L'acció beneficiosa de la filosofia en l'econòmica (acadèmica i aplicada) es pot il·lustrar profusament. Esmentaré dos exemples que m'agafen a prop, ja que es basen en la meva experiència acadèmica a la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials: un curs de doctorat dins el programa de Doctorat d'Administració i Direcció d'Empreses i el *Seminari de recerca en finances*. Començaré per aquest últim.

Enguany ha tingut lloc la desena edició del seminari, que, organitzat pel grup IAFI, s'ha anat celebrant ininterrompudament a la FCEE com a activitat dins el programa de doctorat d'ADE des de 1997. En la tercera edició s'hi van incorporar els professors F.J. Fortuny i A. Grau, i més tard ho van fer I. Roviró i S. Violante. Vam dedicar aquell curs a l'estudi dels mercats financers. El seminari adquirí un caràcter interdisciplinari, fet que va afavorir una escatada de les ments dels participants. Dir *no* costa. El filòsof està entrenat per a fer-ho. Si de cas, li costa dir *sí*. I qui només ha après a dir *sí* arrossegà tota la vida una deformació intel·lectual crònica. El professor Fortuny, posant Aristòtil com a cas paradigmàtic, amarat de l'esperit mefistofèlic que davant la pregunta: «I tu qui ets?», respon: «Jo sóc la part d'aquella força que sempre vol el mal i tanmateix acaba fent el bé», no deixava de recordar que la falsació com a mètode és ben antiga. Per a ser fèrtil, l'afirmació ha de ser dialèctica, tenir una relació simbiòtica amb la negació, la qual cosa ja se sabia molt abans de Hegel i, no cal dir-ho, de Popper.

Aviat la pregunta per «la realitat financera» va esdevenir força problemàtica. Tothom sabia que l'economia emprava abusivament conceptes i mètodes manlevats d'altres ciències, però no se sospitava fins a quin punt la manera de pensar de cadascú està deformada per la formació rebuda. F.J. Fortuny va actuar com a representant de la postmodernitat. Persistentment criticà el discurs dels economistes, confrontant-hi un seguit de nocions com ara «interpretació», «vida», «regla», «representació», «semiòtica», «retòrica», «intel·ligència», «signe», «història», entre altres. Tot un altre enfocament que no es podia obviar. El context fou propici per a realitzar un saludable exercici de *deconstrucció* i per a dur a terme un procés dialèctic entre dues formes de pensar radicalment oposades.

Després de reconèixer la funció cabdal de la metàfora i la metonímia en la percepció dels fets, de la reflexivitat en

les ciències socials, d'acarar els esculls de la concepció de la veritat com a correspondència, etc., ja no podíem acceptar sense més l'implícit d'una «realitat» independent del nostre coneixement que se'ns escapa de les mans quan volem aprehendre-la i sobre la qual versen les proposicions. El procés de deconstrucció i reconstrucció va prosseguir amb els cursos *Equilibri i desequilibri financers a la llum de l'oposició entre la Modernitat i la Postmodernitat; La racionalitat en la presa de decisions financeres; Risc i sistema en finances; El comportament de l'inversor davant del risc; Valoració financera en la Complexitat; Valoració financera dels Intangibles*, i per al curs d'enguany està programat el tema *Informació i coneixement en la valoració d'intangibles financers*. En les darreres edicions el seminari ha acusat profundament la pèrdua del professor Fortuny.

El seminari de recerca en finances és un exemple clar d'aportació de la filosofia a l'econòmica. Així ho valoren els assistents. L'altre exemple és l'assignatura que imparteixo, dins el programa esmentat, relacionada amb la incertesa financera. Amb els anys els continguts han evolucionat. L'objectiu, però, ha estat sempre el mateix: dotar l'assistent d'una base conceptual, lògica i metodològica per a poder dur a terme una correcta anàlisi econòmica i financera en condicions d'incertesa aplicable en la presa de decisions.

Els temes que integren el programa fan referència a continguts «filosòfics»: *caos, determinisme i aleatorietat; el paradigma de la complexitat: sistema i simulació; la vaguetat i el pensament fuzzy; lògica borrosa; mapes cognitiu borrosos; l'aproximació connexionista...* A l'inici del curs els estudiants es mostren expectants. L'assignatura pertany a l'especialitat de «Mètodes matemàtics en economia financera». Els qui han optat per cursar-la esperen «matemàtiques», no «filosofia». En general creuen que tot allò que no és modelitzable i expressable

matemàticament no els servirà de res. Quan arriba el final del curs solen haver canviat d'opinió. Entremig han hagut de llegir i criticar llibres, com ara *Chaos and Order in the Capital Markets*, d'E. Peters, *El pensament borrós*, de B. Kosko, *La crisi del capitalisme global* i *Història del temps. Predicció, caos i complexitat*, d'U. Nieto de Alba.

L'obra d'Edgard Peters porta com a subtítol *A New view of Cycles, Prices and Market Volatility* i va adreçat «als inversors professionals i acadèmics interessats». La lectura del capítol introductori, «Life can be so complicated», anuncia tot un seguit de qüestions sobre el temps, la memòria, l'atzar i el determinisme. Per insòlites, aquestes qüestions torben l'estudiant d'ADE, ja que poc o res tenen a veure amb allò que ha estudiat durant la carrera. El clímax filosòfic arriba en el capítol 4, «Market and Chaos: Chance and Necessity», amb la pregunta: *Can chance and necessity coexist?* És aleshores quan l'estudiant pren consciència que el pensament filosòfic més abstracte no és pas aliè ni a l'economia ni a les finances.

El pensament borrós té un caràcter de divulgació i ofereix una bona panoràmica dels nous paradigmes científics. La formació de Kosko li ho permet: filòsof, economista, matemàtic i enginyer electrònic. Amb el text els estudiants entren en contacte amb els temes que formen la Intel·ligència Artificial. A més se senten sacsejats amb la crítica punyent que l'autor fa de la modelització matemàtica. El llibre parla de teoremes i inferències lògiques, de patents i d'aplicacions tecnològiques de la lògica borrosa i de xarxes neural-artificials, i també tracta de la veritat, la vaguetat, la bivalència, les mònades de Leibniz, la vida i la mort, així com d'ètica, d'ontologia, del positivisme lògic, del misticisme oriental, del Cercle de Viena, etc. I podríem enumerar una llarga llista de filòsofs, no menys de quaranta, des dels pre-socràtics fins als contemporanis, dels quals es fa ús i menció.

Després de llegir els llibres anteriors, més el de Nieto de Alba que per raons de temps haig de passar per alt, el

licenciat en ADE adopta una altra actitud respecte del paper de la «inútil» filosofia envers l'economia. És el moment de recordar-los, o fer-los saber, que l'autor de l'obra *Teoria general de l'ocupació, l'interès i el diner*, un dels més grans economistes de la història, John M. Keynes, és un dels «pares» de la lògica inductiva, a la qual arribà de resultes d'una preocupació per l'ètica, i que la seva tesi al King's College va ser *Un tractat sobre la probabilitat* (1921), que comença amb citacions de Leibniz.

Malgrat tot, la persona que vol especialitzar-se en finances encara continua sense tenir ben clar que la filosofia pugui servir-li en la seva futura recerca o activitat professional. Keynes queda massa llunyà, Peters i Nieto potser són excessivament teòrics, i Kosko, un enginyer que, quan no n'exerceix, fa apologia del budisme Zen.

Econòmica aplicada (economia) i filosofia

El cas de George Soros és ben diferent. L'economista, financer, especulador i filantrop, que provocà el desplom de la lliure esterlina l'any 1992 i va ser assenyalat com a culpable de la crisi asiàtica de 1997, és un dels homes més rics i influents avui en dia. *La crisi del capitalisme global* (1998) és encara una referència obligada per a tothom qui es vulgui dedicar al món de les finances. Una de les tesis principals és que els mercats financers no estan afectats per l'economia real ni poden explicar-se des de la racionalitat, sinó que la seva realitat és interactiva, quasi-virtual, la interpretació de la qual requereix una revisió del concepte de veritat que estableix una separació nítida entre el pensament i els fets.

A l'inici del capítol primer de l'obra esmentada llegim (tradueixo): «Per estrany que pugui semblar en una persona que s'ha llaurat la seva reputació i la seva fortuna en el món summament pràctic dels negocis, el meu èxit financer i les meves idees polítiques s'han basat en gran mesura en

diverses idees filosòfiques abstractes. Mentre no es compregui cap dels restants raonaments que es presenten en aquest llibre, ja siguin sobre els mercats financers, geopolítica o economia, poden tenir molt sentit. És per això que [...] cal explicar amb detall els tres conceptes clau en què es fonamenten totes les meves altres idees i la major part de les meves accions en els negocis i en la filantropia [...]: fal·libilitat, reflexivitat i societat oberta. [...] Un dels principals objectius d'aquest llibre és convèncer el lector que aquests conceptes són al bell mig del món real dels negocis.»

I immediatament continua: «Haig de començar amb una antiga qüestió filosòfica que sembla trobar-se en l'arrel de molts altres problemes. Quina relació hi ha entre el pensament i la realitat? Aquesta és, ho admito, una manera molt indirecta d'apropar-se al món dels negocis, però és inevitable.»

La lectura del llibre permet de posar en contacte els estudiants amb el pensament de K.R. Popper i fer un repàs de les diferents concepcions de la veritat. Així mateix ofereix l'ocasió de retrobar la teoria del caos i abordar qüestions metodològiques –el principi de la unitat del mètode científic–, ontològiques –la naturalesa de la realitat i la relació– i ètiques –l'existència de valors universals–. Qüestions que, parafraçant Soros, els estudiants comproven que «són al bell mig del món real dels negocis».

En fi, podria aportar més testimonis d'empresaris i gestors que proclamen la utilitat de la filosofia en els seus àmbits d'actuació, però no tenim temps i seria redundant.

Política econòmica (com a enginyeria social) i filosofia

En temps de la Gran Depressió (dècada dels anys trenta del segle xx) els economistes clàssics defensaven la teoria dels cicles econòmics: el sistema capitalista presenta alts i baixos; ahora conté forces autocorrectores que fan que les pertorbacions siguin temporals; excepte pel que fa a l'atur conjuntural i sectorial, inevitable en una economia dinàmica,

amb retocs correctors es poden tornar a generar les condicions per a la plena ocupació, tant de les persones com de les màquines.

La llarga durada i la magnitud de l'atur aleshores existent no semblava respondre a aquest patró. ¿La situació s'havia d'interpretar com una pertorbació temporal, tal com sustentaven els partidaris del liberalisme econòmic, o bé indicava un defecte en les suposades forces autocorrectores tal com adduïen els crítics del sistema capitalista, especialment els comunistes?

Als EUA aquesta qüestió era punyent. Franklin D. Roosevelt, elegit president en 1932, emprengué el programa de reformes conegut com a *New Deal* amb l'objectiu de superar la crisi econòmica i substituir el liberalisme econòmic dels governs anteriors per un sistema de tipus mixt que fes compatible la intervenció estatal i el respecte a les lleis de mercat. Durant el bienni 1933-35 es van prendre una sèrie de mesures que el poble va reconèixer reelegint Roosevelt per tres vegades, però que al mateix temps van generar una forta reacció en les oligarquies econòmiques i financeres. Es comprèn, doncs, la contrarietat que sentiren amplis sectors conservadors amb motiu de la publicació (1936) de l'obra de J.M. Keynes, *The General Theory of Unemployment, Interest and Money*, que defensava la intervenció governamental, justificava les polítiques econòmiques del *New Deal* i fou vista com l'intent d'avaluar teòricament no sols la intervenció estatal sinó també el dèficit públic i la violència dels sindicats.

És amb aquest rerefons que l'abril de 1947, al cap de dinou mesos d'haver acabat la II Guerra Mundial, Friedrich von Hayek convocà trenta-sis intel·lectuals d'arreu del món a la localitat suïssa de Mont Pélérin per debatre el present i el futur del liberalisme i donar-li un nou impuls tant teòricament com pràcticament.

L'economia ha estat el pal de paller de les activitats de la

societat (vuit dels seus membres han estat guardonats amb el Premi Nobel d'Economia). A Mont Pélérin, tot i que la majoria dels assistents eren economistes, la filosofia també hi era present, representada eminentment per F. von Hayek, el qual, a més de celebèrrim economista, integra la llista de filòsofs de la política més influents de la història, i K.R. Popper.

Popper havia publicat a Viena *Logik der Forschung* en 1935. En els anys 1944 i 1945 va publicar un assaig en tres parts dins *Economica*, *The Poverty of Historicism*, que prèviament havia llegit en el seminari de Hayek a la *London School of Economics*. En 1945 aparegué també *The Open Society and its enemies*. En els agraïments l'autor esmenta Hayek, «sense l'interès i afany del qual el llibre no hauria arribat a publicar-se».

El filòsof vienès arribà a Mont Pélérin amb l'aval del convocador i el substrat de dues obres que contenien una forta crítica a l'holisme marxista des d'una reconeguda posició filosòfica, científica i metodològica. La seva presència era important, entre altres raons, a l'hora de tractar una qüestió de crucial rellevància entre els liberals. Hayek havia escrit *The Road of Serfdom* (1944), on sostenia que la planificació per part del govern central condueix inevitablement a l'aparició de l'Estat totalitari socialista. Ara bé, com oposar-se a la planificació sense planificar? Com acarar l'intervencionisme sinó intervenint? S'havia de practicar alguna mena d'*enginyeria social*, tal com preconitzava Popper?

L'*enginyeria social* s'identificava amb l'*intervencionisme*. Calia filar prim, ja que Keynes també advocava per la pràctica de l'*enginyeria social*, i Hayek s'oposava que aquesta expressió designés qualsevol activitat política propiciada per ell. Per la seva banda, Popper va ocupar-se a bastament de l'intervencionisme. En distingia tres tipus, tots vigents aleshores: *feixista*, *soviètic* i *democràtic*. Alhora associava l'últim (Anglaterra, Suècia i el *New Deal*) a

l'enginyeria social gradual, un enfocament metodològic que pretenia aplicar a la realitat social les pautes del mètode crític (hipotètic-deductiu, assaig i error), mentre que associava els models soviètic i feixista a *l'enginyeria social utòpica*.

La distinció entre ambdues enginyeries fou un dels temes principals de *The Open Society*. Popper era cridat a assumir el paper de teòric de l'acceptada per Hayek «planificació per a la llibertat» o intervencionisme liberal. La seva contribució, però, va servir més per a indicar la direcció prohibida que el camí per on s'havia de transitar atesa la consideració del *New Deal* i del socialisme democràtic com *l'enginyeria social gradual*. Això almenys pel que respecta a l'Escola de Chicago. En un escrit sobre Keynes, M. Friedman atribueix a l'autor de *La teoria general* participar del concepte de dictadura benèvola, de forta ressonància platònica: tot anirà bé si només els homes bons (*only good men*) ocupen el poder. El mateix Friedman sosté que la dictadura benèvola és probable que tard o d'hora condueixi a una societat totalitària. Si hi afegim que Popper, tot i que arriba a mostrar-se comprensiu amb el dictador benèvol, el caracteritza com a enginyer utòpic, veiem que el seu esquema no acaba d'ajustar-se a l'orientació del liberalisme radical.

La diferència és força subtil. El patrocini de Keynes de l'enginyeria social tal com ell l'entenia va exercir una gran influència entre els economistes coetanis. El mateix Friedman va reconèixer que dista molt de ser obvi que s'equivoquessin procedint així. Hi ha dues formes de practicar l'enginyeria (o tecnologia) social: la keynesiana i la liberal. En paraules de M. Friedman (tradueixo)³: «Keynes creia que els economistes (i altres) podrien contribuir millor al perfeccionament de la societat investigant com manipular les palanques sota

3. En «John Maynar Keynes», *The Laissez Faire City Times*, vol 3, núm. 10, març 8, 1999.

control de les autoritats polítiques, efectivament o potencialment, a fi d'aconseguir els fins desitjables, i després persuadint els benèvolos funcionaris i oficials electes a seguir el seu consell. El paper dels votants és elegir persones amb valors morals rectes per a l'ofici i després deixar-los dirigir el país.»

En canvi, des d'un punt de vista alternatiu, «[...] els economistes (i altres) poden contribuir millor al perfeccionament de la societat investigant l'estructura de les institucions polítiques que millor asseguraran que un particular empleat públic o oficial electe que, en paraules d'Adam Smith, “intenta solament el seu propi benefici... és induït per una mà invisible a promoure un fi que no tenia res a veure amb la seva intenció”, i tot seguit persuadint els votants que és en el seu propi interès adoptar tal estructura. La tasca, doncs, és fer per al mercat polític allò que Adam Smith tan grandiosament va fer per al mercat econòmic.»

Ambdues visions difereixen substancialment. D'una part, es confia en l'altruisme de l'home, el sistema no està donat, s'ha de construir, i de la seva perfecció, juntament amb el bon govern, se seguirà el progrés social. De l'altra, se suposa que l'home és egoïsta per naturalesa, les coses són com són, el sistema és el que és, cal deixar-lo actuar i la mà invisible ja s'encarregarà de regular-lo. D'aquí que, paradoxalment, el rearmament moral dels dirigents i de la societat esdevé una condició indispensable per al desenvolupament de la «planificació moderada» keynesiana. No és d'estranyar, doncs, que, en una carta a F. von Hayec elogiant *The Road of Serfdom*, Keynes demanés la restauració d'un pensament moral recte, un retorn als valors morals; mentre que, del cantó liberal, en paraules de Friedman, «un enfocament que dóna per suposat que els funcionaris actuen com a dictadors benèvolos per a promoure de forma desinteressada el que ells consideren com la concepció pública de l'interès és segur que contribuirà a una expansió de la intervenció

estatal en l'economia, independentment de la teoria econòmica emprada».

És el mateix sistema que processa els comportaments immorals, els quals no provoquen més especial preocupació que la de mantenir una aparença virtuosa.

Tenir clars aquests punts és bàsic per a comprendre l'evolució de la societat a partir de la segona meitat del segle xx. Els qui aleshores van influir decisivament en el decurs de la història defensaven l'individualisme, el lliure mercat, la llibertat d'expressió i la desaparició de l'intervencionisme estatal en l'economia. Veient com han anat les coses, no direm pas que l'ordre neoliberal s'hagi imposat espontàniament. Friedman ha admès que «els economistes, incloent mi jo, han intentat descobrir com manipular les palanques del poder més efectivament, i persuadir –o educar– els funcionaris governamentals que se suposa que volen servir l'interès públic». L'intervencionisme neoliberal és un fet independentment que s'anomeni enginyeria social gradual, tecnologia social o planificació per a la llibertat, i té per finalitat «alliberar» el sistema sota la hipòtesi que per si sol tendirà a l'equilibri si no l'interfereixen elements exògens. Per a mirar la manera de dur-lo a la pràctica es va fundar la Societat Mont Pélérin, la Declaració d'Intencions de la qual establia que els valors morals s'havien de subordinar a l'economia.

L'economicisme actualment imperant beu d'aquelles fonts. Els fets socials es redueixen a llurs aspectes econòmics i els poders públics subordinen l'esfera social a l'esfera econòmica. La cosa greu és que una tal subordinació comporta la transmutació dels valors i que el diner s'hagi convertit, si no en l'únic déu, sí en el més poderós. La competitivitat impregna no tan sols l'economia, sinó també la política, l'educació, el lleure, la vida, constituint-se en una veritable font ideològica. Tot i això, l'economicisme està sota sospita. S'alcen veus advertint, d'una banda, que es basa en una

teoria superficial de la globalització, de la qual només es presenten els aspectes positius, i de l'altra, que convé posar en dubte la seva base teòrica, ja contestada per Keynes, propugnada pels corrents neoliberals i inspiradora de la política econòmica de gairebé tots els governs, la teoria del degoteig (*trickle down*), que advoca per afavorir el creixement econòmic, ja que els beneficis acabaran per distribuir-se per tot el teixit social i es propagaran fins a la mateixa base de la piràmide. El Grup de Lisboa, sota la direcció de Ricardo Petrella, ha impugnat aquesta ideologia i n'ha mostrat les limitacions. Paul Krugmann és un dels economistes que han percebut amb més claredat el perill d'exagerar la importància de la competència en l'obtenció de mercats exteriors. Amartya Sen reconeix la necessitat d'introduir novament els valors en les polítiques econòmiques. Tot plegat constitueix un bon exemple d'actuacions en l'àmbit de l'economia entesa com a política econòmica, i de com la filosofia pot prendre-hi part d'una forma que cadascú judicarà segons el seu criteri.

La filosofia no és la panacea universal i l'economia tampoc no és la pedra filosofal

En el seu llibre *Errata: An examined life* (1997), George Steiner diu (tradueixo)⁴: «Mentre escric hi ha gairebé trenta milions d'aturats en l'Europa industrial. Sens dubte, l'economia es recuperarà, però els models emergents d'automatització i tecnocràcia amb una mínima intervenció humana suggereixen que una gran proporció dels joves mai no obtindrà la qualificació necessària per a assolir la plena ocupació, i molt menys tindrà seguretat en el treball. En un pla més dramàtic, la pobresa i les divisions ètniques en els Balcans, en el món àrab o en l'Àfrica dominada per la confusió tribal exclouen un nombre d'homes i dones cada vegada més

4. G. STEINER, *Errata: An examined life* (1997), trad. cast.: *Errata. Examen de una vida*, Madrid, Siruela, 1998, p. 147.

gran. Què els és donat d'esperar? Un kalashnikov automàtic, un matxet s'han convertit per a milions de persones en l'emblema de la virilitat, de l'afirmació personal, de la possible recompensa.»

En les actuals circumstàncies la filosofia no solament pot jugar un paper cabdal en la política econòmica en particular i en l'economia en general, sinó que ho ha de fer. Amb matisos, però. Recordem Paul Feyerabend, el punt de vista del qual comparteixo plenament.

La filosofia i els filòsofs han de mirar d'evitar veure's arrossegats per l'economicisme i no posar-se al servei del diner, que, en paraules de Steiner, crida en veu ben alta i empaqueta el temps i l'espai. L'economia i els economistes també ho haurien de fer. Si la filosofia no és la panacea universal, l'economia tampoc no és la pedra filosofal, per bé que hi hagi qui ho pensi. Això sí, des de la consciència de les seves respectives limitacions, juntes poden contribuir a cercar l'equilibri entre el desenvolupament econòmic i el social, la creació de riquesa i el progrés democràtic i de la capacitat crítica, la cooperació entre el món econòmic i el món de la ciència i la cultura; en definitiva, a prosseguir en l'intent de construir un món millor.

COL·LOQUI

Joaquim Perramon: Friedman plantejava que la corrupció és inevitable en un sistema polític. S'han de dissenyar el sector públic i els sistemes electorals d'una manera àmplia perquè funcionin millor. No podem acceptar que el sector públic sigui corrupte. La crítica, no sé si l'acceptaria el mateix Keynes. Malgrat que Friedman hagués estat assessor de Pinochet i de Reagan, recordo que Ernest Lluch havia renyat els seus alumnes per no haver llegit Friedman. No hi estic del tot d'acord; penso que, per una qüestió de prioritats, Keynes és d'un nivell intel·lectual molt superior.

Dídac Ramírez: Hi estic d'acord.

Pompeu Casanovas: M'ha agradat molt la teva intervenció. La veig, però, excessivament complexa per a assimilar-la en una hora, ja que has tocat molts temes i importants. Jo els resumiré en dos. En primer lloc, tinc una pregunta que em sembla que és comuna. Com ja sabeu, jo em dedico a la teoria del dret, aplicant algunes coses de la intel·ligència artificial, cada vegada més interdisciplinar. I tu arribes a la filosofia també a través de l'economia o, a l'inrevés, arribes a l'economia a través de la filosofia. No sé sap ben bé quan un fa filosofia, fa teoria del dret o teoria del conflicte, que és una de les últimes coses que faig jo. La primera pregunta seria: a mi, que mai no he arribat a la conclusió si estic fent filosofia, si sóc un proto-filòsof o un proto-teòric del dret, al final, em pregunto coses molt concretes, amb problemes concrets complexos i tiro cap avall; i, per poc que hi tiri, arribo a problemes que han tocat filòsofs clàssics. En el tema de les ontologies, per exemple, que és un tema que he hagut de tractar professionalment a l'hora de fer sistemes d'intel·ligència artificial, que jo no sabia i que vaig haver d'aprendre, de sobte em trobo amb Leibniz. Perquè? Perquè és un dels primers que parla del càlcul i del concepte. Calcular i pensar són la mateixa cosa, i ho anuncia diverses vegades. I em trobo amb un teòric del dret, amb un lògic modal espanyol que ara li acaben de publicar l'obra, que havia estat el fundador de la revista *Teoría*, el qual dedica diversos articles a l'ontologia de Leibniz. En un moment en què no existeixen els ordinadors ni el pensament estructurat als sistemes de l'ordinador, es planteja el tema: el càlcul de la

semàntica. Què vol dir això? Que si el problema és un problema seriós i tu enfoques el problema encara que sigui des d'un vessant pràctic, tirant cap avall, arribes a la filosofia en diferents nivells. Hi ha problemes tractats per Aristòtil, per Descartes, per Leibniz, els grans problemes matemàtics, però també els grans problemes polítics o ètics. Ara ens està passant amb el tema de les emocions. Podria fer un discurs similar al que acabo de fer. Tinc la sensació que la filosofia és massa humil per a fer manifestos, perquè, de veritat, no calen. Et trobes amb els grans problemes per poc que tu et plantegis un problema complex concret. Et trobes amb la filosofia de ple, con s'hi ha trobat tanta gent, independentment d'on vingui. I això és el que a mi, d'alguna forma, al final, em satisfà, perquè no he de fer-me la pregunta recurrent que m'he fet al llarg d'anys: si fas filosofia o no fas filosofia quan fas teoria de la norma o quan estàs fent ontologia jurídica, per exemple. Diferenciaria aquí el que és la publicació del pensament, és a dir, la crisi de l'intel·lectual, que crec que sí que existeix; és a dir, tu pots fer un discurs general, però un discurs general no és necessàriament un discurs abstracte; pot ser un discurs molt simplificador. En tots els temes que tu has tocat, en els dos manifestos expressats, en la primera part del discurs, no em feia la sensació que parlessis de filosofia justament, sinó d'una representació de la filosofia en un nivell més general, però no de problemes de filosofia; no sé si m'explico en la diferència, però és la diferència entre una intel·lectualitat política dirigida al gran públic o una argumentació segurament sense ressò dels mitjans. O els problemes que poden ser plantejats i resolts només en problemes concrets i d'un determinat nivell i que fan forat en especialistes. Són maneres distintes, i no indico la que jo prefereixo. Crec també que hi ha gent que escull més la ploma, més la publicació de la representació de la generalitat, que és una abstracció molt simple, si mirem la importància dels problemes. Això és la primera part per a distingir el que seria l'intel·lectual i el que seria el filòsof. Crec que són dues coses distintes i que segurament Marina parlava més de l'intel·lectual que no pas del filòsof i que és independent que tu hagis fet la carrera de filosofia o d'humanitats. La segona pregunta és una petita inquietud, perquè jo he arribat a l'economia tard; abans he llegit psicologia social o altres branques, probablement per una deformació professional, que no pas economia; però quan he llegit els economistes clàssics,

com la vida de Von Mises o l'última obra de Hayek, *La gran arrogància* (ell va morir polemitzant en una obra sobre l'arrogància socialista, justament), tens la impressió que hi ha diferents tipus de liberals. Així com nosaltres tenim moltes vegades la idea que estem plantejant un problema o un programa econòmic en un període de pau, per exemple, just després de la II Guerra Mundial, em fa la impressió que els grans economistes feien a l'inrevés i consideraven que sempre estaven en un període de carència, en un període de guerra. Per exemple, sabem que tots els estats, a partir de Napoleó, han gastat més o menys el mateix: el cinc per cent del producte interior brut en l'exèrcit, i això no s'ha modificat. És una constant fins als nostres dies. Què vol dir? Vol dir que la guerra intervé com a variable que constitueix l'estructura del comportament de la racionalitat estratègica, per parafrasejar la teoria de Von Mises o de Hayek; és a dir, no són problemes marginals, sinó estructurals. Si aquesta és la perspectiva, la perspectiva liberal és molt humil i, per descomptat, fa volar menys coloms que la perspectiva més socialista. Per tant, a mi em fa molt respecte una persona que s'enfronta, com es van enfrontar amb el problema de la crisi bancària de Weimar, tant Hayek com Von Mises, que és qui va portar la política de Weimar a Àustria, al costat d'Alemanya, després de la I Guerra Mundial –ja m'agradaria veure qui pot solucionar el problema de la inflació en aquestes circumstàncies– i ho van portar fins pràcticament l'any 1929. Per tant, no m'estranya que després s'escandalitzessin tots dos quan sentien que s'havia d'obrir el mercat a altres tipus d'intervencions que eren més polítiques i que eren obertes. Per tant, d'alguna forma, la pregunta que et faig és: no tens la sensació que, fins ara, durant tot el segle xx i probablement el que ara veiem en el segle XXI, hem partit d'un optimisme de base, que les persones que es van haver d'enfrontar realment als grans problemes del segle xx van aprendre a no tenir o no van poder tenir o van reprimir-se elles mateixes de tenir? No sé si la pregunta és formulada d'una manera clara. Aquestes són les dues petites observacions que et faig.

Dídac Ramírez: Començo pel final. Comparteixo el que es desprèn de les teves paraules, i sento un gran respecte per la gent que honestament s'enfronta als problemes. Keynes envia una felicitació a Hayek per la seva obra, que, d'alguna manera, va en contra dels

mateixos postulats keynesians. Tota aquesta gent, en el fons, sap que té raons per a ser humil. Com molt bé has dit, quan has de resoldre problemes, moltes vegades fas allò que pots. Portava aquesta qüestió aquí precisament per suscitar una qüestió semblant a la que tu has suscitat; perquè això remunta a l'època grega, però jo no tinc elements de judici per a fer aquí ara afirmacions, sinó que ho poso com a tema a debatre. Ens podem remuntar a la diferència que hi havia en la concepció de l'economia de Plató i d'Aristòtil. El que passa és que Plató va voler dur a terme el que després es va fer a Siracusa i va fracassar, i es veu que allò va tenir efectes bastant perdurables, perquè els experiments es van acabar. Fins al segle xx, amb la teoria general de Keynes, no hi ha una justificació teòrica com des d'un punt de vista econòmic; no hi ha una justificació teòrica per a les polítiques d'enginyeria social. Evidentment que un plantejament liberal i un plantejament socialdemòcrata tenen molts elements en comú. Ho estem veient cada dia en les polítiques que s'estan fent en els països, independentment de qui guanyi; tenen molts elements en comú, però hi ha diferències. Però jo portava aquí no tant en relació el plantejament purament o prioritàriament econòmic com un plantejament de problematitzar el fet per al filòsof. El filòsof veig que té alguna cosa a dir evidentment fent una cosa que s'ha de dir: voler saber allò de què parlaràs, des de la filosofia, vol dir economia. S'ha de saber el mínim d'economia, d'història de l'economia, per a poder ficar-s'hi; però el filòsof pot dir molt. Perquè finalment hi ha la introducció o no en un grau més gran o no de l'ètica en la solució que un acabi adoptant. I això, avui dia, pot ser que no tingui importància perquè es considera que els valors són endògens, perquè, en el sistema, vénen donats; per tant, avui en dia, potser això cada vegada té menys importància, però en continua tenint. Per què dic que el filòsof pot intervenir-hi? I ara ho lligo amb la primera pregunta que feies, i ho voldria respondre, no sé si indirectament, amb un exemple que m'he deixat: Bart Kosco és un dels defensors actuals del pensament borrós, de la lògica *fuzzy*. Kosco és enginyer electrònic, matemàtic, economista i filòsof. I diu que la filosofia serveix en el moment que menys t'ho penses. Ell tenia un problema molt tècnic d'aplicació de xarxes neuronals en la construcció d'un mapa cognitiu borrós per a resoldre el problema de la corrupció en un país sud-americà. I resulta que no se'n sortia. Se'n va anar en un desert amb un col·lega

i diu que després d'una nit sense dormir, tot el temps discutint, l'endemà ho va veure tot clar. Com? Perquè li va venir al cap Hume. I, a través de Hume, va trobar la solució clau: relació de causa-efecte, etc. Coneixements de filosofia, quan són útils i profitosos? Fora de l'àmbit acadèmic? Quan? Quan és profitosa la filosofia? Quan t'enfrontes amb problemes. El que jo vinc a dir és que la filosofia pot ser útil, ha de ser útil i profitosa, enfrontant-se als problemes actuals. I et diré més: per a mi, no té importància la distinció nominal entre si és filosofia o no és filosofia. Tant és. Al final, el que veus és això: Kosco resolva un problema, però no ficant-se el vestit de filòsof; no, ell estava amb el seu vestit i troba la solució apel·lant, fent una barreja de tot plegat. Es comentava la crisi de l'intel·lectual, però és un altre tema; diré, però, que en aquests moments és gravíssima, ja que gira l'esquena als problemes que hi ha al seu voltant, i, per això, he fet esment de Georges Steiner.

Antoni Bosch-Veciana: En el tema de tractar economia i filosofia, particularment, en aquests títols, normalment, el que em fa problema és la «i». I en aquest cas el que em fa problema no és la i, sinó l'economia i la filosofia. Són dos temes que Plató sabia i es va clavar la patacada a Siracusa. Malgrat tot, i per molt que es resolgui bé què és filosofia i què és economia, hi ha alguna cosa que s'escapa. Hi ha el problema de la «i». És molt greu entendre'ns en què significa economia de debò, en els nivells que heu parlat. En el sentit que sigui o en la qüestió intel·lectual o amb Steiner. De vegades penso que és molt complicat tot això i que s'escapa. Això de la mà invisible, o no és invisible o no hi ha mà. Em sembla que és un tema molt greu. La segona cosa que vull dir és aquest tema on cal abocar-hi reflexió i pensament profund, que és el de l'economicisme: des del nostre àmbit de la ponència és si ja no cal l'ètica perquè l'economicisme sol ja va. És una tesi que és a l'interior del mateix economicisme. No ens cal l'ètica perquè les lleis pròpies ja dirigeixen bé; dic la mà invisible més moderna, i en això hi estic radicalment en contra. És un parany. Aquí la reflexió filosòfica hi ha d'entrar del tot. És una reflexió que topa amb dos àmbits molt difícils: tant per a l'economista la filosofia com per al filòsof l'economia; i això, quan ho lliguem, és dramàtic: és Siracusa. I Siracusa és Siracusa: no és un exemple perquè sí. Malgrat tot,

estic completament d'acord amb el que heu dit i amb aquest final: hem d'abocar esforços en l'economicisme: esforços crítics de racionalitat, seriosament. El ben viure és una qüestió que passa per damunt de fórmules que són una certa idealització de la llibertat.

Dídac Ramírez: Per a anar més enllà de la lletra. Hem parlat d' Adam Smith: ha estat citat i esmentat com a pare del liberalisme. Ha estat la mà invisible. Ell feia referència a un frase que s'ha fet famosa amb una cosa fora de context. Allò feia referència a un àmbit molt concret, però no a l'àmbit en el qual s'ha volgut generalitzar, i qui ha fet justícia a aquest error d' Adam Smith és un economista de renom, Amartya Sen, que precisament està dedicant tots els esforços com a economista per introduir els valors ètics en les polítiques econòmiques, perquè està parlant de la pobresa i dels pobres, dels malalts, etc. Aleshores, aquí, jo hi veig la funció del filòsof. Als economistes els és difícil parlar de valors i acaben fent-ho d'una manera incòmoda. Abans el Dr. Joaquim Perramon: Friedman i Keynes. Aquest darrer és d'una talla intel·lectual superior a la de Friedman. Aquest es mou en l'àmbit en què es mou, i l'enginyeren el seu, i cadascú fa el que pot. El filòsof pot dir molt, però, insisteixo, seriosament.

Pompeu Casanovas: Amartya Sen no fa això tot sol, sinó que ho fa amb una filòsofa hel·lenista, Marta, que és qui li ensenya tots els temes de compassió, perdó i com s'actualitzen els valors. Potser podríem introduir un nou tema: el de l'equip. Jo ja no podria treballar sol. I no crec que els filòsofs avui en dia s'hagin d'enfrontar sols als problemes, que són molt complexos: necessitem enginyers, economistes, diferents tipus de saber. Potser el filòsof és el més preparat, perquè, com que no sap res, és el més flexible: pot absorbir de tots i pot construir noves coses i, especialment, ponts. És un error dir que el filòsof sap moltes coses; segurament no sap gairebé res, però justament això és el seu avantatge. Els altres saben molt d'una sola cosa.

Dídac Ramírez: El filòsof, com deia Francesc Fortuny és qui sap dir «no».

COMUNICACIÓ

Antoni Bosch-Veciana (Facultat de Filosofia - Universitat Ramon Llull. Grup de Recerca «Filosofia i Cultura» i Grup de Recerca «Hermenèutica i Platonisme»)

L'oikonomia en la Grècia clàssica i els llibres dels Econòmics atribuïts a Aristòtil

La cultura grega, sobretot a l'època clàssica, ha estat una cultura particularment sensible a l'administració ordenada dels béns, tant els dels casals familiars (οἰκίαι) com els de les comunitats polítiques (πόλεις); i és a causa d'aquesta sensibilitat que aquella cultura féu de l'administració dels seus béns tema de reflexió. Totes les grans cultures de l'antiguitat i, sobretot, els grans imperis d'aquelles èpoques tingueren especial cura en l'administració dels seus béns, com, d'altra banda, hauria de ser ocupació necessària de tot (bon) governant. Cert que no tots reeixiren amb la mateixa destresa en l'ofici d'administradors. L'arqueologia i alguns dels documents conservats d'aquelles cultures i d'aquells imperis, ara ja llunyans, són bons testimonis del que diem. Tanmateix, no ens ha arribat una documentació suficient que ens permeti, ara per ara, conèixer amb el detall necessari aquelles administracions, i, per això mateix, aquelles fonts no ens permeten d'abonar la tesi que allò que els grecs anomenaren *economia* formés part del pòsit cultural d'aquelles cultures o del seu interès imperial. Als imperis els interessa l'administració, no la teorització sobre l'administració (per bé que aquesta caldria suposar-la en alguns dels seus més alts funcionaris, sobretot per als experts en administració dels béns).

Per altra banda, si ens adrecem a la literatura grega de l'època clàssica sí que els textos conservats ens possibiliten d'afirmar que alguns dels seus autors —encara que més aviat pocs— tematitzaren l'*economia* i feren de l'administració dels béns familiars i dels béns de la ciutat motiu del seu pensament. Els grecs d'aquella època ordenaren els àmbits que queien sota la influència de l'*economia* i elucidaren els principis amb els quals calia que es regís l'administració dels béns d'una comunitat, ja fos d'àmbit familiar o bé d'àmbit polític, i, alhora, en determinaren les finalitats, la principal de les quals era assolir una «vida bona» (*eudaimonía*) en qualsevol dels àmbits (el privat i el públic). Per als grecs, l'*economia*

anava estretament lligada a la *vida* dels ciutadans i era un afer fonamentalment *moral*. Les reflexions que els grecs feren sobre l'administració familiar i sobre l'administració política de les ciutats i dels imperis constituïren un primer pas reflexiu d'ordre *moral*. Segles més tard, molts segles més tard, l'*economia* es desplega com a *ciència* en mans d'Adam Smith, el pare de l'*economia política*. Efectivament, fou en el segle XVIII, concretament l'any 1776, que Adam Smith publicà la seva reconeguda obra intitolada *La riquesa de les nacions* (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*), amb la qual posà els fonaments per a un tractament científic (mecanicista, *more newtoniano*) de l'economia, amb elements gens científics, com la cèlebre «"mà invisible" del "mercat lliure" que, per si mateixa, porta a uns resultats èticament bons i justos per a tothom»¹. Els grecs, a diferència de l'economia moderna, mantingueren un lligam estret entre *economia* i «vida bona» (*eudaimonia*).

El terme *economia* (οἰκονομία) fou creat pels grecs per a designar amb un nom l'«administració d'un casal familiar». El terme no es troba ni en Homer ni en Hesíode, ni en els poetes lírics ni en els tràgics; tampoc no el trobem ni en Heròdot ni en Tucídides, fet ben significatiu. El terme οἰκονομία el trobem per primera vegada en els escrits de Plató i en Xenofont, autors, com és sabut, coetanis. El primer, Plató, l'usa com a nom corrent en el sentit d'administració d'una casa' (per exemple en *l'Apol.* 36b7; *Lisis* 209d2; etc.); el segon, Xenofont, el tematitza, en *falogs*, en la seva obra intitolada *Ὁ οἰκονομικός*². Els llatins el transliteraren per *oeconomia*.

1. Cf. Andreu MARQUÈS, *Contribució a una crítica filosòfica de l'economicisme*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 2000, p. 28. Aquest treball d'Andreu Marquès resulta avui indispensable quant a crítica ben fonamentada de l'economicisme.

2. El terme també el trobem en el *Corpus hippocraticum*, en el sisè llibre sobre les *Epidèmies* (VI, 2, 4: ἡ περὶ τὸν νοσήοντα οἰκονομία, és a dir, *les mesures a prendre en relació al malalt*). Sabem que d'ençà de Xenofont els filòsofs faran servir el terme οἰκονομία d'una manera normal en el sentit d'*administració d'un casal familiar* i d'*administració dels béns de la ciutat*; en els historiadors posteriors prendrà el sentit d'*administració política* i, fins i tot, d'*evolució dels esdeveniments* (com és el cas de Polibi, I, 4, 3: ἡ οἰκονομία τῶν γεγονότων). Té el sentit d'*organització del conjunt* d'una obra literària

Etimològicament el terme οἰκονομία és compost de dos elements: el primer element, οἶκος, es refereix a «la casa», no a l'edifici (οἶκία) o a algun dels seus elements físics (δῶμα) sinó al conjunt dels béns que posseeix una família; l'altre element correspon al verb νέμειν, que vol dir 'administrar, dirigir, tenir cura de, etc.'³. Per tant, el sentit originari d'*economia* és el de l'administració dels béns privats d'una família (d'un casal familiar), sobretot del que en diríem la seva hisenda. És evident que l'οἶκος calia que fos vetllat, és a dir, administrat, si les propietats rurals que posseïa un casal familiar eren d'una certa importància. A un οἶκος petit no li calia administració, és a dir, no suposava cap problema teòric de càlcul dels guanys i rendiments⁴. L'*economia* està lligada de bon començament a l'agricultura.

A més del casal familiar de la família, per als grecs hi havia un casal familiar més ampli: la *polis*. També la *ciutat* s'havia d'ocupar de l'administració dels seus béns, dels béns d'aquella gran família. Per això mateix també s'anomenarà *economia* la cura en l'administració dels béns del casal-ciutat. Els grecs consideraven la *polis* com una gran família que vetllava pels seus fills, els ciutadans, els quals tenien com a ideal ser mantinguts pel pare

en Dionís d'Halicarnàs (*De compositione verborum*, 25; *Epistula ad Cn. Pompeium*, 4, 2). No resulta sorprenent que l'ús del terme abstracte οἰκονομία sigui, com acabem de veure, tan tardà, mentre que el verb οἰκονομεῖν l'usa ja per primera vegada Sòfocles (*Electra*, 190) i el substantiu οἰκόνομος el trobem ja dues vegades en Èsquil (*Agàmmon*, 155 i 1481) i en el poeta i moralista Focílides, II, 7.

3. La derivació etimològica generalitzada que fa provenir *economia* de οἶκος i de νόμος no és del tot exacta. No són les lleis (νόμος) que regeixen una casa, sinó l'*administració* (νέμειν) d'una casa. Fer derivar νόμος del verb νέμειν no és del tot exacte, almenys des de les regles de l'etimologia. Tots els diccionaris grecs més importants fan derivar οἰκονομία de οἶκος i de νέμειν. Vegeu B.A. VON GRONINGEN, «Introduction», en *Aristote. Économique*, texte établi par B.A. von Groningen et André Wartelle, traduit et anoté par André Wartelle (Collection des Universités de France), Paris, Les Belles Lettres, 1968, pp. VIIss, i M. GARCÍA VALDÉS, «Introducción», en *Pseudo-Aristóteles. Económicos*, Introducción y notas de Manuela García Valdés (Biblioteca Clásica Gredos, 70), Madrid, Gredos, 1984, 231-248.

4. Cf. GRONINGEN, VIII, i GARCÍA VALDÉS, 232.

sense que haguessin de pagar cap impost ni tampoc haver de treballar⁵. Sabem que en aquella època els ingressos de la *polis* provenien del rendiment de les propietats públiques, dels peatges dels camins, de les taxes i aranzels portuaris, etc., cosa que feia que els qui més contribuïssin als ingressos de la *polis* no fossin els seus ciutadans-fills sinó els comerciants forasters (els metecs)⁶.

En general, entre els grecs, la gestió econòmica era anual, cosa que feia que se sacrificués el futur al present, i cadascú vetllés pels seus problemes particulars de casa seva. Plutarc, per exemple, ens explica que Pèricles va fer vendre d'un sol cop totes les seves collites privades d'un any i, amb els diners, de seguida va fer comprar, al mercat, tot allò que necessitava en aquell moment (*Vida de Pèricles*, 16, 4)⁷.

B.A. von Groningen ha escrit que ens podem adonar, estudiant el món grec des d'aquesta perspectiva, que «la pensée grecque, si alerte, si curieuse et si avide d'envisager les réalités sous le jour de la discussion théorique, n'ait pas manqué de s'intéresser à ces phénomènes économiques, d'abord à ceux du domaine familial, ensuite à ceux de l'État»⁸.

* * *

Efectivament, entre els grans escriptors grecs trobem textos dedicats a aquests «*phénomènes économiques*» (von Groningen)⁹. En primer lloc, Hesíode i la seva obra *Els treballs i els dies*. B.A. von Groningen no s'està de dir que en *Els treballs i els dies* «on peut voir le premier traité d'économie domestique et familiale»¹⁰, encara que en nota s'afanya a dir que «toutefois, il est évident que l'ouvrage d'Hésiode, poème lyrique et didactique, présente des différences considérables avec les traités théoriques de Xénophon et d'Aristote»¹¹. El Dr. Ignasi Roviró creu -com ens exposarà tot

5. GRONINGEN, VIII.

6. *Ibidem*.

7. *Ibidem*, VIII i VIII n.1.

8. *Ibidem*, VIII.

9. Resseguim l'exposició que en fa von Groningen (*ibídem*, VIII-XI).

10. *Ibidem*, p. IX.

11. *Ibidem*, p. IX n.1.

seguit— que aquesta obra d'Hesíode és saviesa gnòmica, una saviesa, doncs, pre-filosòfica.

Dels sofistes no sabem que hagin escrit res referent a l'economia, encara que Tucídides —alumne seu— sí que descriu amb força precisió la situació econòmica de Grècia en l'anomenada «Estat Mitjana» o antiguitat de Grècia, segons tradueix Jaume Berenguer en la col·lecció Bernat Metge (*Història de la Guerra del Peloponès*, I, 2-20), i la situació econòmica d'Esparta i d'Atenes poc abans de la guerra del Peloponès (*Història de la Guerra del Peloponès*, II, 7-10).

Plató, sens dubte, ha parlat en la seva *República* (llibres IV-VII) i en *Les Lleis* (llibres IV-VIII) de la ciutat ideal i hi ha exposat i discutit llargament qüestions d'economia en les quals coïncideix amb la filosofia abstracta i objectivitat material. De tota manera, no es tracta d'una economia d'una ciutat grega sinó d'una ciutat ideal que ell veu més d'acord amb la naturalesa humana tal com ell la contempla. És veritat que Plató —com hem dit en nota— usa el terme *economia* en diversos textos: *Apologia*, *Lisis*, *República* i *Lleis*; i en el *Polític* parla fins i tot de la *ciència econòmica*: «sobre el que estem examinant, és evident que hi ha una única ciència referida a tot això. I que hom l'anomeni *reial*, *política* o *econòmica* no ens ha d'importar gens [no ens ha d'enemistar] (Οὐκοῦν, ὁ νυνδὴ διεσχοπούμεθα, φανερόν ὡς ἐπιστήμη μία περὶ πάντ' ἐστὶ ταῦτα: ταύτην δὲ εἴτε βασιλικὴν εἴτε πολιτικὴν εἴτε οἰκονομικὴν τις ὀνομάζει, μηδὲν αὐτῷ διαφερώμεθα..., en 259c1-3). Tanmateix no dedica un text a l'*economia*. Hi ha un text discutible (falsament) atribuït a Plató, l'*Eríxias*, que discuteix molt superficialment el problema de la riquesa: la riquesa és un bé menys envejable que la bona salut. Si de la riquesa se'n fa un mal ús (per a finalitats deshonestes), resulta ser un mal: només l'home de bé en fa un ús noble i útil¹².

D'obres dedicades a l'*economia* en l'antiguitat grega n'hi ha pròpiament tres. És a dir, hi ha tres obres el títol de les quals conté el terme οἰκονομικός, un terme que els traductors acostumen a traduir, en general, per *econòmic*, com així mateix havien fet ja els

12. Cf. ΠΛΑΤΩΝ, *Obras completas*, Madrid, Aguilar 1966, p.1690 (la traducció del text platònic es troba a les pp. 1691-1702 i segueix amb una fidelitat de copista el text francès de Budé).

traductors llatins d'algunes d'aquestes obres quan traduïren els títols grecs per *oeconomicus*. Són textos atribuïts a Antístenes (445-365 aC), a Xenofont (430-354 aC) i a Aristòtil (384/3-322/1 aC). L'obra d'Antístenes s'intitulava Περί νίκης οἰκονομικός, això és: *De la victòria, un discurs sobre l'administració*. Les altres dues, les de Xenofont i d'Aristòtil, porten per títol senzillament el terme οἰκονομικός; la de Xenofont s'intitula Ὁ οἰκονομικός (en llatí: *Oeconomicus*) i la d'Aristòtil Τὰ οἰκονομικά (en llatí: *Oeconomica*). L'adjectivació que suposa el terme οἰκονομικός ho és de ὁ λόγος, *tractat* o *discurs* (ὁ [λόγος] οἰκονομικός).

El text d'Antístenes (445-365 aC), intitulat Περί νίκης οἰκονομικός, això és: *De la victòria, un discurs sobre l'administració*, que esmenta Diògenes Laerci (*Vides dels filòsofs*, VI, 16), no s'ha conservat. Alguns autors, seguint l'orientació de la filosofia d'Antístenes¹³, suposen que considerava el treball com quelcom que calia restringir a la producció de l'estrictament necessari per a viure i que la família calia que deixés pas a la comunitat. És fàcil que el seu ideal hagués estat el que Glaucó, en la *República* de Plató (II372d), exposa quan afirma: «i si fundessis 'la ciutat de porcs' (ὕων πόλιν, en 372d4), Sòcrates, podries engreixar-los amb altres pinsos que no fossin aquests».

De fet, del primer autor de qui hem conservat textos dedicats explícitament a l'economia pràctica és de Xenofont (430-354 aC), un altre dels tinguts per deixebles de Sòcrates. De Xenofont, a més d'alguns fragments dels *Records de Sòcrates*, conservem dues obres dedicades a l'economia. L'una, dedicada a l'economia domèstica (*Oikonomikós*), de la qual ens parlarà el Dr. Ignasi Roviró, i que es divideix en dues parts: una conversa entre Sòcrates i Critòbul sobre el concepte d'economia, i una segona part en la qual Sòcrates ens refereix una conversa que havia tingut amb Iscòmac (nom que significa 'el qui combat les situacions difícils'), un propietari rural que representa el mateix Sòcrates i que es dedica personalment a l'explotació de la seva propietat, i que ha educat la seva jove esposa en l'administració del casal familiar (*oikonomia*);

13. Charles H. KAHN, *Plato and the Socratic Dialogue. The Philosophical Use of a Literary Form*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, pp. 4-9. Marie-Odile Goulet-Cazé, «Antisthène», en *Dictionnaire des Philosophes Antiques* I, Paris, CNRS, 245-253.

l'altra obra de Xenofont és dedicada a l'*economia política* (s'intitula Πόροι, és a dir, *Ingressos*), on tracta de com l'Àtica podrà cobrir les necessitats materials dels seus ciutadans. Hi suggereix tres mesures: 1) incrementar el nombre de metecs, facilitant el comerç en el Pireu; 2) apujar les contribucions indirectes; i 3) més que res explotar les mines de plata de Laurèion, prop de Súnion. Estava convençut que n'hi hauria prou amb aquestes mesures perquè els ciutadans poguessin portar una vida de lleure¹⁴.

Aristòtil (384/3-322/1 aC), un dels autors de l'antigor més preocupat per la vida dels homes en societat, ha reflexionat també sobre l'*economia* i sobre la *riquesa*, que és un mitjà necessari tant per a la vida familiar com per a la vida de la *polis*. Trobem textos, com ara el llibre V de l'*Ètica a Nicòmac* i el llibre I de la *Política*, dedicats a l'economia. Diògenes Laerci, en el catàleg d'obres d'Aristòtil (*Vides dels filòsofs* V, 22), ens dóna *De la riquesa* (Περὶ πλούτου) com a títol d'un llibre d'Aristòtil, llibre que no s'ha conservat.

El llibre V de l'*Ètica a Nicòmac* (1129a3-1138b14) tracta de la justícia i la injustícia (Περὶ δὲ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας, en 1129a3) i de quin és el terme mitjà de la justícia (καὶ ποῖα μεσότης ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη, en 1129a4-5). En aquest context parlarà fonamentalment tant de la justícia i la cobdícia de béns (1129a26-b10) com de la justícia distributiva (en relació també als béns, als guanys i a les pèrdues) (1131a10-1131b9) i també de la commensurabilitat i la moneda (1133a19-b28) i de la justícia política (1134a17-b1), així com, breument, ho farà de la justícia domèstica (1134b2-8). De l'economia només en parla en relació a la justícia i, sobretot, en relació a la moneda (i dels intercanvis que amb aquesta es duïen a terme), que era un problema ben real del seu temps, ja que es tendia a una desmesura, a prescindir del terme mitjà tot promovent la usura.

En la *Política* d'Aristòtil hi ha reflexions de caire ben teòric i del tot rigoroses que no podem deixar d'esmentar: d'una banda, hi ha tot allò que se'ns diu en el llibre I sobre l'economia domèstica i

14. Vegeu Claude Mossé, *Historia de una democracia: Atenas*. (Akal Universitaria, 25), Madrid, Akal, 1987, pp. 118-123. Aquest resulta un text imprescindible, editat per primera vegada a París, Seuil, 1971.

la família en quant aquestes són fonaments de la vida política (cf. llibre I, cap. 2: 1252a24-1253a38, i llibre I, cap. 10: 1258a19-1258b8). L'economia de la qual parla Aristòtil és fonamentalment l'economia rural: l'administració de les propietats rurals de la família (l'*economia* en sentit propi) i de tot l'esforç que ha de fer el propietari dels terrenys per tal d'augmentar els seus ingressos (és el que s'anomenava –i Aristòtil anomena– la κτητικὴ, això és, l'art d'adquirir o augmentar la propietat [1253b23]). Una altra cosa ben diferent de la κτητικὴ –i per no natural molt menys recomanable per a Aristòtil– és el que anomena la χρηματιστικὴ, és a dir, la *crematística* que no fa sinó buscar el profit material amb l'intercanvi de productes o de moneda que Aristòtil, en el llibre I de la *Política*, capítols 3-4 (1256b26-1258a18), considera una «occupation parasitaire qui tend à abaisser le niveau moral de celui qui s'y adonne»¹⁵. Com assenyala Claude Mossé¹⁶, no resulta gens estrany que en el moment que es trobava Atenes, en la segona meitat del segle IV aC, Aristòtil plantejés com una problemàtica ben actual el tema de l'origen de la moneda i l'art de fer guanys amb els préstecs de diner que es realitzaven molt sovint (o sempre) d'una manera desmesurada. Plató també n'havia parlat, però ell condemnava l'acumulació de riqueses (de béns). En canvi, el que fa Aristòtil és condemnar l'activitat que està dirigida només al simple profit, al guany del diner pel diner, és a dir, l'acumulació de diner¹⁷. Això afectà l'agricultura, perquè es començaren a comprar i a vendre camps, i així els camps varen esdevenir no una propietat de la qual calia tenir cura sinó gairebé una mercaderia. La ciutat, gràcies als forasters (metecs), es va enriquant perquè també a ells els és permès de comprar i vendre camps. Per això es fan polítiques que permetin incrementar el nombre de metecs i també el nombre d'esclaus. Però al mateix temps això també creà pobresa a l'interior de la ciutat d'Atenes. És en aquest moment que comença a teoritzar-se sobre l'origen del comerç i sobre tot el que significava de dubtós respecte del que es pot anomenar ètica del mercat¹⁸.

* * *

15. GRONINGEN, X.

16. Claude Mossé, ja citat, 120.

17. *Ibidem*. Cf. GARCÍA VALDÉS, 233.

18. Cf. GARCÍA VALDÉS, 234 i 234n5 i 6.

La tradició atribueix a Aristòtil, com ja hem dit, una obra en tres llibres intitulada *Econòmics* (Τὰ οἰκονομικά; en llatí: *Oeconomica*)¹⁹. El títol en neutre plural es refereix a *Els llibres d'economia* (Τὰ βιβλία τὰ οἰκονομικά). Aquests llibres –tres– ens han estat transmesos diversament: els dos primers llibres es conserven en grec; el tercer només en llatí. De fet, els estudiosos estan d'acord que els llibres primer i segon no són d'Aristòtil: el primer, que data del període que va entre els anys 325 i 275, no sembla pas d'Aristòtil per ser massa simple i no anar gens a fons; s'inspira força en Xenofont; el segon, en grec, s'escriu en un període que no sembla que depassi l'època en la qual visqué Alexandre; sembla de la darrera del segle IV aC i molts l'atribueixen a un deixeble del Liceu. Respecte del llibre tercer (*Oeconomicorum tertius*), els experts en l'obra afirmen que «ces pages ne sont pas indignes du génie d'Aristote», si bé, a continuació mateix, no s'estan de dir «mais rien ne permet de les lui attribuer, ni leur place dans le corpus latin des oeuvres du Stagirite (ni, à plus forte raison, leur absence du corpus grec)»²⁰.

Aquests tres llibres, que són coneguts, malgrat tot, com els *Econòmics* d'Aristòtil, tracten del següent, segons ens diu literalment W.D. Ross²¹: a) el llibre I és un tractat que es basa en el llibre I de la *Política* i igualment en l'*Econòmic* de Xenofont, i fou segurament escrit per Teofrast o per algun altre peripatètic de la primera o segona generació; b) el llibre II és una compilació de casos històrics que il·lustra diferents sistemes financers; molt probablement és de l'any 300 aC; i c) el llibre III, que només es

19. Aquesta obra, poc coneguda, va ser traduïda i estudiada per Martí de Viciana (Borriana, ca. 1440 - Barcelona, 1492). Fou autor de dues soles obres, aquest «Comentari a l'econòmica d'Aristòtil» i la versió de «De moribus» de Sèneca. El comentari als *Econòmics* d'Aristòtil s'edità a casa nostra i el podem trobar en MARTÍ DE VICIANA, *Comentari a l'econòmica d'Aristòtil* (Biblioteca escriptura de textos medievals breus), edició a cura d'Antoni Ferrando (Universitat de València), Sant Boi de Llobregat, Edicions del Mall, 1982, 109 pp. Demem la notícia i la referència de l'obra als coneixements i a l'amabilitat del Dr. Ignasi Roviró i Alemany.

20. GRONINGEN, XVIII.

21. Cf. W.D. Ross, *Aristóteles*, traducció de Diego F. Pró, Buenos Aires, Charca, 1981, 30-31.

conserva en llatí, es pot confondre o es confon potser amb el llibre *Les lleis del marit i de la muller* de les quals es fa menció en el catàleg d'Hequisius, però no és pas d'Aristòtil. És considerada, en part, obra d'un peripatètic que degué viure entre els anys 250 i 30 aC, i, en part, obra d'un estoic que visqué entre els anys 100 i 400dC.

Mirem ara el contingut. Referent al llibre I, cal dir que aquest s'obre assenyalant la diferència que hi ha entre l'administració d'una casa (*economia*) i l'administració d'una ciutat (*política*): l'una, *l'economia*, és feina d'un de sol; l'altra, la *política*, és l'ocupació de molts. *L'economia* té com a objecte l'adquisició i adequació permanent d'una casa, mentre que la *política* té com a finalitat la constitució i el bon funcionament d'un Estat. Com que l'Estat (*polis*) és un conjunt de cases, de terres i de riqueses que s'han de bastar a si mateixes per tal d'assegurar la vida feliç (πρὸς τὸ εὖ ζῆν, en I, 2), això vol dir que l'economia, que s'ocupa d'una sola casa, és anterior a la política (πρότερον γενέσει ἡοικονομικῆ <τῆς> πολιτικῆς ἐστὶ, en I, 2), ja que una família és una part d'un Estat. En la casa els elements constitutius són: l'home i els béns de propietat (ἄνθρωπός τε καὶ κτήσις, en II, 1). Citant Hesíode, sosté que cal tenir «una casa, una dona i un bou per a llaurar»²². En aquest punt fa notar que les relacions mútues que han de mantenir l'home i la dona han d'estar perfectament sotmeses a un ordre, perfectament ordenades. Aquest ordre fa referència a veure en l'alimentació i tot allò que s'hi refereix com una qüestió essencial d'una casa; i després de l'alimentació, d'essencial, ho són els homes lliures. Per això, l'agricultura mereixerà tota l'atenció possible per tal com és la principal feina en què hom s'ha d'ocupar en una casa a fi d'obtenir l'aliment de tothom que hi viu. Més encara, l'agricultura contribueix de manera gran a formar un caràcter viril en l'home; ben al contrari del que s'esdevé amb els oficis artesanals, que fan un cossos dèbils. En relació a l'ésser humà, abans que res cal parar atenció en la dona (esposa) (τῶν περὶ τοὺς ἄνθρώπους ἢ κατὰ γυναικα πρώτη ἐπιμέλεια, en I, 3, 1). La comunitat de vida entre l'home i la dona és la més alta en l'ordre de la naturalesa (κοινωνία γὰρ φύσει τῷ θήλει καὶ τῷ ἄρρενι μάλιστά ἐστιν,

22. *Els treballs i els dies*, 405. En la *Política* d'Aristòtil (I, 2, 1252b11) també se cita aquest mateix text d'Hesíode.

en I, 3, 1) i té com a finalitat la conservació de l'espècie i la cooperació d'ambdós per tal de cercar el benestar (οὐ μόνον τοῦ εἶναι, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὖ εἶναι συνεργὰ ἀλλήλοις τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν ἐστί, en I, 3, 3), una cooperació d'acord amb les capacitats i les aptituds de cadascú. En la comunitat de vida el primer deure és no cometre cap injustícia (πρωτον μὲν ... τὸ μὴ ἀδικεῖν, en I, 4, 1); i la dona s'ha de sentir responsable en presència i en absència del seu espòs; al mateix temps, s'ha de saber comportar de manera natural i senzilla. En aquest llibre se subratlla com, entre els béns familiars més importants i necessaris, hi ha l'home, i de seguida esmenta els esclaus (δούλοι, en I, 5, 1) i les dues menes d'esclaus que hi ha: l'esclau administrador i l'esclau obrer (ἐπίτροπος καὶ ἐργάτης, en I, 5, 1), als quals cal educar en el seu ofici, sense donar-los vi, ja que porta a excessos, com entre els homes lliures (cf. I 5, 2). Dels esclaus cal considerar tres elements: el treball, el càstig i l'alimentació (cf. I, 5, 3). A més cal tenir ben present que cal atorgar sempre les recompenses necessàries per a les coses ben fetes (cf. I, 5, 4). Entre les recompenses al seu treball, d'acord amb la justícia, cal proposar-los la seva llibertat (χρὴ δὲ καὶ τέλος ὠρίσθαι πᾶσι· δίκαιον γὰρ καὶ συμφέρον τὴν ἐλευθερίαν κεῖσθαι ἄθλον, en I, 5, 6). Les responsabilitats que té el cap del casal són quatre, d'acord amb les feines diverses que desenvolupa en l'administració del patrimoni: a) sobre l'adquisició de béns; b) sobre la seva conservació; c) sobre l'ordre amb què cal disposar-los; i d) sobre el seu ús (cf. I, 6, 1). Els amos cal que es llevin més d'hora que ningú i vagin a dormir més tard que ningú; així mateix cal deixar sempre vigilància a la casa, com en una ciutat, i per això caldrà establir relleus de vetlla durant la nit per tal de vigilar la casa (cf. I, 6, 5): això és profitós (χρησιμον, en I, 6, 5) tant per a la salut, com per a l'administració d'una casa, com per a la vida filosòfica (τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ὑγίειαν καὶ οἰκονομίαν καὶ φιλοσοφίαν, en I, 6, 5). Per tal d'afavorir la vida feliç i la salut, cal que la casa estigui ben airejada tostemps i assolellada a l'hivern (cf. I, 6, 7). Igualment cal posar un porter en les grans explotacions per tal de vigilar l'entrada i la sortida de les mercaderies (cf. I, 6, 8). Finalment, de cara al bon ús de les eines, cal seguir la «regla lacedemònia», a saber, «cada instrument al seu lloc» (χρὴ γὰρ ἐν ἑκάστων ἐν τῇ αὐτοῦ χόρῳ, en I, 6, 8), perquè d'aquesta manera sempre estarà a l'abast de la mà sense haver-lo de buscar (cf. I, 6, 8).

Respecte del llibre II, també conservat en grec com hem dit, comentem breument el següent. S'hi parla, al principi, de les qualitats que calen a un bon administrador d'una casa: cal que conegui molt bé els llocs on exercirà la seva feina, disposar de natural de bones qualitats, i tenir—després d'haver-hi reflexionat bé i haver-ho triat— gust per l'esforç i sentit de la justícia. Si no posseeix tot això, sense descuidar res, no podrà fer la feina bé (cf. II, 1, 1). El llibre II continua explicant-nos que hi ha quatre diferents menes d'administració (Οἰκονομία δὲ εἰσι τέτταρες, en II, 1, 1): a) l'administració del Gran Rei (Οἰκονομία βασιλική), que s'exerceix de manera absoluta sobre la moneda, les exportacions i les importacions, i les despeses del Regne; b) l'administració del sàtrapa (Οἰκονομία σατραπική), que administra els ingressos, sobretot els provinents de l'agricultura, dels productes particulars, dels beneficis portuaris, dels impostos sobre els camps i els mercats, les taxes sobre els ramats; i els impostos sobre les persones (*capitació* [ἐπικεφάλαιον] i *taxes sobre l'artesanat*); c) l'administració d'una ciutat (Οἰκονομία πολιτική), que gestiona els ingressos obtinguts dels productes del país, pels impostos sobre els ports i les vies de trànsit i ingressos especials regulars; i d) l'administració de quelcom privat (Οἰκονομία ἰδιωτικὴ), que, per manca de regularitat en els ingressos, costa de delimitar les seves partides de despesa: fonamentalment és la terra, però també hi ha altres beneficis i els interessos del préstec monetari (cf. II, 1, 1-6). No cal dir que l'ordre esmentat de les diferents administracions correspon a la importància de les seves economies.

Cal afegir que el llibre II dedica la major part del text (77 apartats i subapartats) a presentar-nos exemples històrics, que ací no esmentarem, de com algunes ciutats, reis, prínceps, etc., s'ho han anat fent per tal de cercar estratagemes a fi de procurar-se ingressos, sobretot diners. Els exemples segueixen fonamentalment un ordre cronològic, encara que no sempre. El primer exemple és el de Cípsel de Corint, un tirà de la segona meitat del segle VII aC (Heròdot, *Història* I, 14 i 20, i V, 92) i el darrer és Dionís, encara que no és el darrer en sentit cronològic: els estudiosos creuen que els darrers que s'esmenten són els autors contemporanis d'Alexandre Magne que en el text no s'esmenten ordenadament.

El llibre III dels *Econòmics* (*Oeconomicorum Tertivs*)²³, que només s'ha conservat en llatí, tracta fonamentalment de la bona relació que cal que hi hagi entre l'home i la dona del casal per tal que l'economia domèstica prosperi. L'exhortació a l'harmonia en la vida conjugal és presentada en quatre capítols: a) en un primer capítol es parla sobre els deures de l'esposa envers el seu espòs i envers la casa; b) en un segon capítol es contemplen els deures de l'espòs envers la seva esposa; c) en un tercer capítol s'exposen els sentiments mutus dels esposos i la fidelitat conjugal; i, finalment, en el capítol quatre, s'esmenten les conseqüències de benaurança que l'harmonia entre els esposos comporta. Aquest és un dels textos de l'antiguitat en què trobem una lloança més gran de la concòrdia entre els esposos. Alguns autors, com ara F. Susemihl, que admet l'originalitat grega del text, defensen que el seu autor devia ser un peripatètic de la generació immediatament posterior a la mort d'Aristòtil, amb fragments afegits d'un estoic de l'època imperial, del segle II o III dC²⁴. També sostenen alguns que el traductor llatí hauria rebut influències de la doctrina paulina sobre el matrimoni (*Efesis* 5, 22-33).

Tot i que el llibre mereix una atenció especial, només notarem el que es diu en el darrer capítol, perquè hi és exposat, a manera de corol·lari, tot el que ha estat dit en el llibre fins aquest punt. Efectivament, aquest quart capítol comença amb una citació poètica implícita de l'*Odissea* (VI, 180-185) que donem en la traducció de Carles Riba:

«I a tu et donin els déus tot allò que pensant-hi desitges!
Un marit i una casa i la bona avinença t'atorguin,
car no hi ha al món, val a dir, una cosa més forta i més bella
que si marit i muller es governen amb cors que s'avenen
és una pena gran per qui els vol mal, i una joia
per qui els vol bé; i qui millor s'ho saben, són ells mateixos.»

L'*avinença* de què parla Homer (en versió de Carles Riba), el text de l'*Oeconomicus Tertivs* no s'està pas de delimitar-la, i per

23. El llibre ha estat editat per V. ROSE, *Aristotelis*, fr 184, pp. 140-147.

24. F. SUSEMIHL, *Geschichte der griechischen Literatur in der Alexandrinerzeit*, t. 1, Leipzig, Teubner, 1981, p. 159n831.

això la descriu com «una avinença orientada vers el bé» («oravit enim deos sibi dare uirum et domum et unanimitatem optatam ad uirum, non quacumque, sed bonam», en III, 4). I, encara, el text remarca: «Entre els mortals no hi ha major bé que l'avinença en tots els sentiments entre marit i muller per tal de governar un casal» («nihil enim maius bonum ipsa in hominibus ait esse quam eum concordēs uir et uxor in uoluntatibus domum regunt», *ibídem*). I no es tracta pas d'una mena de complaença recíproca i servil de l'un envers l'altre, sinó aquella avinença «que realitza una justa aliança de prudència i de saviesa, perquè és precisament això el que vol dir 'governar el casal en avinença plena de sentiments'» («quae animo et prudentia iuste coniuncta est, nam uoluntatibus domum regere id significat», *ibídem*).

El text continua referint-se als esposos així: «Els esposos s'esforçaran abans que res a cuidar els seus pares: l'espòs, els pares de l'esposa i també els seus propis; l'esposa, els pares del seu espòs; després tindran cura dels seus fills, del seus amics, dels seus béns i de tot el casal, ja que ells ho tenen tot en comú, compartint també el desig d'incrementar el patrimoni i de recercar cadascun d'ells major virtut i major rectitud, defugint tota arrogància, i governaran el casal amb un sentit profund de la justícia, amb un sentit de la modèstia i la tranquil·litat» («uterque causa fiat et melior atque iustior, dimittens quidem superbiem, regens autem recte et habens humilem modum et mansuetum», *ibídem*). I quan siguin grans podran respondre de la seva administració als fills i podran dir-los que «tot allò dolent que s'esdevingué fou degut a la mala sort; i tot allò bo, a llurs virtuts» («statim scire aut per fortunam malum aut per uirtutem bonum», *ibídem*).

El text, finalment, esmenta que qui hagi obrat així rebrà dels déus la millor recompensa, tal com diu Píndar: «Un cor ple de dolçor i l'esperança que governa l'esperit inconstant dels mortals» («dulce enim sibi cor / et spes mortalium multiplicem / uoluntatem gubernat») ²⁵. També, qui hagi obrat així, rebrà dels déus la recompensa «dels fills que seran la felicitat en la vellesa» («secundum autem a filiis, / feliciter ad senectutem depasci», *ibídem*).

I el llibre III acaba així: «Per totes aquestes raons, cal que estiguem sempre atents, en privat i en tota comunitat, als nostres

25. PÍNDAR, fr. 214 (Bergk).

deures envers els déus, envers els homes i, de manera ben particular, amb la nostra esposa, els nostres fills i els nostres pares» («Propter quae proprie et communiter decet juste considerantes ad omnes deos et homines, eum qui uitam habet, et multum ad suam uxorem et filios et parentes», *ibídem*).

* * *

Grècia ha estat una cultura sensible –parcialment sensible, sensible a la seva manera– a tot allò que fa referència a la vida humana. La preocupació per tal de fer possible una vida humana digna i propera a la felicitat (*eudaimonia*) –la d'uns quants, certament, els homes lliures– només fou possible des de l'esforç d'aplicar la raó prudent a l'anàlisi de la vida quotidiana i d'allò que l'anava conformant d'acord amb un model harmoniós en relació a la naturalesa. La seva reflexió sobre l'administració d'un casal o d'una *polis* feta des de la mirada posada en l'harmonia de tot allò que ho possibilita, permeté el camí esforçat vers la consecució d'una vida feliç, un ben viure que era la finalitat última de tota activitat humana i, per tant, també de l'activitat econòmica. No és possible una cultura com la grega clàssica sense una aplicació de la raó mesurada en l'àmbit de la vida econòmica, de la vida que exigeix harmonia entre tots els qui conviuen i la cerquen. En el nostre present, la raó econòmica ha de pensar en l'exigència d'esdevenir raó i raons crítiques per al present de la humanitat i de la naturalesa, realitats inseparables per al ben viure dels grecs. Que el símbol de l'euro s'hagi inspirat en l'èpsilon grega no hauria de ser un fet gens banal, sinó precisament un símbol actualitzat del necessari i exigible debat i tensió harmoniosa entre l'economia i l'ètica. Els grecs han pensat l'economia i la vida en el marc inseparable de la *mesura*, en la mirada posada en l'*eudaimonia* assolible.

COMUNICACIÓ

Ignasi Roviró Alemany (Grup de recerca «Filosofia i cultura», URL)

L'art intangible. L'economia de Xenofont

L'economista Alicia Girón González, reconeguda investigadora mexicana, en el discurs de lliurament del premi d'investigació econòmica que anualment concedeix l'Institut de Investigacions Econòmiques de la UNAM, va afirmar que, cinc-cents anys abans de Xenofont, Hesíode ja havia escrit un poema econòmic¹. Es referia a *Els treballs i els dies*. Quan preparava aquesta aportació als Col·loquis de Vic, em van cridar l'atenció les paraules de la Dra. Girón, perquè m'obria un interrogant i posava en qüestió algunes lectures fetes ja fa massa anys. Vaig tornar a aquella vella obra d'Hesíode per comprovar l'afirmació de la professora mexicana. Si ella tenia raó, havia de refer esquemes, cosa sempre bona i a la qual un aspirant honest a la filosofia ha d'estar disposat permanentment. En aquesta ocasió, però, vaig adonar-me que la professora exagerava. La seva aportació a la història del pensament econòmic donava to erudit al discurs, però l'afirmació no és certa. Entenc que és una temeritat qualificar aquesta bella obra d'Hesíode com a poema econòmic. No ho és ni de contingut ni de forma, i, gràcies a l'ajuda de la base de dades Perseus², puc afirmar que ni en aquesta ni en cap altra obra del poeta grec no s'utilitza el mot *economia* ni cap derivat seu. És cert que en una part del poema d'Hesíode es parla del treball, però es fa des de la saviesa gnòmica, és a dir, aquell tipus d'exhortacions i màximes que inviten més a l'acció i a la prudència que no pas a la reflexió. És una saviesa pre-filosòfica. Per això mateix no podem dir que el poema tracti del treball. Com a molt, Hesíode exhorta l'home a treballar, no pas a reflexionar sobre el treball. D'economia ni en parla.

En la seva aportació, el Dr. Antoni Bosch ja ha posat de manifest que el primer text que podem anomenar pròpiament una reflexió econòmica és l'obra de Xenofont. S'instaura una reflexió que, com veurem, és molt més que saviesa gnòmica. És i se sap una reflexió

1. http://www.iiec.unam.mx/notiiec/entrega_premio_jsh2000.htm#dis

2. <http://www.perseus.tufts.edu>

epistemològica sobre economia. M'interessarà, molt breument, la definició i el contingut d'aquesta disciplina que consta com a ciència ja des de l'inici del tractat de Xenofont.

La primera traducció al català d'aquest text és de 1924, feta per Carles Riba per encàrrec de la Fundació Bernat Metge. En el mateix any, Riba començava a publicar traduccions de Plató. Carles Riba, i amb ell un grup d'intel·lectuals catalans compromesos en l'educació dels ciutadans, és el centre d'una operació que consisteix a posar a Xenofont i Plutarc com a exemple per a la joventut de la Catalunya popular entre els anys 20 i 30 del seglexx. Contra el model platònic, propi dels qui han passat per estudis universitaris, Xenofont i Plutarc representen els orientadors de la classe més humil. «Un model ètic que no es fonamenta en unes grans aspiracions o uns pressupòsits de difícil assumptió, sinó en uns preceptes essencialment pràctics, a un nivell elementalment humà, que no busquen de crear herois o éssers excepcionals, ans no res més, però tampoc no res menys, que formar íntegrament l'home com a persona i com a ésser moral des d'una plena consciència de si mateix, amb vista a la seva col·laboració en el si de la societat»³.

Si bé Hesíode es troba en la saviesa gnòmica i Plató en la claredat i la profunditat de la filosofia, Xenofont representa el model de reflexió abastable per al comú i, per tant, de gran interès per a formar una comunitat nacional. Dit ras i curt: per als nostres intel·lectuals que vestien de catalanitat la República, Plató era model per als acadèmics, Xenofont ho era per al poble. La traducció de l'*Economia* de Xenofont és una materialització d'un ideal: la del ciutadà format amb aquells mínims que fa que un país pugui ser anomenat nacional i culte, on els ciutadans tenen una autonomia moral suficient per a bastir una comunitat d'homes lliures. En definitiva, és voler construir una Catalunya tenint com a referència l'Atenes clàssica. Escriu el traductor de l'*Economia*, Carles Riba, a l'inici de l'obra: «La clau del caràcter d'Isòmac [*alter ego* de

3. Jordi MALÉ, «L'humanisme ribià com a principi educatiu i de construcció nacional», dins R. CABRÉ, M. JUFRESA, J. MALÉ, «Polis i nació, política i literatura (1900-1939)», Barcelona, IEC, Societat Catalana d'Estudis Clàssics, 2003, *Ítaca, Quaderns Catalans de Cultura Clàssica*, p. 158. http://www.ub.es/act/male_polis.pdf#search=%22economia%20xenofont%22

Xenofont en el diàleg] és el seu respecte absolut a la raó en ell i en els altres: per ella es deixen dirigir, i per ella és humà. Això fa de l' *Economia*, citant una vegada més, com a impressió que voldríem definitiva en els lectors, paraules d' A. Croiset, "no solament una de les millors obres de Xenofont: es pot dir que hi ha pocs escrits que facin més honor a la moral atenesa, que mostrin millor tot el que aquella civilització antiga, de vegades tan dura, podia comportar d'humanitat profunda i delicada"»⁴. Amb aquesta operació, Xenofont esdevé un protector del seny i del sentit comú.

Els temes fonamentals que trobem en el llibre del savi grec són, després de la definició d'economia, la possibilitat que aquesta sigui ensenyada a qualsevol persona digna de rebre-la. Critobul demana a Sòcrates de ser-hi instruït, ja que Sòcrates li ha fet saber que, amb les seves riqueses, és més pobre que no pas ell mateix, donat que les necessitats del ric contertuli són excessives i les de Sòcrates, molt més pobre, acomodades a les seves possibilitats. Critobul s'interessa per ser instruït en aquesta art, de la qual –amb sorna– Sòcrates diu desconèixer la clau. El raonament que Sòcrates desgrana és que cal seguir l'exemple d'aquells qui amb poc obtenen molt i no dels qui amb molt obtenen poc. Aquesta màxima no solament s'ha d'aplicar en el terreny pecuniari, sinó en tots aquells aspectes relacionats amb la gestió de la «casa». Abans d'entrar en digressions, Sòcrates afirma que, si bé aquesta recomanació és hàbil per a les arts mecàniques –que envileixen l'home–, especialment recomanable és en aquelles dues habilitats pròpies de l'home lliure: l'agricultura i la milícia. El capítol de transició (VI) fa una recapitulació del que s'ha establert, alhora que Sòcrates anuncia la pròxima conversa amb un home admirable, bell i bo, Iscòmac, un exemple a seguir de bondat i virtut. Sòcrates, doncs, comença a relatar en aquesta nova part la conversa amb Iscòmac, centrada també en l'economia. Iscòmac, al seu torn, exposa que, donat que sempre ha de ser fora de casa, l'economia domèstica la porta la seva dona. Per a tal empresa, ja en el festeig, Iscòmac la instruï en aquest regiment. Iscòmac refereix també algunes converses mantingudes amb la seva dona. El diàleg s'allarga amb temes paral·lels als exposats, concretament en l'art de l'agricultura, i es conclou que per a tirar endavant la «casa» no és suficient amb

4. Carles RIBA, introducció a XENOFONT, *Economia*, p. 10.

la pràctica, és necessària la saviesa i posseir alguna cosa dels déus.

Atendrem molt breument l'inici de la conversa amb Critobul, que és on s'afirma que l'economia (οἰκονομία) és una ciència, com ho són l'arquitectura o la metal·lúrgia, que té per objecte *regir bé la casa*⁵. En quant és ciència, el seu objecte és universal, és a dir, que, si bé l'economista pot treure profit personal del coneixement dels principis que la regeixen, es poden aplicar els principis d'aquest bon regiment per a governar qualsevol casa.

Ara bé, el concepte casa, οἶκος, té uns matisos prou importants que en el tractat xenofòntic seran fonamentals. Atenent l'ús habitual del grec clàssic, οἶκος significa en primera instància 'casa', però no tantsols com a edificació, sinó també com el recinte intern que delimita la vida privada d'un individu o d'una unitat familiar. És, doncs, l'espai privat, propi d'un únic individu. Com a precisió d'aquest sentit, οἶκος denomina la sala principal d'una casa. Emparentat amb aquest sentit d'habitable privat, el grec l'utilitzava també per a denominar el temple. Si observem un altre camp semàntic, la mateixa paraula pot arribar a connotar 'família'. Finalment, i aquest és l'ús de Xenofont, οἶκος indica els béns de la casa, és a dir, el que comunament anomenaríem patrimoni. Amb tot i això, crec que Xenofont inaugura un ús no prou estandarditzat en el seu temps: el de passar, amboῖκος, de denominar el patrimoni lligat a la casa a denominar el patrimoni total de què disposa la persona, estigui o no relacionat amb l'habitatge. Amb Xenofont, οἶκος serà entès com el conjunt total de possessions, siguin o no estrictament materials. D'aquesta manera, els diners obtinguts per usura poden ser tan patrimoni com els mobles o el rendiment de la terra. El tema és interessant, perquè arriba a preguntar-se si l'immaterial pot ser o no patrimoni i, per tant, element d'estudi de l'economia. En el llibre de Xenofont l'immaterialitat és presentada com a capacitat d'usar un bé. Cito literalment: «La mateixa cosa, doncs, per a qui sap usar-ne és un valor, i per a qui no sap usar-ne, un no-valor»⁶. És, per tant, la capacitat d'usar una cosa allò que li dóna el valor. Basquem el valor de l'objecte cap a la persona. O,

5. *Economia*, I, 1.

6. Ταῦτα ἅρᾳ ὄντα τῷ μὲν ἐπισταμένῳ χρῆσθαι αὐτῶν ἐκάστοις χρήματά ἐστι, τῷ δὲ μὴ ἐπισταμένῳ οὐ χρήματα. (I, 10).

encara millor, el valor que té un objecte és donat per les característiques de l'objecte mateix i, essencialment, per les capacitats que té el propietari. Les capacitats de la persona trauran un rendiment a l'objecte que el farà valuós. Xenofont posa un exemple: «Tal com una flauta, que per a un que sap tocar-la d'una manera digna d'esment és un valor, en canvi per a qui no en sap, no val més que uns còdols inútils» (I, 10).

Ara, per continuar amb l'exemple que posa Xenofont, resulta que tinc una flauta i no sé tocar-la. Sembla, doncs, que el que tinc és un no-valor, perquè no sé usar-la. En realitat, tinc una nosa que un dia o altra llençaré o regalaré.

Però les coses no són tan simples, i Xenofont ho sap. No sé tocar la flauta, però tinc un conegut a qui agrada la música i és virtuós amb els instruments de vent. Aleshores tinc una oportunitat perquè el meu no-valor esdevingui una possibilitat de permuta o venda. Aquella meva incapacitat d'usar l'instrument, cosa que negava tot autèntic valor a la flauta, ara queda radicalment canviada per la meva capacitat de vendre-la. M'apareix un intangible nou. A més de l'oportunitat de venda, si és que finalment es dóna tal oportunitat, hi ha la meva capacitat per a realitzar l'operació. Una capacitat que farà pujar o baixar el preu, un intangible que permetrà fer o no fer el pacte final. Entenc jo que aquesta capacitat de venda va estretament lligada amb una altra ciència de la qual els grecs foren pares i mestres: la retòrica. L'oportunitat de transacció és directament proporcional a la capacitat de crear-la i de descriure-la amb els gestos, les imatges i les paraules. Sigui com sigui i per no allunyar-nos massa del text, retorno a la flauta que posava d'exemple Xenofont. I cito el text: «Però cal saber-la vendre, digué; perquè si hom la ven per una cosa de la qual no sap treure partit, ni venuda serà un valor...» (I, 12).

És a dir, si el resultat de l'operació tampoc no és un bé útil, la flauta no ha esdevingut cap valor. El tema ens rebota de nou de l'objecte flauta a la meva capacitat per a permutar-la amb un altre objecte, el qual ha de ser d'utilitat per a mi. Canvio un objecte inútil per un objecte útil. La meva capacitat es troba a saber fer aquesta operació. El guany, doncs, no està en l'objecte mateix sinó en la utilitat que jo en sé treure, en els intangibles que creen les meves facultats. Xenofont és tan lúcid –permeteu-me de dir tan contemporani nostre– que afirma que ni els diners no són un bé en

ells mateixos. «... ni els diners són un valor, si hom no sap usar-ne» (I, 12). L'home ric no és aquell que ha acumulat riquesa, sinó aquell que se'n sap servir.

Aristòtil aprengué bé la lliçó. En el primer llibre de la *Retòrica*, quan parla de la felicitat i en mira les parts, escriu: «ser ric consisteix més a usar dels béns que a posseir-los, ja que la cosa pròpia dels béns és que es posin en acte i el seu ús és la riquesa»⁷. Xenofont comença una tradició de pensament econòmic que potser acaba quan es confon pensament econòmic amb economia de mercat.

Deixo aquí l'estreta lectura que he fet de l'*Economia* de Xenofont. Només hi he entrat de puntetes amb la voluntat de tornar-hi més endavant, de repensar el que ara els he dit, d'ampliar els coneixements i d'atendre altres temes --com, per exemple, el de l'agricultura--. Retornaré a Xenofont d'aquí a poc i en totes les altres ocasions que se'm presentin, perquè el treball amb un clàssic es comença, però no s'acaba. I és que tenia tota la raó aquell mestre que em deia que un clàssic és aquell autor que sempre parla del nostre propi present.

7. ARISTÒTIL, *Retòrica*, I, 1361a.

COL·LOQUI

David Ceballos: Actualment, la definició d'economia es relaciona amb l'escassetesa, no amb els diners ni amb l'administració. En el món grec, hi havia una referència a l'escassetesa o només a l'administració?

Antoni Bosch - Veciana: La mateixa formació de la paraula *economia*, com ha dit el Dr. Ignasi Roviró, fa referència a l'administració, a l'administració dels béns d'una casa. Però només s'anomena *oikonomia* l'administració dels béns d'una casa gran fonamentada bàsicament en l'agricultura. Això és important d'assenyalar-ho. Un terreny petit no causava cap problema per a treure'n l'aliment; però, quan l'extensió era gran, llavors sí, perquè havies de calcular, havies de mercaderjar. Això és interessant: en primer lloc, aparentment, la paraula *economia* semblaria significar 'administració de béns' que siguin propis d'intercanviar, que es comptin matemàticament; *oikos* és la casa gran, i no la *oikia*, que, en grec, és la casa. L'*oikos* és tot el terreny, que pot ser grandíssim. Arriba un moment en què als metecs, als forasters, als estrangers, que són els qui pagaven els impostos a l'Estat, i pels quals els lliures podien ser lliures, a causa d'una crisi econòmica a Atenes, fins i tot els deixen comprar els camps grans; aleshores comença a sorgir un tema molt interessant: el dels interessos que cobra l'Estat pel diner, és a dir, el tema de la usura. És un tema que toca Aristòtil i que debat amb Plató. Plató no admet acumular béns; i Aristòtil reflexionarà enormement sobre la procedència o improcedència de cobrar el diner amb usura.

Ignasi Roviró: Jo només hi afegiria una qüestió: em sembla que, si el tema és molt més que gestionar l'escassetesa, a Grècia hi ha un moment que hi pot haver intercanvi, però no exclusivament per això.

Joaquim Perramon: Tota l'economia està centrada en la generació de riquesa. En algunes cultures, s'hi ha tendit a confondre valor i preu. En la Bíblia, hi ha una confusió entre el bou d'or i el bou productiu. En el moment de la conquesta d'Amèrica, l'Imperi espanyol fa molt ús del diner. Hi ha una confusió entre la riquesa,

que surt de l'agricultura i de la indústria, i el que és el diner, que, en si, no té valor.

Antoni Bosch -Veciana: Hi estic d'acord. Pel que fa a la referència a Moisès, voldria fer un apunt: la polèmica del vedell d'or no era tant que fos d'or o no, sinó el fet que fos una imatge contra la paraula: les taules de Moisès. La discussió era entre Moisès i Aaron; el primer ve del Sinaí amb la paraula i el segon ha fet la imatge de Déu, que s'ha enfrontat a la paraula. Hi ha una òpera d'Arnold Schoenberg, que es titula *Moisès i Aaron*, amb un *libretto* extraordinari. Mostra la polèmica que hi ha entre Moisès i Aaron, els quals es barallen per si s'han de tenir imatges o no. Moisès assassina Aaron d'una manera duríssima, no per la qüestió del valor d'or, sinó per la contraposició entre mite –la imatge– i *logos* –la paraula–.

Ignasi Roviró: Sobre el tema de la riquesa, voldria subratllar no tant la creació de riquesa com l'ús d'aquesta. Em sembla que és un tema prou important: no es tracta d'acumular ni de crear, sinó d'usar. En això consisteix la riquesa: no en la creació ni en l'acumulació, sinó en l'ús que se'n fa. L'home ric és aquell que sap usar correctament el bé que té. El text claríssim és el d'Aristòtil: ser ric consisteix més a usar els béns que no posseir-los.

Joan González: Un petit comentari sobre el tema de l'escassetat. Em sembla que Hesíode diu que l'únic motiu pel qual disculpa que una persona es dediqui a la navegació, i això està lligat amb el comerç marítim, és l'escassetat, la pobresa. Potser el tema de l'escassetat no és fonamental per al tema de la gestió econòmica, però sí que ho és per al del comerç; almenys així ho diu Hesíode en *Els treballs i els dies*. No estic, però, segur de la referència.

Antoni Bosch: És veritat el que dius d'Hesíode, i també hi surt el tema de la pobresa. El mateix Sòcrates, en la seva defensa, com a testimoni de la seva veritat, hi posa la seva pobresa. Cal estar molt atent, perquè la *penia*, en grec, no és pobresa, sinó que és tenir el just per a viure, en no haver fet negocis amb els teus diners. No té res a veure amb la pobresa del pobre actual; perquè, si no, tots els qui som aquí tindríem una pobresa extraordinària. En aquests casos, la paraula que utilitzen tant Hesíode com Plató és *penia*, que és

diferent: no és la pobresa, l'escassetat, en el sentit que un no té suficient. *Poros* també existeix, però ja és una altra història. En els casos d'Hesíode i Sòcrates, s'admet aquest sentit, que és com es deia un pobre a Grècia.

Ignasi Roviró: El tema de l'escassetat és molt més que econòmic. En *L'èsser i el no-res* de Sartre, es veu la manca com a organització social, com a element que organitza la vida...

Pompeu Casanovas: Algun dels economistes aquí presents o els qui coneixeu bé l'època grega i coneixeu el grec, us heu topat amb els textos sobre la construcció del protomercat grec? L'escassetat de blat era el que marcava l'escassetat grega, que obligava les seves ciutats, les ciutats que ella mateixa colonitzava, a donar el blat que ells no tenien, i marcaven un preu fix –cinc dracmes cada garba–, i això va durar dos segles i mig, que era l'època clàssica. En una situació militar com aquesta, no podem parlar d'una economia general com fem a vuidia, d'un mercat lliure on hi ha un preu fluctuant, sinó que és més aviat un intent de supervivència en la relació de forces que pots establir amb els teus veïns, en el teu context i en el teu ambient. Només séel que vaig llegir en el seu dia en aquests textos perquè il·luminaven el concepte de justícia distributiva d'Aristòtil

Antoni Bosch -Veciana: Això és veritat. Sobre la qüestió de l'escassetat, en el sentit que és en els textos, us diré que Atenes, en aquests segles, posa impostos de les mines de Corint. Es veu obligada a posar molts impostos perquè hi ha escassetat de terrenys amb els forasters, respecte dels de fora de casa. Atenes es veu beneficiada perquè als altres els manquen terrenys i camps, i ella juga a poder pujar els seus ingressos a base de mercadejar, però es veu obligada, en aquest context que dius, a tornar a fer anar les mines de plata; i la major part del guany que treia eren de les mines d'argent.

Miguel Candel. En relació a la referència a Aristòtil, cal recordar que Karl Marx, en el primer volum de *Das Kapital*, tributa a Aristòtil com a descobridor del concepte de valor d'ús; i diu que, en l'obra d'Aristòtil, ja hi apareix esbossat el concepte de valor sense més, en sentit modern, que és el valor de canvi; i que Aristòtil no acaba

de veure el caràcter propi d'aquest valor, que és una mena de valor succedani; que el veritable valor és el valor d'ús, que les coses tenen valor en la mesura en què serveixen, en què s'usen; en canvi, el valor de mercat és una cosa que no resulta clara, que és relativa, que no és natural. Això, ho explica Marx en el volum I de *El capital*. Aristòtil, o, millor dit, l'escola aristotèlica, va fer una contribució decisiva en la història de l'economia, encara que es basés en Xenofont.

Antoni Bosch -Veciana: És important distingir entre economia domèstica i economia crematística.

COMUNICACIÓ

Joan González (Universitat de Barcelona)

Presentació fenomenològica dels diners

És imprescindible iniciar la ponència amb algunes precisions metodològiques. La fenomenologia és un mètode, simplificant necessàriament moltíssim en aquest moment, consistent a considerar «tot el que se'ns brinda originàriament –per dir-ho així, en la seva realitat corpòria– en la “intuïció” simplement com es dona, però també només dins els límits en què es dona»¹. Això pressuposa que hi ha un donar-se originari de les coses; un donar-se a la intuïció en què aquestes coses es manifesten en el seu ser. La proclama de la intuïció a l'originàriament donat se suposa com a antídoto contra la invasió en la vida teòrica d'objectivitats pressuposades no fundades que haurien guanyat carta de naturalesa. Les construccions científiques s'haurien independitzat del món de la vida que en algun moment els va donar el seu fonament, i haurien usurpat el fonament últim de la comprensió de la realitat. Enfront d'això, la fenomenologia proposa subratllar el retorn al món de la vida en el qual les coses ens són donades com el que realment són. No hi ha cap indicatiu, en la posició d'Husserl, d'anticientificitat; tot al contrari, la incorporació de la temàtica del món de la vida proposa fonamentar les ciències, el funcionament racional de les quals no és mai qüestionat. Es pretén tornar les ciències a la clada de la científicitat amb majúscules, l'origen de la qual és sempre fenomenològic.

He fet aquestes breus consideracions prèvies perquè s'intenti comprendre una mica la gosadia del plantejament que aquí proposo: unes descripcions preparatòries per a una fenomenologia dels diners. Per començar, aquest projecte pressuposa que hom hauria de considerar els diners tal com es donen originàriament a la intuïció, i tan sols dins els límits en què es donen. Però, com es donen els diners a la intuïció? És possible una donació originària dels diners? Hauria de ser-ho, ja que els diners ens són alguna cosa molt pròxima. Tots portem segurament quelcom a la butxaca, i, si no, portem alguna targeta de crèdit. I, no obstant això, com es donen els diners?

1. Vegeu HUSSERL, *Ideen I*, 1, § 24 (trad. de Gaos, p. 58).

Els diners no són els bitllets. Jo puc tenir molt pocs bitllets i molts diners. I també seria un error pensar que encara que no tingui *de facto* aquests bitllets aquí, encara que no els tingui al damunt, aquests bitllets són al banc. El banc no és un lloc que guarda els bitllets que no portem damunt, atès que si tots decidíssim anar a treure els nostres diners del banc, el banc no podria fer front a la nostra demanda, ni *de facto* ni, probablement, *de iure*. Els diners no són, doncs, els bitllets; els diners no són una «cosa». A quin tipus d'ens corresponen els diners? La resposta habitual tendeix a considerar els diners dins els objectes socials. Un objecte social és un objecte dissenyat per a servir en funcions agentives². Són «meres reserves de plaça per a ubicar patrons d'activitats»³. Però definint els diners com un objecte social, no els definim en la seva especificitat. Els atorguem una classificació dins una ontologia regional, en el millor dels casos. I, com classificar els diners en una regió d'objectes sense una investigació prèvia sobre la seva essència específica? Dir que els diners són com els contractes o les institucions no és encara dir «què són» els diners. I segurament la investigació hauria de partir de la descripció del cas particular per a després comprovar si la seva especificitat es correspon amb la del tipus definit. D'altra banda, si la relació de la fenomenologia amb les ciències ha de ser la que Husserl havia pensat (fonamentació de les ciències en el món de la vida), no cal descartar que una descripció fenomenològica dels actes intencionals associats als diners tingui algun interès per a la ciència econòmica. El debat sobre la natura dels diners torna a plantejar-se amb força en la teoria econòmica en la polèmica sobre la natura endògena o exògena dels diners⁴. En

2. Un objecte social és aquell constituït mitjançant la imposició d'una regla constitutiva del tipus «X compta com Y a C», on «X» és un objecte físic, la locució «compta com» nombrava un tret de la imposició d'un estatus al qual es vincula una funció per mitjà de la intencionalitat col·lectiva, Y assigna un estatus no posseït prèviament per l'objecte X en virtut de les seves propietats físiques, i C remet al context; veg. SEARLE, 1995, p. 43.

3. Veg. SEARLE, 1995, p. 57: «*What we think of as social objects, such as governments, money, and universities, are in fact just placeholders for patterns of activities.*»

4. Una bona aproximació al problema de l'endogeneïtat-exogeneïtat del diner pot trobar-se en el volum col·lectiu de PIÉGAY-ROCHON, *Teorías monetarias poskeynesianas*, Madrid, Akal, 2006.

quina mesura una descripció fenomenològica dels actes associats als diners pot tenir o no alguna influència en aquells debats, i de quin tipus d'influència es tracti, és una qüestió que només podrà determinar-se a posteriori.

Què són els diners? No preguntem als economistes, ni als filòsofs, ni als teòrics del dret. Preguntem a la gent. La coincidència és aclaparadora: «*És quelcom que serveix per a comprar*». És una resposta evident. Tan evident que no sembla que puguem fer-ne res. I, no obstant això, aquí *evident* no és pas sinònim de *òbvia*. Ningú no respon «*uns papers de cel·lulosa rectangulars, de diversos colors segons el seu valor*», o «*allò que obtinc com a fruit del meu treball*», i tanmateix els diners són també això. Ningú no respon que «*els diners són quelcom que serveix per a vendre*», i tanmateix els diners són també això. El concepte d'«intercanvi», com a concepte més abstracte que recull tant el comprador com el venedor, molt difícilment farà la seva aparició quan ens referim a la comprensió pre-teòrica dels diners. Tampoc no es respondrà, segurament, amb la resposta clàssica de pràcticament la majoria de manuals d'economia: els diners són «*tot allò que sigui acceptat socialment com a mesura de valor, mitjà d'intercanvi, reserva de valor i sistema de pagament*». El que es respondrà, amb gairebé total seguretat, és que els diners són «*quelcom per a comprar*». Si ens oblidem, de moment, del «comprar», tenim que els diners són un «ens - per a». Aquesta és la caracterització que fa Heidegger de l'ens que m'apareix a l'encontre immediatament en el meu món circumdant. Els diners no són pre-compresos com quelcom teòric o abstracte; els diners són entesos com un útil (*Zeug*). L'útil és un ens la forma de ser del qual consisteix a «ser - per a» quelcom (*um zu*). Els diners estan més a prop, en la seva manera de ser, d'un martell que d'un electró (encara que no correspongui purament a cap dels tipus d'objectes de les seves regions respectives). «Per a què» són els diners? Per a comprar. «Comprar» és «obtenirquelcom amb diners». Hi ha aquí una aparent circularitat: els diners són quelcom que és per a comprar, i comprar és una forma d'obtenir quelcom mitjançant diners. Per sortir del cercle, hem de descriure aquesta forma d'obtenir quelcom en contrast amb altres formes d'obtenir quelcom que no siguin els diners. Perquè no tot «obtenir quelcom» es fa mitjançant els diners. El camperol obté de la pluja beneficis respecte a la seva activitat econòmica (i deixa d'obtenir-

ne en la seva absència), i el camperol no ha pagat res per la pluja. Un regal és quelcom no obtingut mitjançant els diners. I serien possibles bastants exemples més. En canvi, què caracteritza l'obtenció de quelcom mitjançant diners? Allò que s'ha obtingut mitjançant diners ha de ser descrit en la seva especificitat per a poder obtenir l'essència del que és un acte de compra.

Quan per a obtenir una cosa necessitem la mediació de diners, diem d'aquesta cosa que és una «mercaderia». Mercaderia designa una manera de ser d'una cosa, determinada precisament perquè els diners són l'accés necessari per a la seva obtenció. La mercaderia és la cosa quan, per a accedir-hi, necessito diners. Però amb això no estem donant, ni de bon tros, una definició de la mercaderia: la definició de la mercaderia la tindrem quan determinem què és necessari, atenent a la descripció de la cosa, perquè es precisi la seva obtenció mitjançant els diners.

Com és la cosa «mercaderia»? Per començar, la cosa «mercaderia» es caracteritza perquè és aquí «al davant». Està exposada; posada «fora». Fora de què? Fora de l'espai de les coses «a la mà». La mercaderia no està «a la mà»; no se m'ofereix en la disponibilitat immediata de les altres coses que m'envolten. Amb «disponibilitat» no ens referim aquí a «distància física». Quan parlem que la mercaderia no està «a la mà», no ens referim que no estigui al meu abast «físicament»; no ens referim ni tan sols al fet que la mercaderia estigui separada del meu cos mitjançant una distància física o mitjançant l'obstacle d'un altre ens (un aparador, per exemple). La manera de ser de la mercaderia no és tampoc «a la mà» quan en una botiga no hi ha cap distància ni separació física entre jo i la cosa; la mercaderia conserva el seu caràcter de mercaderia, en quant exposada, en les botigues en les quals jo camino «entre» elles; en aquelles botigues en les quals jo em moc entre elles i estan constantment al meu abast (al meu tacte, a la meua proximitat, fins i total fet de «provar-la»). En aquests casos, no perd la cosa «mercaderia» el seu caràcter de ser en quant mercaderia; per molta proximitat física que tingui respecte a mi la mercaderia, aquesta continua sense estar «a la mà», sinó que es presenta en tot moment com estant «enfrent»⁵.

5. HEIDEGGER, SuZ, § 22: «Das "zur Hand" Seiende hat je eine verschiedene Nähe, die nicht durch Ausmessen von Abständen festgelegt ist» (p. 102).

En canvi, en l'espai de la mateixa botiga hi ha coses que no tenen la manera de ser de la mercaderia i que, no obstant això, estan «a la mà», independentment també de la distància física que aquests objectes tinguin respecte a mi. Un cendrer o una paperera (en el benentès que no es presenten com a articles a la venda en la botiga) són coses «a la mà». El seu ser «a la mà» no ve determinat perquè aquests objectes estiguin «a aquest costat» de l'aparador, si és que hi ha aparador; un rellotge o un mirall (en el benentès que no són articles a la venda) són coses «a la mà» fins i tot estant a l'altre costat de l'aparador, i allunyades de mi «físicament». La manera de ser de la mercaderia destaca, doncs, en primer lloc, perquè la seva espacialitat no és l'espacialitat pròpia de l'ens «a la mà». Cal assenyalar també, en aquest moment de l'anàlisi, que la distinció entre la manera de ser de la mercaderia i la manera de ser d'una altra cosa que no és mercaderia no té res a veure tampoc, pel que hem recentment assenyalat, amb la *propietat* de la cosa, en el sentit que pertanyeria a tota cosa que no fos encara «meva» la manera de ser de la mercaderia. Les coses que són mercaderies no són, efectivament, «meves»; no són encara de la meva propietat, però no és aquest fet el que fa que la cosa es manifesti com a mercaderia, atès que el cendrer o la paperera de la botiga no són tampoc de la meva propietat i, no obstant això, no se'm manifesten sota la manera de ser de la mercaderia; de la mateixa manera, un banc del carrer en el qual m'assec després d'una llarga passejada o un arbre del camp sota l'ombra del qual em protegeixo del sol no són tampoc objectes de la meva propietat, i, no obstant això, no se'm manifesten com a mercaderies. Per tant, el fet que la cosa no sigui de la meva propietat és una condició necessària, però no suficient, per a determinar la manera de ser de la mercaderia⁶.

6. El fet que perquè una cosa sigui mercaderia sigui necessari que aquesta cosa no sigui «meva» és evident a la llum del que s'ha dit anteriorment: la mercaderia és la cosa quan per a accedir-hi necessito diners. Ara bé, és necessari emmarcar la nostra descripció del mode de ser de la mercaderia en la nostra fenomenologia dels actes de compra, i no al concepte jurídic de la propietat; és obvi que la mercaderia sempre és «d'algú», i fins i tot les mercaderies en dipòsit (estoc) tenen un propietari legal. La definició tècnica de Menger de «mercaderia» considera «mercaderia» quelcom tan general com els

La cosa que se m'apareix com a mercaderia és aquí exposada. L'exposició assenjala el caràcter específic de l'espacialitat de la mercaderia. L'espacialitat de la mercaderia (l'exposició) no és l'espacialitat d'allò «a la mà» (*Zuhanden*). L'espacialitat del «a la mà» és una espacialitat que es constitueix en una proximitat (*Nähe*) que no es mesura en centímetres. El cendrer és aquí al meu abast; se m'ofereix immediatament en el seu «per a què». El rellotge, a l'altre costat de l'aparador, no està al meu abast, pel que a centímetres es refereix, però és immediatament al meu abast pel que a la seva utilitat es refereix; és immediatament al meu abast quan percebo que estic fent tard. El mirall en el qual em veig, que és «aquí mateix» encara que estigui separat del meu cos per força de distància, és immediatament al meu abast quan m'adono, gairebé com qui no vol la cosa, que vaig despeninat. El mirall està al meu abast (i «abast», reiterem, no diu aquí gens de distància física mesurable quan allargo el braç) quan decideixo arreglar-me una mica els cabells abans de continuar mirant entre les mercaderies. Cendrer, paperera, rellotge, mirall, són ens «a la mà», independentment de la distància que els separi del meu cos. Per tant, amb l'expressió «a la mà» (*Zuhanden*) no designem un atribut més o menys objectiu de les coses, sinó una modalitat del ser dels ens. De la mateixa manera, amb l'«exposició»; amb el «ser aquí davant» (*Vorhanden*) de les coses que anomenem mercaderies, no designem tampoc un atribut més o menys objectiu de les coses, sinó també una modalitat del ser dels ens. Les expressions «a la mà» o «aquí davant» no són més que expressions metafòriques amb les quals penosament intentem obrir-nos camí, a partir del llenguatge, cap als fenòmens que requereixen ser dits.

D'altra banda, la mercaderia es presenta segons la manera ser de l'«exposat», de l'«aquí davant»; però no totes les coses que es presenten segons la manera de ser de l'«aquí davant» són mercaderies. La manera de ser de la mercaderia és una classe dins

«béns econòmics de tota mena destinats a l'intercanvi». El problema del caràcter genèric d'aquesta definició és que la seva amplitud podria implicar, sota el concepte de mercaderia, coses com el treball o els mateixos diners, fet que la porta més enllà del marc de la nostra fenomenologia dels actes de compra (veg. MENGER, *Principis d'economia política*, cap. VII, § I).

les coses que són segons la manera de ser de l'«aquí davant», però no l'única. La mercaderia és «aquí davant» en la manera de l'«exposició». L'«exposició» és, doncs, tan sols una manera entre d'altres de «ser aquí-davant». La no familiaritat (*Unvertrautheit*) o la novetat (*Neuheit*) suposen algunes altres formes de modalització d'una cosa «aquí davant»⁷. En aquestes maneres de ser de la cosa com «aquí davant», el «ser davant» de la cosa es basa, en algun sentit, en la «no familiaritat» amb el tracter respecte a la cosa, que es defineix sempre i en tot moment a partir de la familiaritat amb un àmbit de coses quotidianament constituït que aquesta nova modalitat de presentació ve a trencar. En canvi, en l'«exposició» com a modalitat de l'«aquí-davant» pròpia de la mercaderia, el caràcter de «ser davant» de la cosa no prové d'una falta en l'heure-se-les amb la cosa; no prové d'una insuficiència del tracte, o d'una presentació que irromp en la «totalitat respeccional» (*Bewandtnisganzheit*) en la qual es troben les coses de la meua quotidianitat⁸. Suposa una especificitat de l'«exposició» com a manera de «ser davant» pròpia de la mercaderia el fet que en aquest cas el «davant» no es constitueix des d'una ruptura de l'espacialitat del «a la mà», sinó des d'una estricta continuïtat (i, diríem fins i tot, interpenetrabilitat) respecte a la totalitat respeccional de les coses «a la mà». Allò no familiar o la novetat irrompen en la totalitat respeccional de les coses quotidianes «a la mà», i d'alguna manera ressalten respecte al fons de la quotidianitat; el «ser davant» del no familiar o de la novetat es confon, d'alguna manera, amb aquest caràcter «irruptiu»;

7. Heidegger entén per la «no familiaritat» (*Unvertrautheit*) el «conegut» (*gekannt*) però respecte a què no sabem heure-nos-les; l'exemple és el d'una persona que entra en un taller d'un sabater: podrà reconèixer algunes eines, però aquestes no són per a ell, certament, «a la mà». No són «estranyes», però són, d'alguna manera, no familiars (GA 24, p. 432). Penseu en el funcionament d'un cotxe (embragatge, alçaprem de marxés, etc) per a una persona que no té el permís de conduir, per exemple. En canvi, per a un aborígen de l'Amazones, les coses d'un taller de sabater es presenten segons el mode de ser de la novetat (*Neue*), en el sentit d'allò estrany, d'allò respecte a què no sabem en quin sentit podria arribar a ser alguna vegada «a la mà» per a algú (GA 24, p. 442).

8. *SuZ*, § 18, p. 84.

és decididament difícil separar on comença el caràcter de la irrupció amb el caràcter de «ser davant» de la cosa que es manifesta segons aquesta manera de ser⁹. En canvi, en el cas de la mercaderia, caminem naturalment entre elles, com si formessin part integrant de la nostra totalitat respeccional, i tanmateix el nostre tracte amb elles mai no és un tracte com amb qualsevol altre ens «a la mà».

Caminar per una botiga vol dir: caminar entre coses descol·locades; caminar entre coses el lloc de les quals és, provisionalment, estar «fora de lloc». El lloc de la camisa no és el maniquí, sinó el cos humà; el lloc del cotxe no és l'aparador del concessionari, sinó la carretera o el garatge. El cotxe, dins els límits de l'aparador del concessionari, no té espai per a córrer. El menjar, alineat sobre la prestatgeria, no té al seu costat cap taula en què poder dinar; no hi ha plats ni vasos ni bona companyia; tampoc no hi ha a prop cap fogó en què poder cuinar. Aquesta percepció de la mercaderia com «descol·locada», com fora del lloc en què podria

9. Al seu torn, la modalització de quelcom en «ser davant» pot produir-se segons formes diferents d'irrupció: l'«espatllar-se» de quelcom amb què tinc un tracte «a la mà» fins aquest moment ho fa rellevant, modificant de manera immediata el seu mode de ser anterior. En aquest cas, es dona una continuïtat entre el mode de ser de la cosa «a la mà» i la seva manifestació sota la nova modalitat (estic clavant un clau amb un trepant quan, de sobte, el trepant deixa de funcionar. Immediatament obro el trepant per inspeccionar on resideix l'error; el trepant no està manifestant-se de la mateixa manera en la primera situació, «a la mà», que en la segona, «aquí davant»); però en qualsevol cas hi ha una continuïtat en l'experiència respecte a un objecte que és el mateix). També l'aparició de quelcom insospitat en un context determinat pot fer que quelcom es presenti com «aquí davant»; un pingüí no destaca en el Pol Sud; allí un pingüí és com per a nosaltres un gat de carrer; però sí que destaca respecte al fons de quotidianitat constituït si fa la seva aparició en una platja de Calonge (com sembla que ha passat accidentalment alguna vegada). D'altra banda, l'aparició d'un pingüí al seu estany del zoològic es donaria també sota les condicions de «ser davant» que són ara centre del nostre interès; és a dir, sota les condicions de manifestació de l'«exposició». El pingüí està exposat al zoològic per a ser vist, com la roba en un aparador, i, en aquest sentit, és una mercaderia peculiar, car el pagament en diners no és per a comprar-lo, sinó per a veure'l, encara que el seu mode de ser sigui el mateix: l'exposició.

ser «a la mà» (connatural a l'exposició), assenyalava el caràcter peculiar de la seva espacialitat híbrida¹⁰: la mercaderia és en un espai que no és «a la mà», però que és un espai *constituït perquè les coses puguin arribar a ser «a la mà» en la totalitat respeccional de les coses a la mà del meu món circumdant quotidià concret*. A partir d'aquesta última consideració, pot dur-se a terme una determinació ontològica del verb «comprar» que superi la seva mera determinació òptica com a «obtenir quelcom amb diners». «Comprar» és «obtenir quelcom amb diners» tan sols des de la perspectiva pre-analítica que no ha determinat encara els continguts descriptius específics d'aquest «quelcom» que és

10. Les coses exposades estan descol·locades respecte a la seva comprensió immediata com «a la mà», atès que han estat arrencades de totalitat respeccional alguna concretada en la qual poguessin funcionar com «a la mà». Però això no vol pas dir que estiguin descol·locades respecte a totalitat respeccional alguna *donada*, com si les haguessin tretes «literalment» de les seves condicions «a la mà». *La manifestació de la cosa en l'espacialitat de l'exposició és una manifestació originària*. La camisa que veig sobre el maniquí no ha estat tret d'un cos humà per a ser exposada aquí davant; el cotxe del concessionari no ha estat tret de la carretera per a ser exposat aquí (si és de primera mà, és clar). El pa exposat en les caixes del forn no ha estat tret de la taula per a ser exposat aquí. El «no ser a la mà» de la mercaderia no prové que s'hagi «sostret» a *aquestes* mercaderies concretes, exposades aquí davant, algun anterior «ser a la mà» des del qual haurien estat essent. Des de la constatació d'aquest fet, cal portar a terme dues consideracions importants. Primera: com pot una cosa que mai no ha estat col·locada en totalitat respeccional «a la mà» alguna manifestar-se com a «descol·locada»? Aquesta pregunta ens conduirà al paper que jugarà la mercaderia com a *idea*: la mercaderia no es presenta descol·locada respecte a totalitat respeccional alguna anterior, sinó que la mercaderia ha estat pensada perquè es mostri com a descol·locada respecte a *la meua* totalitat respeccional «a la mà» concreta *com a comprador*, totalitat respeccional concreta que ha hagut, doncs, de ser pensada hipotèticament *pel productor de la mercaderia*. Segona: la cosa ha estat feta per a ser exposada; això ens condueix a la categoria econòmica de la *producció* com a categoria generadora de l'espacialitat de l'exposició. Aquestes consideracions seran objecte d'anàlisi en la nostra fenomenologia genètica dels actes de compra.

obtingut mitjançant els diners. Aquest «quelcom» que s'obté mitjançant els diners és la «mercaderia». El contingut fenomenològic descriptiu de la mercaderia ha estat descrit tenint en compte l'espacialitat de la seva manera de manifestació. L'elecció de l'eix de l'espacialitat a l'hora de descriure la mercaderia no ha estat una elecció arbitrària, com si poguéssim haver escollit qualsevol altre eix per a descriure la mercaderia. La manera de ser de la mercaderia està directament vinculada a l'experiència humana de l'espacialitat¹¹. Des aquesta experiència, la descripció de la qual ha estat esbossada amb anterioritat, pot determinar-se el contingut ontològic de la paraula «comprar»: «*Comprar*» és canviar; mitjançant un acte de la voluntat, la modalitat de ser d'una cosa; concretament, és convertir la cosa exposada en cosa «a la mà»; és, per tant, integrar una cosa a la totalitat respeccional de coses que configuren el meu món circumdant quotidià. En aquest sentit, és convertir l'exposat en col·locat; i col·locat en *el meu* món circumdant quotidià. Des de la definició fenomenològica de «món», vinculada a la totalitat de remissions i a la totalitat respeccional, pot dir-se que «*comprar*» és ampliar el món. És absolutament necessari ser cauts amb qualsevol judici de valor respecte a aquesta última afirmació: el seu sentit és absolutament tècnic i específicament vinculat a la definició fenomenològica de món com a «totalitat de remissions» i «totalitat respeccional». Els éssers humans volen «tenir coses», no perquè siguin avariciosos o perquè confonguin, com afirmen molts discursos més o menys angèlics, el «ser» amb el «tenir»¹², sinó perquè «tenir coses» implica que

11. No sols de l'espacialitat; haurà de ser tingut en compte l'aspecte fonamental de la *temporalitat* de la mercaderia. Però des de l'ordre expositiu és essencial començar des de la descripció de l'espacialitat de la mercaderia. La connexió entre els canvis en la comprensió de l'espai-temporalitat i els fenòmens econòmics (fonamentalment els diners) ha estat assenyalada amb encert per Simmel, encara que és guanyada des de categories no fenomenològiques (SIMMEL, GA 6, pp. 448ss); el concepte sociològic de «desancoratge» és reconegut per Giddens com a extret a partir de la investigació de Simmel (veg. GIDDENS, 1998, p. 23).

12. No descartem un contingut de veritat en la famosa tesi sobre la confusió substancial en l'ésser humà entre el «ser» i el «tenir» (veg. FROMM, 1978, pp. 77ss); tan sols discutim que el fonament ontològic del desig humà de «tenir moltes coses» recaigui en aquesta confusió.

des de l'àmbit de l'ens que em ve immediatament a l'encontre com «a la mà» s'estableixen noves possibilitats d'acció en el món. Això és un *fet descriptiu pur*, no susceptible (encara) d'avaluació o valoració. *Coses que m'envolten i que no poden ser incorporades a la totalitat de remissions i a la totalitat respectiva del meu món quotidià circumdant pel seu mode de manifestació poden passar a ser incorporades a la meva mundanitat quotidiana mitjançant un acte de compra: aquest és el sentit dels diners*. Els diners tenen com a finalitat dur a terme aquesta transmutació; aquesta «conversió» en la modalitat del ser. *Els diners modalitzen l'ésser dels ens a la seva manifestació*¹³. A la pregunta inicial que havíem

Bàsicament perquè el contingut de la tesi de la confusió no ha procedit prèviament a una descripció fenomenològica detallada del que signifiquen els conceptes de «ser» i «tenir» a l'òrbita dels nostres problemes, com per exemple la que hem dut a terme nosaltres amb el «comprar». La tesi de la confusió recau en l'àmbit de la descripció de la vida psicològica subjectiva de l'ésser humà des de certa denúncia d'una «pèrdua de sentit», i la circumscriu a l'àmbit de la terapèutica. Aquest punt de partença de la tesi de la confusió, que adopta des de les seves arrels més profundes una perspectiva terapèutica, condiona tot el desenvolupament posterior de les seves descripcions sobre la vida psicològica del subjecte en la societat moderna en la recerca de la felicitat, i els seus desenvolupaments només serien aplicables amb generalitat acceptant la tesi que tots estem malalts (veg. FROMM, 1992, pp. 18ss). tesi que, no essent descartable d'entrada, requereix d'una fonamentació més precisa per part de qui la sosté.

13. Tota la conceptualització de la ciència econòmica sobre les «necessitats» i les «utilitats» està decididament mancada d'una fonamentació ontològica a l'hora de fixar el seu contingut. En el millor dels casos, aquests conceptes són descrits i classificats per categories sense haver dut a terme una investigació ontològica sobre el seu fonament. Així, trobem pertot arreu «taules de classificació de les necessitats» (MARSHALL, 2005, p. 117) i col·leccions de definicions summament generals (i normalment preses d'una metafísica materialista) de la utilitat (JEVONS, 1998, pp. 93ss). Nosaltres intentarem circumscriure la fonamentació ontològica d'aquests conceptes a partir d'una investigació fenomenològica prèvia sobre el concepte de món, que els atorgui una base sòlida o, donat el cas, els mostri en la seva problemàtica.

dut a terme, la pregunta «*Què són els diners?*», havíem respost, pre-filosòficament, que «*els diners són (quelcom que serveix) per a comprar*». Els diners es defineixen des de la seva teleologia, des de la seva finalitat. Ara hem dut a terme el significat ontològic d'aquest «comprar»: modalitzar l'ésser dels ens a la seva manifestació. Però en tot moment, fins on hem dut a terme nostra descripció, ens hem fixat en la descripció del costat de la mercaderia; és a dir, ens hem fixat en la descripció de «el que compra». No hem dit res encara sobre «el que compra», entès com a mitjà (els diners) ni sobre la parella de subjectes que tenen lloc en l'acte de compra: el comprador i el venedor. La nostra anàlisi ha estat centrada en la mercaderia, com no podia ser d'una altra manera. En descripcions posteriors, ampliant el mateix contingut de la nostra fenomenologia descriptiva dels actes de compra, intentarem esmenar aquestes absències.

Bibliografia

- BENDIXEN, Friedrich, *La esencia del dinero*, Revista de Occidente, 1926.
- FROMM, Erich, *Psicoanálisis de la sociedad contemporánea*, FCE, 1992.
- *¿Tener o ser?*, FCE, 2002.
- FUENTESECA, Cristina, *La posesión mediata e inmediata*, Dykinson, 2002.
- GIDDENS, Anthony, *Consecuencias de la modernidad*, Alianza Ed., 1999.
- GILL, Louis, *Fundamentos y límites del capitalismo*, Trotta, 2002.
- HEIDEGGER, Martin, *Sein und Zeit*, Max Niemeyer Verlag, 1993.
- *Die Grundprobleme der Phänomenologie*, Gesamtausgabe Band 24, Vittorio Klostermann, 1975.
- *Holzwege*, Gesamtausgabe Band 5, Vittorio Klostermann, 1977.
- Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs*, Gesamtausgabe Band 20, Vittorio Klostermann, 1979.
- MARSHALL, Alfred, *Principios de economía*, Ed. Síntesis, 2005.

- MARX, Karl, *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie*, Karl Dietz Verlag, 2003 (trad. castellana, *El capital*, Akal, 2000).
- O'BRIEN, D.P., *Los economistas clásicos*, Alianza Universidad, 1996.
- PIÉGAY, Pierre (Ed.), *Teorías monetarias poskeynesianas*, Akal, 2006.
- SEARLE, John R., *The Construction of Social Reality*, The Penguin Press, 1995 (trad. castellana, — *La construcción de la realidad social*, 1997, Paidós).
- *Mente, lenguaje, sociedad. La filosofía en el mundo real*, Alianza Ensayo, 2001.
- SIMMEL, Georg, *Philosophie des Geldes*, Gesamtausgabe Band 6, Suhrkamp, 1989.
- STANLEY JEVONS, William, *La Teoría de la Economía Política*, Pirámide, 1998.

COMUNICACIÓ

Albert Llorca i Arimany (Societat Catalana de Filosofia)

L'economia del «mal salvatge» o l'hermenèutica de la complexitat

«El primer qui, en tancar un terreny, s'apressà a dir: "Això és meu", i trobà gent tan simple per a creure'l, fou el veritable fundador de la societat civil. Quants crims, guerres, assassinats, misèries i horrors no hauria estalviat al gènere humà aquell qui, arrencant les estaques o reomplint els fossats, hagués cridat als seus consemblants: "Guardeu-vos d'escoltar aquest impostor, esteu perduts si oblideu que els fruits són per a tothom i que la terra no és de ningú"»*.

Sens dubte, es fa palès aquí en l'ànim de Rousseau que la societat civil es funda o construeix a partir de la posada en joc de la capacitat de reconduir les voluntats dels altres per part de qui aconsegueix identificar la inèrcia social amb els seus interessos particulars. I la institucionalització del dret de propietat és un signe rellevant d'aquesta capacitat. I què dir d'aquesta intenció? Corrupció de la cultura? Educació egoista? Economia distributiva injusta? Sigui quin sigui l'accent que es posi en l'una o l'altra interpretació, la figura del qui anomenarem el «mal salvatge» emergeix desitjós de deixar establert un «pacte» que faci fortuna en el bagatge civilitzador que adquirirà vida pròpia. Allò que Rousseau atribueix als vicis socials sembla ser la «creu» anònima i tirana que batega dins el fictici «bon salvatge» disposat inicialment a contribuir a la construcció d'una societat civil alhora lliure i civilitzada.

Ja Plató es fa ressò dels reptes econòmics que planteja una societat, a saber: resoldre necessitats, distribuir feines professionalitzades, contribuir a la configuració d'un Estat just, necessitat de la moneda i d'un mercat àgil per a facilitar la distribució dels béns en la ciutat¹. És palesa, doncs, la necessitat de regular tals

* ROUSSEAU, J.J., *Discours sur l'origine et les fondaments de la inégalité parmi les homes*, Paris, ed. Fernand Nathau, 1981; preface de Jean Deprune; 2e part, p. 73.

1. *La República* (llibre 2), Madrid, Espasa Calpe, 1971, pp. 79-82.

activitats socioeconòmiques, en ser imprescindibles per a la condició humana. De manera que hom afirmarà que l'activitat econòmica, en la mesura en què té repercussió en la vida social o posa condicions que inclinen aquesta en una direcció determinada, *obliga a ser pensada també en termes d'altres disciplines*, en el que tinguin d'humanes i de socials.

L'objectiu d'aquesta reflexió, llavors, rau a *argumentar un necessari apropament entre l'esfera econòmica* (vertebrada com a saber pràctic sobre les activitats bàsiques de produir, distribuir i consumir) *i l'esfera filosòfica* (o el que té de filosòfic allò que en direm «pensament econòmic»), a fi de *posar en relleu un espai comú de reflexió* sota vincles epistemològics i antropològics.

1. Apropament asimptòtic entre l'activitat econòmica i el pensament econòmic

Els riscos de l'activitat econòmica, en quant humana i social, demanen un *desenvolupament reflexiu anàleg al que reclama tota ciència social o praxi humana* (psicologia, sociologia, dret...), de manera que l'exercici de l'economia no és aliè a l'antropologia filosòfica, a l'epistemologia i a la interdisciplinarietat. Dit de manera resumida, *l'economia com a saber i activitat planteja qüestions de caire filosòfic, i, en reciprocitat, tota reflexió filosòfica no pot trivialitzar el significat i abast dels hàbits mercantils*, dels prejudicis, de l'orientació social dels indicadors macroeconòmics, dels moviments més o menys controlats del mercat (oferta i demanda agregades, cicles econòmics, estabilitat de preus, distribució de rendes, taxes d'atur...), o del pes del diner com a element protagonista².

L'intent de reduir³ l'esfera econòmica a una parcel·la independent de la vida social té efectes perniciosos sobre aquesta, en

2. Element, aquest últim, que és lloc comú en la crítica reflexiva de pensadors tan diferents com Aristòtil, Marx, Péguy o Mounier.

3. La posició reduccionista obeeix a una «naturalització» dels fets econòmics, que són inevitablement culturals i provenen de l'exercici de la llibertat humana. El reduccionisme, doncs, desplaça l'home en l'àmbit de les ciències socials, i comporta allò que podem anomenar, des de l'òptica antropològica personalista, la «ideologització» (veg. la nostra comunicació «*Ideologización antropológica i economia*», dins Actes de les VI Jornadas de Economía Crítica, Màlaga, 1997. L. JOVELL, I A. LLORCA).

la mesura en què el «mercant» (o lloc comú de competència i assignació de recursos i rendes), deixat a l'albir de la seva pròpia inèrcia, tendeix a l'estabilització, però no sempre a la justícia⁴. Dit d'una altra manera, els reptes econòmics són reptes socials i polítics –i, òbviament, ètics–; però no a l'inrevés, en termes de reciprocitat equivalent. En efecte, la igualtat de drets dels ciutadans no és homologable a la lliure competència, perquè la primera reposa sobre un «pacte» entre iguals, mentre que la segona parteix de regles pragmàtiques que no garanteixen pas els primers, en dependre dels interessos en joc. El mateix Adam Smith afegia a la lògica del mercant el concurs de la «mà invisible»⁵, com a mitjà que hauria de contribuir a humanitzar la mecànica i els efectes perversos possibles del lliure mercant, a fi d'aconseguir el bé comú.

El mercant, doncs, *no és un absolut*, contràriament al neoliberalisme més ferotge, perquè té *fallades*: externalitats negatives, asimetria informativa, imperfecció (cas dels monopolis, oligopolis, competència monopolística...) i dependències polítiques. Cal, en-

4. Fins i tot, cal fer notar que alguns dels més aferrissats defensors de les bondats del «lliure mercant» el redefeixen, avui, en termes de procés, no intervint, però sí regulat necessàriament per l'Estat, per a garantir allò que l'acosti al model de «competència perfecta» (veg. el llibre de X. SALA, *Economia liberal per a no economistes i no liberals*, Barcelona, Pòrtic, 2001, on afirma l'autor: «L'economia de mercant és un conjunt d'institucions legals i polítiques que garanteixen que els individus poden prendre decisions econòmicament amb plena llibertat. Dit d'una altra manera, perquè hi hagi una economia de mercant, cal que hi hagi un govern i unes institucions que portin a terme les tasques sense les quals l'economia de mercant no pot funcionar» (p. 115).

5. La mà invisible és una noció no exclusiva d'Adam SMITH (ja Quesnay l'havia mantinguda); però la seva menció en un paràgraf del seu llibre *La investigació sobre la naturalesa i causa de la riquesa de les nacions*, de 1716, obliga a interpretar-lo en el conjunt d'un pensament que té present la «lei» econòmica bàsica del mercant d'oferta i demanda i les institucions polítiques a fi d'explicar la riquesa i promoure un benestar col·lectiu reconciliant els interessos individuals, els quals, afirmarà Adam SMITH posteriorment en el seu llibre revisat *Teoria dels sentiments morals* de 1790, no han de restar per damunt dels interessos de l'Estat, cosa que el distancia de les teories econòmiques hobbesianes més radicals de Bernard de MANDEVILLE.

cara, justificar més per què els afers econòmics han de ser «regulats» institucionalment i, per tant, moralment? El «mal salvatge» rau permanentment com a actitud de risc en tota activitat econòmica, però també és cert que la sensibilitat moral⁶, la benevolència, la prudència i la laboriositat són qualitats –virtuts clàssiques– que ens parlen del bon fons «natural» humà virtualment present en tota decisió econòmica o social.

Així mateix, l'anàlisi marxiana sobre la realitat conflictiva de l'estructura econòmica i la seva projecció superestructural o ideològica al conjunt social requereix força matisos, en la direcció, tots ells, d'haver de reconèixer que les «contradiccions» que mouen el canvi social palesen, certament, una dialèctica de la pluralitat social on les *diferències-oposicions* contemplades per Marx en la societat que s'industrialitza (capital / treball, forces productives / relacions de producció, treball / temps lliure, salari / plusvàlua...) tenen «traducció» en la societat postindustrial i fortament globalitzada en altres oposicions socioeconòmiques (algunes iguals però més accentuades, d'altres diferents), com ara: capital / capital, treball / atur, economia / ecologia, atur / tecnologia, treball / tecnologia, tecnologia / consum, treball / oci ... La realitat econòmica adopta, llavors, una autonomia pròpia on *el llenguatge del mercat genera el seu propi logos*, a saber: competitivitat, iniciativa lliure, maximització de beneficis, minimització de costos, eficàcia i eficiència tècnica i econòmica, anàlisi de la rendibilitat productiva, econòmica i financera...⁷ Aital *pluridimensionalitat conflictiva* econòmica i social condueix a una *complexitat* de tal envergadura que les relacions i moviments que es generen *ultrapassen la capacitat de previsió i de reconeixement del lloc*

6. La qüestió de la compatibilitat entre ètica i economia, i, en especial, amb l'economia de l'empresa, constitueix un terreny de no poca envergadura dins el pensament econòmic (en l'estudi «*Ètica i activitat empresarial*», LLORCA, www.mastercompany.com, vàrem fer un petit esbós de la complexa tasca que requereix teixir tal compatibilitat).

7. Per no furgar en contradiccions semàntiques prou simptomàtiques del tarannà merament calculfístic que presideix, sovint, el llenguatge economicista (competència (lluïta) / perfecta (estabilitat), mercat (natural) / lliure (espontani), mercat (oferta i demanda de béns i serveis) / laboral (capital humà o treball-mercaderia)...

que pertoca a l'èsser humà dins aquesta diversitat, que en termes dialèctics adquireix línies i situacions sovint només «calculables» a curt termini, deixant el pensament sobre els «fets» econòmics a llarg termini en l'horitzó de la incertesa. George Gurvitch parlava del descobriment implícit en el si del pensament de Marx de relacions socials dialèctiques, no solament de «lluïta» o polarització (capital / treball, burgesia / proletariat, relacions de producció / modes de producció...), sinó d'una *variada multiplicitat d'oposicions dialèctiques* en termes de *complementarietat* (per exemple, la mateixa oposició entre capital i treball), *d'interacció mútua* (p.e., economia / política) o *d'ambivalència* (un fet econòmic pot tenir funcions diferents en relació amb altres fets segons l'època)... Ja Manuel Sacristán afirmava aforísticament que «no tot el que és real és racional, o quasi res real no és racional»⁸; la qual cosa sembla pressuposar que la dialèctica marxiana –com una forma d'anàlisi racional– no és un sistema total explicatiu de la realitat, i això ve a dir que el marxisme, en general, no és sinó un «estil de pensar» i no pas un saber definitiu sobre una «veritat» intocable⁹.

Des de tals consideracions gosem plantejar la concepció d'una societat vista com una «*xarxa*» de relacions d'oposicions diverses dins la qual la *reflexió filosòfico-antropològica que proposo* sobre l'activitat econòmica pot ser més efectiva. És evident, llavors, que la lògica dialèctica en aquest model de *societat en xarxa complexa* –múltiple– i *construïda per l'home i per a l'home* transformarà els «fets» econòmics (capital, treball, mercat, competència, rendiment, productivitat) en *fets socials* (opulència o pobresa, immigració, diferències nord-sud, estats democràtics o no, globalització, «clubs» d'estats, societats en conflicte) i, per tant, *humans*, que reflecteixen allò que en diríem una gestió

8. Aforismes. [www. Xtec.es-pdela/aforismo.htm](http://www.Xtec.es-pdela/aforismo.htm). (*Quin Marx es llegirà en el segle XXI* (1983)).

9. Felïçment aquesta autocrítica que el mateix marxisme pugui fer sobre la «cientificitat» de les seves tesis «economicistes» tingué ja un precedent en les anàlisis fetes per E. MOUNIER en el *Manifest al servei del personalisme*, en una època poc propícia a posar «pegues» al marxisme. En efecte, Mounier posa en relleu una de les febleses del marxisme: la seva pretensió «científica», enfocament que ell asimila al positivisme liberal burgès (*Manifiesto al servicio del personalismo*, Barcelona, Laia, 1979, pp. 591-600).

econòmica deficient o «oikos-a-nomia», que rep qualificacions diferents segons els autors: economia no «natural» en Aristòtil, «alienació» en Marx, «despersonalització» en Mounier o «horror econòmic» en Viviane Forrest.

En la societat industrial i postindustrial, el domini de l'economia ha esdevingut, doncs, *oikos-a-nomia* (literalment la «no gestió» o «mala gestió» dels béns necessaris), *primant el productivisme i el consumisme*, els quals han conduït, sota la regla de maximització de beneficis i minimització de costos, a l'anomenada «economia de l'escassetat»¹⁰ o del creixement il·limitat, en la qual ha crescut una mena de divisió esquizofrènica entre dues «formes de cultura» paradoxals: *l'exigència de produir* mitjançant la tecnologia i la *despreocupació i ignorància per la «finalitat» de produir*; la qual cosa s'harmonitza amb una altra paradoxa: de la «*necessitat de consumir*» (fer de la necessitat humana una exigència per consumir el que sigui) i del «*consum necessari*» (fer del consum una praxi per a resoldre una necessitat). Així, en el primer vessant, el consum es converteix en «consumisme» en un doble sentit: com a *horitzó mental i pràxic* (hàbits adquirits) i com a *institució social*; ambdós trets definitoris en bona mesura de la *inèrcia social* esmentada i criticada a l'inici d'aquesta comunicació¹¹.

Una societat que depèn essencialment d'aquest disseny consumista oblida, però, que la mecànica econòmica del produir-consumir, allò que la mateixa Hannah Arendt situava en l'esfera de la «labor»¹² i no del treball com a element configurador de sentit, no és suficient per a donar raó de la complexitat social. Dit senzillament: no «paguem» tot el que consumim, en la mesura en què la confiança, la possibilitat d'aconseguir allò que ens resoldrà

10. L. RACIONERO, *Del paro al ocio*, Barcelona, Anagrama, 1989, cap. 11.

11. El tarannà «institucional» del consumisme en la societat industrialitzada fou ja estudiat per alguns sociòlegs nord-americans des de les dècades dels anys trenta i quaranta (M. Mead, D. Riesman, J. Wolfenstein, i posteriorment, C. Wright. Mills, E. Fromm, H. Arendt i altres). Des del punt de vista més antropològic, no podem obviar les crítiques mounierianes a la noció de *inèrcia socioeconòmica* que ell aplica al capitalisme (*Revolución personalista y comunitaria*, Madrid, Zero, 1975, p. 20).

12. H. ARENDT, *La condición humana*, Barcelona, Tecnos, 1984.

una contingència, la seguretat, els sentiments compartits en una societat (solidaritat, llibertat, respecte), són aportacions només possibles en el supòsit previ d'una societat oberta i sensible a oferir realment aquestes oportunitats. I cap d'aquestes coses no és subjecte de transacció mercantil, sinó *condició de possibilitat d'aquesta*.

2. *La paradoxa econòmico-social des de la reflexió antropològica: el trànsit entre la simplificació (objectivisme) i la complexitat (interpretació-comprensió)*

Tot desenvolupament econòmico-social, llavors, respon i té sentit en relació a les necessitats i expectatives humanes, les quals adquireixen llur significació en una lògica reflexiva sobre allò que *som, fem i podem arribar a ser*. I aquest *marc antropològic és el que presideix tota decisió en economia*, marc que sintetitzem en tres registres fonamentals:

En primer lloc, el registre fenomenològic-descriptiu, des del qual ens acostem al «fet» econòmic en totes les seves varietats (produir, distribuir, consumir béns o serveis, finançar, invertir, planificar projectes, executar-los i contrastar-los... En totes aquestes tasques, netament econòmiques, el «fet» econòmic apareix sempre referit a una significació donada per l'home: és el que l'economista Henri Bartoli anomena el «fet construït» per l'home, de manera que la seva suposada «veritat» objectiva no és sinó, en paraules de K.E. Bulding, un subproducte absurd d'un positivisme superat¹³, la qual cosa atorga a l'economia un estatut *pràxico-hermenèutic* que, seguint Weber, «ha de comprendre en virtut d'un procediment interpretatiu l'acció dels agents econòmics i socials i explicar-la causalment en el seu desenvolupament i en els seus efectes»¹⁴.

Això d'inclinar l'esforç investigador no pas vers la científicitat objectivista (per naturalesa, sempre «simplificadora»), sinó cap a la plausibilitat del teixit discursiu, que s'ha de «vestir» des de l'impuls de qui l'ha d'elaborar o reinterpretar, és a dir, donar «bones raons»; per què ha de ser així? Perquè la presa de decisions en

13. H. BARTOLI, *Répondre le développement*, UNESCO, 1999. p. 161.

14. *Ibid.*, p. 158.

economia es gesta *ben al mig de la complexitat social*, de la incertesa alimentada per la imaginació, alhora que aquesta és promoguda per la sorpresa de situacions no previstes, o per la rellevància de fenòmens no contemplats com a determinants dels esdeveniments que succeixen... La tasca de l'economia, llavors, més que «retratar» o reflectir objectivament el que hi ha, ha d'argumentar la millor opció per executar, davant un gran ventall de possibilitats, condicionants, propòsits... tots ells travessats per idees, creences, prejudicis, models explicatius, ideologies...; la qual cosa fa que *en economia no hi pugui haver una neutralitat axiològica*¹⁵. Sens dubte, aquest primer registre gaudeix d'un cert «toc» idealista husserlià, que, com a tal, aporta, a parer meu, un saludable tarannà propedèutic pedagògicament útil¹⁶ per a endinsar-nos en el segon registre.

El segon registre o nivell que proposem se situa en una clau que denominaré «limitativa», per la qual l'economia mostra ara la seva praxi singular, on mana la psicologia del benefici, la *simplificació de les decisions humanes a les opcions desitjables ofertes pel mercat i les seves pautes (tendències, regles i lleis)*, generant-se així una «dinàmica» socioeconòmica incontrolable i amb freqüència allunyada de les necessitats humanes fonamentals que conjunturalment les pot assumir o no, i de la qual cosa són mostra *les fallades del mercat* (competència imperfecta, les externalitats negatives o la informació asimètrica) i *les fallades de l'Estat* (incapaç, a vegades, de redistribuir amb criteris de justícia les rendes, o de fer operatives les lleis reguladores de l'activitat econòmica) juntament amb la instal·lació d'esquemes mentals-culturals que primen el productivisme taylorista, el consumisme, la tecnocràcia, la sacralització de la divisa frankliniana

15. «Com a ciència aplicada i com a instrument polític –afirma Bartoli– l'economia, lluny de ser “neutra”, sempre està impregnada de valors» (ibídem).

16. La crítica de Husserl al positivisme en la *Crisi de les ciències europees* en el seu moment (1936) constitueix un punt de referència imprescindible en tota reflexió sobre els excessos pràctics i la «pobresa» axiològica que exhibeixen les ciències, en general, i, en el cas que ens ocupa, un element d'orientació per a noves anàlisis en ciències socials i en l'economia en particular.

del «temps és or»... amb els resultats prou coneguts en el món actual¹⁷.

Ens movem en aquest nivell «limitatiu» dins la complexitat (conjunt d'agents econòmics que interaccionen), diversitat (pluralitat de factors significatius) i autonomia (dinàmica econòmica col·lectiva autoorganitzada) de l'anomenat «sistema econòmic», en el qual el coneixement i la previsió redueixen la «realitat» a *contraposicions d'interessos* («contradiccions», en llenguatge marxista), a vegades ocults, i que indiquen que la «racionalitat econòmica» queda fortament dominada, segons observa Paul Ricoeur, pel *càlcul, la lluita organitzada contra la natura, el sense-sentit i la conseqüent insatisfacció*¹⁸; de tal manera que cal posar esmenten el que m'atreveria a batejar com a *categories «para-econòmiques»*, quan aquest autor parla de l'*autonomia del desig, la pluralitat i la irracionalitat* presents en la praxi econòmica.

Per *autonomia* entén Ricoeur dues coses:

- La constitució d'un mercat internacional que s'assenta sobre la mundialització dels mètodes de treball que l'universalització de la tècnica ha permès, fent-se palesa en els avenços a nivell planetari, de manera que la prospectiva i l'eficàcia presideixen el desenvolupament autònom de l'economia¹⁹.
- La qüestió del desig: en efecte, *la qüestió de l'autonomia és la qüestió del desig*. L'home de la prospectiva no és neutre, sinó que està al servei de l'home del desig²⁰. I el «captiveri» de l'home del desig es palès, concretament, en la «xarxa» del

17. Que és el món, avui, de la mundialització, de l'abisme Nord-Sud, de la immigració masiva, de la incertesa i del risc, de la precarietat laboral, de la «retirada» de l'estat del benestar, de la deslocalització empresarial, de la movilitat dels capitals financers...

18. P. RICOEUR, *Éthique et politique*, Esprit, 1985 (*Du text à l'action*, Paris, Seuil, 1986, pp. 393-403). En aquest sentit, aquest pensador reconeix que, en l'època moderna, l'esfera econòmica ha aparegut com a «mecanisme social abstracte», desatenent la consideració cap a la comunitat històrica concreta, tot seguint, en aquest punt, la distinció hegeliana entre «estat interior» i «estat exterior» -la societat civil- marcada aquesta per la lògica de les necessitats.

19. Art. cit., p. 2.

20. P. RICOEUR, *Prévision économique et choix éthique. Histoire et Verité*, Paris, Seuil, 1955, pp. 309-310.

consumisme, així com en la concepció del treball com a «cost social de l'oci» i en el somni del domini de la tècnica.

Pel que fa a la *pluralitat* present en el sistema econòmic (diversitat d'elements organitzats formant un «constructe» o artifici), hom troba, seguint Ph. Crabbé, els anomenats «sistemes complexos adaptatius»²¹, és a dir, sistemes que evolucionen amb el temps, equilibrant-se i desequilibrant-se contínuament (sobre un model homeostàtic d'alternança), donant peu a noves estructures «auto-organitzatives» que s'expressen en una pluralitat dinàmica imprevisible i, en aquest sentit, «irracional». En aquest punt, el model dialèctic marxista d'oposició dels elements pot ajudar a la comprensió d'aquesta complexitat, tot i la prevenció que cal mantenir davant la radicalització polaritzada a la qual el marxisme ha estat propens, com indica Ricoeur²².

Respecte a la dosi d'irracionalitat dins el sistema econòmic que s'hi descobreixi, fem aquí també nostra la lúcida paradoxa –una més– que Ricoeur planteja, a saber, la de l'aparent «racionalitat» creixent (la del càlcul i la previsió com a joc dialèctic en pro del benefici immediat) davant «l'absurditat creixent» (insignificància del treball, de l'oci i de la mateixa sexualitat)²³, de la qual, línies amunt, es feia ressò Luis Racionero en contrapesar el que ell anomenava «les dues cultures»²⁴.

21. Ph. CRABBÉ, «François Perroux et Ilya Prigogine: Systèmes complexes et science économique», *Études Internationales*, juin, 1998. p. 410.

22. Amb la mateixa contundència, aquest filòsof manté, alhora, la conveniència, en el desitjable context d'una «democràcia econòmica» entesa com a «llibertat de decisió col·lectiva» que, d'una banda, «els educadors, els grups de pensament, les esglésies poden elevar una petició general amb vista a una planificació i una organització social que comporten el màxim de pluralisme», i, de l'altra, el rebuig a tota reducció de la idea de competició social a la lluita de classes» (art. cit., o.c., pp. 306-307), pel que afegiri a d'irracionalitat i d'irresponsabilitat en la marxa del sistema econòmic i social.

23. Art. cit., p. 312. No endebades Ricoeur conclou: «Entrant en el món de la planificació i de la prospectiva, desenvolupem una intel·ligència dels mitjans, una intel·ligència de la instrumentalitat –és veritat que aquí hi ha progrés–, però al mateix temps assistim a una mena d'enfosquiment, de dissolució dels fins.»

24. La científicista-positivista i la humanista. RACIONERO, *Del parlo al ocio*, op. cit., cap. 5.

Entrem en el tercer registre antropològic: el del *tarannà significatiu i humanitzador de l'economia*. En la mesura en què l'activitat econòmica està al servei de l'home i no a l'inrevés²⁵, és evident que el «xoc» entre els intents d'abusos mitjançant l'economia –«fets» humans contra humans–, allò que en diem la «oikos-a-nomia» enfront de l'exigència «meta-econòmica» o «meta-oikos-nomia» resulta inevitable i, per què no dir-ho, indica un índex d'orgull i dignitat de l'esforç inconformista del «bon salvatge» davant l'amenaça del «mal salvatge». I, en aquest combat permanent, deia Ricoeur que «la més gran errada seria creure que el desenvolupament de la societat és una mena d'estructura que funcionaria automàticament, per damunt dels individus, afavorint una activitat negligent i contrària a la voluntat»²⁶.

L'economia, doncs, *ha de ser pensada i no solament calculada*, tal com succeeix en altres disciplines, en la mesura en què tota parcel·la de saber efectiva no pot negligir la interconnexió de les qüestions en el conjunt complex en què l'ésser humà es troba inevitablement. Pensar en economia és «entrar en la complexitat i en la cara tràgica de l'acció», afirma Henry Bartoli²⁷. I això requereix no abdicar de l'esperança²⁸ en la recerca, no sols de justícia i d'humanitat, sinó sobretot de «sentit», de significació d'un propòsit compartit pel conjunt dels homes. I això demana treballar en la *reciprocitat de perspectives* aportades pels diversos sabers: dret, economia, política, ètica, ecologia, antropologia cultural, història...; és a dir, pel concurs de la *interdisciplinarietat* que, pel que fa a l'economia, ve exigida per la complexitat de qüestions que li escauen i la ultrapassen, i per la consegüent *diversitat d'enfocaments metodològics* que genera tanta heterogeneïtat de fets i d'interrogants. No endebades la *interdisciplinarietat* troba dins de si allò

25. On posem «home» posem «persona humana», en el que té de contingut personalista específic aquesta expressió (veg. el nostre article «L'economia i la persona», www.mounier-catalunya.k25.net).

26. P. RICOEUR, *Prévision économique et choix éthique*, H.V., p. 301.

27. H. BARTOLI, *Rèpenser le développement*, op. cit.

28. Terme certament complex i present en tot pensament d'estil personalista que tradueix amb precisió «l'optimisme tràgic» superador de la desesperació i l'infantilisme de la societat contemporània dels quals parlava Emmanuel Mounier.

que el pensament econòmic anomenaria «*principi de responsabilitat*» o mesura d'exigència ètica –ètica de la responsabilitat²⁹–, pel qual cal actuar sobre la base de projectes de sentit situats sempre a l'horitzó del marc significatiu-històric –hermenèutic– mitjançant l'aportació dels mètodes científics diversos que han d'ajudar l'home a *re-situar-se en la complexitat social i específicament econòmica*. I això requereix un exercici de maduresa intel·lectual que *no claudiqui davant la deshumanització tecnocràtica i calculística*, és a dir, d'un saber sobre «l'experiència humana» individual i col·lectiva, en la qual l'economia, com altres disciplines, *ha d'inserir-se en un tot epistemològic-interdisciplinar que la compromet en la responsabilitat que li pertoca*³⁰. La civilització actual no pot permetre's el contrari.

Observacions finals

Hem fet un succint repàs des de l'antiguitat, passant pels pares de la denominada «economia científica», fins a arribar a la *percepció de complexitat i incertesa que l'economia i el pensament contemporani ens mostren avui*, amb la intenció de fer notar que l'activitat econòmica i la reflexió filosòfico-antropològica –aquesta amb pretensió de contribuir a un discurs alhora *hermenèutic i meta-econòmic*– han d'anar en la *mateixa direcció humanitzadora*. En aquest paral·lelisme s'esllavissa una trama que s'inicia en tota interacció epistemològica-interdisciplinar i es va constituint com a *discurs antropològic-hermenèutic re-situador de l'home* que sigui testimoni de la capacitat humana de saber sobreposar-se a les ficcions –útils, d'altra banda– del «*bon o mal salvatge*» com a figures metafòriques que expressen, respectivament, el doble vessant *de recursos humans valuosos*, d'una banda, *i de propensions (febleses)*, de l'altra, que entren en escena en tota decisió humana i, també, en l'esfera econòmica.

29. Que diríem que és la font de tota deontologia econòmica, tant en la planificació macroeconòmica com dins la microeconomia, en la praxi empresarial.

30. Formes concretes d'aquesta responsabilitat avui es fan paleses en el comerç just i en la banca ètica.

COMUNICACIÓ

Manuel Satué i Silué (Societat Catalana de Filosofia)

Ciutat i economia

El pensador alemany Max Weber (1864-1920) fou economista, sociòleg i filòsof, ensenyà economia en les universitats de Breslau, Heidelberg i Munic. És conegut, sobretot, per l'obra *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme* (1904), escrita després d'un sojorn als EUA. Entre les seves obres menors n'hi ha una dedicada a la ciutat; és d'aquesta darrera obra que em dispo a comentar-ne un dels capítols, intítulat «Naturalesa econòmica de la ciutat: una aglomeració comercial». Fou publicada l'any 1921 en *Archiv für Socialwissenschaft und Social politik*, revista fundada i dirigida per ell mateix. El sociòleg intenta arribar a la conclusió que precisament pel tipus d'economia pot definir-se la classe de ciutat.

Si acudim a la *Política* d'Aristòtil llegirem en el llibre I: «Tota ciutat és una comunitat constituïda amb vista a algun bé, perquè els homes sempre actuen mirant el que els sembla bo; i si totes tendeixen a algun bé, és evident que més que cap altre al bé principal, la principal de totes les coses i que les comprèn totes, a saber, s'anomena ciutat i comunitat civil.»

Quan l'Estagirita passa a una anàlisi més detallada arriba a la família, composta naturalment per l'home i la dona, comunitat que es constitueix per a la satisfacció de les necessitats bàsiques, i aquí ve la citació d'Hesíode: «Primer la casa, la dona i el bou per a llaurar.» Quan diverses cases s'ajunten formen un llogaret. La perfecta comunitat de diversos llogarets forma l'urbs, que existeix «per a viure bé». D'aquí deduirà el mestre que la ciutat és quelcom natural, essent l'home per naturalesa un animal social, que, atenent al significat de *politikós*, podria traduir-se per «animal civí o ciutadà».

En una primera aproximació, Weber, a la recerca de quin n'és el distintiu, després de rebutjar el de la concentració d'edificis o cases paret per paret, de gent que viuen plegats sota una administració comuna, sigui exercida per un rei, un príncep, un bisbe o un burgmestre, arriba a la conclusió que la ciutat és «un

lloc de mercat, centre industrial i comercial dotat d'un govern més o menys autònom, envoltat de muralles i d'una fortalesa per a la seva defensa»¹.

Jo hi afegiria també l'existència d'un temple, on retre culte a una divinitat religiosa, protectora, ja sia de la mateixa ciutat, de tota una regió o tota una nació, com, en el cas de Jerusalem, canta el salmista: «Jerusalem, ciutat ben construïda, conjunt harmoniós; és allà on pugen les tribus de Jahvè [...] a lloar el nom de Jahvè.»

Aquest fet la converteix en centre de peregrinació, amb tot el que comporta: des del punt de vista purament econòmic, intendència dels pelegrins, hostatge, venda de records, etc. L'existència d'un mercat sembla ser-ne, doncs, una nota característica. Els habitants de la ciutat, en no practicar directament l'agricultura, no poden pas tenir una economia de mera subsistència, com la de la pagesia, sinó que han de comprar tot allò que necessiten per a viure. Per això els ciutadans són, preferentment i per la seva posició, potencials consumidors de béns de tota mena. Així, doncs, som lluny de la citació aristotèlica: la casa, la dona i el bou per a llaurar. Hi ha un mercat fix, no com els mercats setmanals que solen celebrar-se pels pobles i que són motius festius. Allí hi van els pagesos a vendre els seus excedents i constitueixen gairebé sempre una jornada d'un to festiu i hi acudeixen des dels pobles de la rodalia, bé per vendre o per comprar. A les ciutats el mercat o mercats no són setmanals, sinó que diàriament obren les seves parades i àdhuc alguns pagesos hi acudeixen també a vendre en un espai a ells reservat. A Barcelona, per exemple, existeixen diferents mercats i competeixen entre ells, com és el cas del de la Boqueria, un dels més antics. A més de ser molt cèntric, té l'entrada principal per la mateixa Rambla barcelonina, té fama d'oferir els preus més ajustats i per això hi acudeixen gent de tots els barris ciutadans, per més que en tinguin un més a prop, i hi ha un indret reservat a les pageses. El mercat és un lloc on es respira, com hem dit, un cert aire de festa, no solament per la policromia dels colors i la diversitat d'olors, sinó pel bullici de venedors i compradors.

A l'entorn dels mercats de productes merament alimentaris també s'hi situen algunes parades de vestits i d'altres mercaderies.

1. *La ciudad*, Madrid, Ediciones de la Piqueta, 1987, p. 3.

A més dels estables, uns dies assenyalats s'hi celebren els anomenats encants, on s'ofereix tota mena de productes. A més, una sèrie de botigues ofereixen articles de tota mena diàriament a uns horaris preestablerts. De vegades s'hi celebren fires complementàries de la més gran diversitat. També el mercat monetari a través de la banca es troba a les urbs.

L'activitat econòmica del mercat és, doncs, indiscutiblement, una de les característiques urbanes.

La ciutat pot considerar-se un centre industrial a més de comercial. Moltes fàbriques estaven establertes en el seu recinte, com ho demostren encara avui a Barcelona tots els edificis conservats, que poden ser observats des de Sants fins al Poblenou.

Ara la majoria s'han traslladat als afores, en els anomenats polígons industrials, i els antics edificis han estat restaurats, amb més o menys gràcia, i s'han convertit en llocs d'oci o en casals de barri.

Hem dit que en moltes d'elles s'hi troben temples de divinitats religioses, alguns dedicats a les divinitats protectores, com poden considerar-se les catedrals medievals, o d'abast nacional o significatius dins una determinada religió, com ara la Meca per als islamistes o Sant Jaume de Galícia per als cristians. Són vertaderament centres de peregrinació on acudeixen gent de tot el món. Àdhuc aquest fet determina una economia no gens menyspreable; recordem el passatge evangèlic de Jesús foragitant els mercaders del temple de Jerusalem, desbaratant les parades de bestiar per als sacrificis, les taules de monedes dels canvistes i de vitualles per als pelegrins. És il·lustratiu el passatge dels Fets dels Apòstols on s'explica com sant Pau hagué de protegir-se en contra dels venedors d'estatuetes de Diana a Efes, revoltats en contra d'ell en veure perillar el seu negoci. A Lurdes de França, com en altres llocs de pelegrinatge, es pot comprovar com tota la ciutat viu econòmicament del santuari de la Mare de Déu. Per mor del temple hi ha també les festes patronals, que, en atraure molta gent, ajuden també l'economia urbana.

En les ciutats tenien lloc els gremis d'artesans. A Barcelona es fa palès en els noms de carrers de la part antiga. Els artesans constituïen en les ciutats una bona part de l'economia.

És en les urbs on es dóna, de la mateixa manera, el mercat de serveis.

L'economia de la ciutat, basada en el mercat i la petita indústria artesanal, el mercat monetari i el de serveis fou la base a través de la qual la *universitas civium*, en augmentar el seu poder financer, compraren la carta de llibertat als prínceps, sota els quals havien estat sotmesos, en arruïnar-se la noblesa dominant. Fou així com es realitzà el pas de la ciutat medieval a la moderna.

De tot el que precedeix es pot concloure, seguint Max Weber, que ciutat i economia estan tan estretament lligades que bé pot considerar-se com una de les seves principals característiques l'existència del mercat en les seves diverses tipologies.

COMUNICACIÓ

Maria Teresa Sorrosal (Grup IAFI, UB)

L'oblit de la memòria en l'economia

El terme *economia* prové del grec *oikos* (casa) i *nomos* (regla). Així que, etimològicament, podríem dir que l'economia tracta sobre l'administració de la casa. Intentos posteriors de donar una definició unànime no han prosperat i així trobem un seguit de definicions que han gaudit de defensors i detractors, segons les diferents escoles i corrents de pensament que s'han succeït al llarg de la història. Una de les que han tingut força acceptació ha estat la de Lionel Robbins en *Essay on the Nature and Significance of Economic Science* (1932), segons la qual la ciència econòmica «analitza el comportament humà com una relació entre les finalitats donades i els mitjans escassos que tenen usos alternatius». En el diccionari de filosofia de Ferrater Mora es distingeixen diferents punts de vista per a aproximar-nos a aquest terme. Hi consta: «En quant objecte d'una fonamentació filosòfica, l'economia és considerada com una activitat humana destinada a la producció de certs valors d'utilitat [...]. En quant objecte d'una epistemologia de les ciències naturals, l'economia és considerada com una activitat humana sotmesa a certes lleis d'acord amb les quals té lloc la producció de béns, la seva distribució i el seu consum. [...] En quant objecte d'una epistemologia de l'esperit, l'economia és considerada una d'aquestes ciències», i afegeix: «l'economia es preocupa de les condicions psicològiques de la producció econòmica i en particular de les condicions històriques, arribant –en les direccions més historicistes– a fer dependre la forma de l'economia de la història, i no viceversa».

El punt en comú de totes les definicions sembla ser considerar l'economia com una activitat particular de les activitats que realitza l'ésser humà. És si més no curiós que, davant aquest fet, la majoria d'economistes ens oblidem d'aquest element quan estudiem el funcionament de l'economia d'un poble o d'una nació. Els models econòmics, que com a models cerquen d'explicar un determinat fenomen o predir futurs comportaments, treballen amb variables com la funció d'oferta, la demanda, el preu del bé, la quantitat

venuda, l'Euribor, l'IPC, la inflació, etcètera. La pregunta que ens sorgeix és la següent: On figura l'ésser humà en aquestes variables?

Hi ha qui considera, per exemple els analistes tècnics que operen en els mercats financers, que no és necessari explicitar el comportament de l'ésser humà, ja que aquest ja és reflectit en el valor numèric de les variables amb què treballen, és a dir, en el preu i en el volum de negociació dels actius. Si el preu d'una acció puja, el que senten, pensen o recorden els inversors en borsa queda recollit en forma d'increment de preu. Ara bé, poden els records ser simplificats fins a ser mesurats amb 8 cèntims d'euro?

És una mesura quantitativa, fàcil d'obtenir a posteriori, susceptible d'analitzar mitjançant instruments matemàtics, estadístics, econòmics... però de dubtosa capacitat per a recollir tota la complexitat que envolta l'activitat humana.

En particular, avui tractaré de la influència de la memòria en l'activitat econòmica i del seu oblit pels investigadors en economia. La justificació de per què tractar sobre la memòria i no sobre qualsevol altra capacitat cognitiva humana, és per la seva importància perquè pugui esdevenir-se el procés d'aprenentatge. Sense memòria no pot haver-hi aprenentatge. I, en economia, no aprendre significa perdre diners.

Parlar del tractament de la memòria en l'economia significa, segons el meu parer, parlar de maltractament. La memòria ha estat retallada, desvirtuada i simplificada tant que l'únic que manté del concepte original és el nom. En el millor dels casos, hom la identifica amb un mer conjunt de dades passades i, a ser possible, de dades numèriques. En conseqüència, quan trobem bibliografia que fa referència a la memòria, habitualment som davant d'estudis econòmics que tenen en compte les dades històriques (entenent *històric* com del passat) d'una variable i cerquen una possible relació funcional-matemàtica amb les dades actuals, tot fent projeccions de cara al futur. Aquesta memòria és estàtica, és un conjunt de dades sense estructura i sense vida, exclou l'adaptació i no permet l'aprenentatge.

Però el paper que desenvolupa la memòria col·lectiva en l'evolució dels mercats financers o en la cultura empresarial de les *pimes* catalanes va més enllà d'un magatzem de dades. Hi ha autors que han comprès la importància que el record d'una experiència

passada té en el comportament futur d'una economia. El record i l'oblit juguen a determinar una realitat econòmica. Com imaginar una bombolla especulativa amb les empreses tecnològiques, les «.com», en els anys noranta del segle passat sense l'oblit voluntari de totes les bombolles especulatives anteriors? Podria entendre's una política tan marcadament antiinflacionista a Alemanya sense el record d'una postguerra hiperinflacionista? ¿És possible comprendre la política econòmica d'Alan Greenspan (ex-president de la Reserva Federal d'Estats Units) sense el record de la Gran Depressió viscuda en els anys trenta? La memòria influeix en les decisions preses per l'ésser humà, i l'economia no fuig pas dels seus efectes.

El repte a què s'ha d'enfrontar la ciència econòmica actual és el d'incloure dins els seus models l'existència d'una experiència passada, d'uns records, d'una memòria col·lectiva que s'usa per a aprendre, modificar el comportament i que afecta les decisions dels agents econòmics. A més, cal tenir en compte que la memòria que influeix en l'economia és quelcommés que la suma dels records de cadascun dels agents que hi participen, és la memòria dels grups que intervenen en la producció dels recursos i en la determinació de les finalitats a què es referia Robbins. Com a dificultat afegida per a la modelització econòmica, els membres d'aquests grups interaccionen entre ells i amb altres grups del seu entorn, modificant constantment la imatge que el grup té dels seus records.

Posem un exemple. Un individu va invertir en borsa l'any passat en unes circumstàncies que feien apuntar a una situació favorable, però el resultat fou desastrós per a la seva butxaca. Si actualment es repeteixen les mateixes circumstàncies de l'any anterior, la decisió d'invertir pot ser diferent a causa del record de l'experiència prèvia. Però si fa una setmana un veí li comenta els fabulosos beneficis que ha obtingut gràcies a la borsa, llavors pot ser que la decisió torni a canviar. Si, en lloc d'analitzar la influència dels records col·lectius en un individu, analitzem els efectes que pot tenir en un grup (un sindicat, un mercat financer o un govern), podem entendre la dificultat que això comporta.

Aquesta dificultat, però, no pot ser una excusa per a no intentar-ho. Si les persones que prenen decisions econòmiques de forma responsable es veuen obligades a considerar l'experiència

passada per a millorar les seves actuacions, els economistes hem de seguir el mateix exemple. Afortunadament, de mica en mica, es van fent passos en aquesta direcció.

Les investigacions interdisciplinars són un gran reforç per a emprendre aquest objectiu. L'anàlisi de la memòria des de la perspectiva històrica, biològica, neurològica, informàtica, etcètera és imprescindible per a poderreeixir en la tasca d'analitzar la influència de la memòria en la presa de decisions.

També és de gran ajuda l'ús de noves metodologies que no es veuen encotillades per la necessitat de treballar amb dades quantitatives. Un exemple de gran importància en aquest context el conformen les xarxes neurals artificials, un algorisme matemàtic que, amb marcada inspiració biològica, ofereix un instrument amb què incorporar l'experiència del passat i modificar el comportament dels seus resultats, en un símil amb l'aprenentatge humà. Però no hem de tornar a quedar-nos amb instruments de l'àmbit tradicional econòmic. Amb tota seguretat, la retòrica té molt a dir en aquest procés de millora del tractament de la memòria en l'economia. Entre altres motius, perquè un dels marcs generals de la memòria, a més de l'espai i el temps, és el llenguatge i el discurs que comparteixen els membres d'un grup.

Deia Arthur Schopenhauer que «cadascú té el màxim de memòria per a allò que li interessa i el mínim per al que no li interessa», expressió totalment certa en qualsevol entorn, però especialment encertada en el context polític i econòmic. La memòria és manipulable i qui tingui més poder pot fer recordar allò que no va ser i fer oblidar allò que li convé. Per no concloure amb aquest pessimisme ètic, permetin-me que ho faci amb una altra citació, en aquest cas de Ramón Gómez de la Serna, el qual deia: «tenia tan mala memòria que es va oblidar que tenia mala memòria i es va recordar de tot». Esperem que l'economia deixi de tenir mala memòria.

COMUNICACIÓ

Josep M. Porta Fabregat (Universitat Oberta de Catalunya)

Al voltant del «tenir»

Els termes «ser» i «tenir» han gaudit d'una justificada reputació filosòfica des que en 1935 Gabriel Marcel va publicar una part del seu diari de metafísica amb el títol *Être et avoir*. Molt més tard, a mitjans dels anys setanta, Erich Fromm va posar de moda aquests termes, més enllà dels cercles estrictament acadèmics, amb el seu assaig *To have or to be?* Malgrat les profundes diferències d'orientació teòrica i de finalitat, ambdues obres comparteixen un tret comú: conceben la relació entre el tenir-possessió (que s'ha de diferenciar d'altres formes del tenir) i el ser com una mena de balança en la qual el pes d'un dels dos platets arrossega l'altre en sentit contrari. Així, G. Marcel subratlla la nostra transcendència respecte del tenir i afirma que «les nostres possessions ens devoren»¹; únicament, les activitats creatives de tipus personal com el conreu del propi jardí, l'explotació de la pròpia granja, l'instrument del músic o el laboratori de l'investigador, escapen a aquesta crítica. Erich Fromm, per la seva banda, després de criticar la propietat des d'una orientació marxista i les implicacions psicològiques que comporta, distingeix entre aquest tipus de propietat i una propietat existencial, que consistiria en els mínims que reclamaria la dignitat humana².

En contrast amb aquestes propostes, constatem un cop i un altre que la passió de possessió ha travessat la història d'Occident des dels seus orígens fins a l'actualitat com una constant poc contestada. Tot i que la crítica de la possessió de riquesa i la crida a la pobresa, que arrela en el platonisme i en el cristianisme, ha trobat defensors intel·lectuals i institucionals, només ha estat practicada de forma regular per alguns ordes monàstics, per algun corrent social sorollós però poc representatiu de les grans dinàmiques socials --com el *hippie*-- i ha estat objecte d'alguns

1. G. MARCEL, *Être et avoir*, Paris, Montaigne, 1935, p. 121.

2. Cf. ERICH FROMM, *¿Tener o ser?*, trad. Carlos Valdés, Madrid, FCE, 1999, p. 90.

experiments socials que han tingut una durada més o menys limitada (segurament el més rellevant ha estat el de l'anomenat socialismereal). No enssembla desencaminada l'afirmació segons la qual la nostra cultura manté una relació d'ambivalència, d'autocontradicció o d'ambigüitat respecte del «tenir». Experimentem aquesta escissió interior com un malestar de la nostra cultura: tenir-ho tot no ens basta i molts cops ens sembla equivalent a no tenir res; i al mateix temps, però a la inversa, el tenir poc, la pobresa o la misèria, sempre és un motiu d'escàndol, de queixa i d'acusació.

Ambdues postures esgrimeixen motius justificats.

D'una banda, efectivament, les possessions ens alienen, és a dir, ens separen, respecte de nosaltres mateixos, perquè ens mantenen «divertits», distrets, entretinguts, en gaudir-ne o en adquirir-les. S'interposen en l'imprescindible procés d'autoreflexió que ens ha de permetre definir el sentit de la nostra vida. Fan que, en lloc de regir el nostre destí, ens abandonem als atzars de l'existència. Ens alienen, ens segreguen, respecte dels altres, perquè fonamenten la divisió de les societats en classes socials i són motiu de les lluites fraticides que s'estableixen entre elles. Finalment, ens alienen, ens divorcien, de la natura, perquè ens fan perdre de vista la nostra pertinença i comunitat amb el món animal, i la nostra dependència de l'entorn. A més a més, la passió de tenir la sotmet a una transformació que, en el límit, coincideix amb la nostra anihilació en un caos ecològic. Per tot això, només *som* en la mesura en què ens deslliurem d'allò que *tenim*, perquè en realitat ens poseeix.

D'altra banda, però, ens revolten les situacions de pobresa que se'ns presenten, com una injustícia profunda contra l'ésser mateix de l'home. Com va assenyalar Marx, ens construïm individualment, col·lectivament i històricament a través del procés de producció, és a dir, a través del «tenir». Ningú no dubta que la misèria ens redueix a una situació «in-humana»: ens deixa a la mercè de les nostres necessitats més immediates, com la gana, la set o un sostre que ens protegeixi d'una glaçada. Sense els objectes que hem posseït no existiríem com a espècie. La nostra convivència amb els altres tampoc no seria possible si seguíssim tots al peu de la lletra el deure que Jesús va imposar al jove ric³, la de vendre-

3. Cf. *Evangelis*: Mt 19,16-30; Lc 18,18-30; Mc 10,17-30.

s'ho tot, regalar els diners als pobres i seguir-lo; aquesta postura, que Julià l'Apòstata va criticar als cristians, només conduiria a la ruïna de l'Estat i de la vida en societat. Ras i curt, el *tenir* constitueix el nostre *ser*: *ser és tenir*.

Aquesta ambivalència es troba present en les quatre actituds que històricament els occidentals hem mantingut respecte del tenir. Vegem-les.

1a. Tenir equival a tenir allò que la Religió o l'Estat ens dicten que s'ha de tenir. Si algú posseeix més coses o quelcom diferent d'allò que ha estat prescrit, aquest tenir és un fals tenir, un tenir fràgil que comportarà la condemna pública o bé una segura persecució per atemptar contra el bé comú. Teocràcies i totalitarismes reclouen la humanitat dins uns perímetres estrets, fèrriment delimitats pel que fa a les possessions individuals. Fora del tenir imposat, l'individu és un delinqüent, menys que ciutadà, o bé un sacríleg, menys que humà. Així, l'excés del tenir es paga amb la pèrdua d'entitat.

2a. Tenir és tenir-ho tot: no únicament les coses que puguem desitjar, sinó també el màxim desenvolupament de les nostres facultats intel·lectuals, el nostre atractiu físic o de caràcter, i el reconeixement dels altres. En una línia completament oposada a l'actitud anterior, aquesta forma de tenir ens fa sentir confinament pobres, perquè mai no posseïm tot allò que desitgem; així, com que l'ambició s'experimenta a si mateix com a perpètuament mancat, la nostra entitat sempre es troba disminuïda, sempre s'ha de conquerir encara més enllà de la pròxima adquisició. En fi, el *ser* i el *tenir* coincideixen només en l'ideal.

3a. Hi ha una forma paradoxal de tenir que consisteix en la renúncia a posseir res; d'aquesta manera, la possessió del tot coincideix amb una completa despossessió. Qualsevol lligam amb els altres o amb el món és un defecte, una pèrdua de ser. L'ascetisme consisteix en una con-centració en el propi ésser, que és alhora la nostra realització. Però és una plenitud fràgil i excepcional. Sempre en lluita amb els nostres sentits i amb les nostres emocions, amb les sol·licituds d'aquells que ens envolten, amb els requeriments del món, la nostra despossessió és solament un parèntesi meditatiu.

4a. Una darrera actitud consisteix a contentar-se amb allò que ja es posseeix. Ens neguem a alçar la vista d'allò que ja tenim i

dominem, i així ens abstraïem de tota la resta en la cura d'allò que és nostre. *¡Que inventen ellos!*, imprecava Unamuno. Ens creem la il·lusió que res no canvia i que els nostres avis podrien ser els nostres fills. Però, com que res no roman en el mateix estat per sempre, aquesta actitud finalment ens condemna a una eterna nostàlgia i a la frustració present davant un món que contínuament se'ns escapa: *el tenir se'ns revela a cada instant com a deficient, com a signe o símbol només del que hauria de ser i no és*, i vivim en la convicció trista que la nostra essència resta perduda en l'ahir.

Aquestes quatre actituds se'ns han revelat, una darrere l'altra, insuficients al llarg de la història i constitueixen una patètica imatge del tenir. Per això, les unes s'han succeït a les altres; i, al mateix temps, totes apareixen respectivament com una condemna i una subjecció i com un alliberament. Però, quina és la causa d'aquesta insatisfacció que fa que la nostra relació amb el tenir sigui inestable i font d'un malestar perpetu?

Com Sartre, ens fa l'efecte que en l'home hi ha una passió de la qual molts cops no som conscients i que ens governa: la passió de divinitat. Volem ser com déus. Pitjor: volem ser Déu. Cerquem un ideal que uneix a l'omnisciència i l'omnipotència. Mitjançant aquestes quatre actituds respecte del tenir, aspirem a ser com una deïtat grega: perfecta, idèntica a si mateixa i immòbil. Així, pel que fa a la primera actitud, hem substituït la tradicional transcendència de Déu per les idolatries que cosifiquen la religió i deïfiquen l'Estat; en cosificar Déu, tots hem pogut participar-ne: la divinitat mateixa (sagrada o profana) m'ordena l'actitud respecte del tenir; i, d'aquesta manera, el tenir es reincorpora al ser. Massa cops, però, aquesta actitud ens ha tornat assassins fanàtics. La voluntat de tenir-ho tot, en relació amb la segona actitud, desdibuixa imaginàriament la diferència entre ser i tenir en un àmbit d'absoluta immediatesa⁴ i estableix una equivalència entre nosaltres i la divinitat, que en acte ho té tot. En la renúncia a tenir res –tercera actitud– hi ha implícita la il·lusió de no necessitar res, de perfecta autosuficiència, d'autonomia total, com només en gaudeix Déu. Finalment, en accontentar-nos amb allò que ja tenim –quarta actitud–, ens delectem en aquesta satisfacció del domini realitzat que

4. Recordem que, d'una forma semblant, Sartre considerava que en nosaltres actuava una passió de síntesi entre el per-a-si i l'en-sí.

cap possibilitat no pot substituir, perquè fingim que en l'èsser hem realitzat tot allò que pot ser.

Si, com creiem, el tenir és una estructura constitutiva del ser, però que les diferents actituds que històricament hem generat envers ella ens han deixat insatsfets, no serà aquesta frustració tan constitutiva com el mateix tenir?, o bé potser hi ha alguna possibilitat d'eliminar-la o mitigar-la?

Contra aquestes recurrents il·lusions d'omnisciència i d'omnipotència, cal que reconeguem allò que ens revela la nostra frustració: que som lliures sempre de voler una altra cosa que la que posseïm; que el nostre desig sempre transcendeix el nostre present vers el futur o es gira de cara al passat; que el nostre coneixement és limitat; i que el món canvia a mesura que el temps passa; de manera que, malgrat tots els nostres esforços, el nostre tenir és sempre precari i condicional. Per tot això, malenconiosos, comprovem que el tenir comença a esvaïr-se tan bon punt el realitzem, com aquella eina que a poc a poc es torna inservible a causa del desgast o menjada pel rovell, com aquell automòbil que un dia fou rutilant i que avui només conservem perquè ens recorda les emocions de la joventut passada, o com aquell vestit que la moda ha fet risible. Per això concloem que mai no acabem de tenir, *que el tenir no té substància*, o que, si en té, és fet de la matèria de què són fets els somnis. Desenganyem-nos, el nostre comerç amb el tenir, de cap manera no ens pot fer com déus.

Acabem. Si el tenir innegablement és la condició de la nostra humanitat i la seva manca pot degradar-nos fins a fer-nos inhumans, insensibles a nosaltres mateixos i als nostres semblants; si el tenir, però, és insubstancial, no material, i més aviat un objectiu, una fita, una finalitat i no una realitat; aleshores, el tenir només pot ser *una tasca sense final*, la de la realització d'allò que de cap manera no es pot realitzar, perquè no som una cosa: la nostra llibertat o, cosa que és el mateix, la nostra humanitat. Entès d'aquesta manera, aconseguirem deixar de banda aquell malestar a què al·ludíem al començament de la present comunicació: en dessubstancialitzar el tenir, en concebre'l com a tasca, com a acció, podrem reconciliar-nos amb nosaltres mateixos, i allò que desitgem i allò que obtenim ja no es trobaran en contradicció. Perquè no esperarem res del món, només aquella experiència interior, profundament satisfactòria, que ens fa saber que encara som éssers humans.

COL·LOQUI

Ignasi Roviró. M'ha agradat molt la intervenció sobre el concepte de memòria. No es veu la memòria com un element que sigui fàcil d'ubicar en qualsevol arxiu, de manera que després sigui fàcilment consultable, és a dir, transformar el que és un fenomen en dades, i, per tant, utilitzar aquestes dades com un fenomen estadístic, sinó entendre la memòria com un element on la importància no està en allò que va succeir, sinó en com valoro jo el que va succeir; és a dir, entendre que aquesta valoració d'allò viscut és més important que allò viscut. Comprentent que la memòria és una valoració personal de la meua experiència, dit així, ens col·loquem en un terreny virtual que es desfà molt fàcilment. Com valoro jo el que vaig dir de petit pot ser una situació absolutament contradictòria si la valoro ara, d'aquí a dos anys o d'aquí a deu; ¿com, sobre un fenomen tan eteri, en podem arribar a utilitzar dintre d'una ciència tan pretesament fiable com és l'economia, una predicció en el terreny de la borsa o en terreny dels comportaments econòmics assidus? Passem d'un fenomen que és molt volàtil a un nivell individual, on les prediccions no ho han de ser, perquè han de ser generals. Aquí hi hauria la dificultat del concepte; no, per això, hauríem de renunciar al concepte de memòria.

Maria Teresa Sorrosal: Coincideixo en el fet que s'ha de contemplar la memòria com una cosa més que el conjunt de dades. Entenc també que aquest salt qualitatiu és d'una gran complexitat; per això, deia que cal fer l'intent, però hi haurà moltes dificultats afegides. El fet que sigui qüestió personal vindrà també molt determinat pel fenomen que s'està estudiant. No és el mateix que s'estudiïn els records davant la decisió personal d'invertir; per tant, com que és una decisió personal, encara que afecti els records, es podrà fer una anàlisi dinàmica de com varien aquests records. Pren una decisió sobre un fenomen que és compartit per un conjunt de persones. Quan ens trobem aquí, la memòria deixa de ser la de l'individu, i el que es tractaria d'analitzar és la memòria del col·lectiu, que és diferent de la memòria de la persona. En quant persones, tenim un record, i en quant persones vivim en una societat. La nostra memòria s'ha d'entendre dins la societat. Tenim tractaments diferents de la memòria: com a individus i dins un col·lectiu. És veritat que l'anàlisi seria molt més complexa.

Josep Maria Porta: Un apunt més sobre la memòria. És una nota a peu de pàgina. Jo sóc un petit inversionista en borsa: tinc dos fons d'inversió i, quan miro cada dia, a «la Caixa», la part dedicada a borsa, veig els gràfics d'Espanya i del món. És terrible, perquè tots fan exactament el mateix. He agafat aquesta intervenció com un intent que l'individu, actuant en el món econòmic, torni a ser individu i la memòria es refaci en la seva autonomia, davant aquestes forces immenses que ens arrossegueu i ens ofeguen, i ens porten a una situació absolutament impersonal.

Maria Teresa Sorrosal: Només un comentari: és veritat que les borses tenen una gran tendència «seguidista», sobretot pel que fa al mercat financer americà. No obstant això, quan jo parlava dels marcs generals de la memòria, parlava del temps, del llenguatge i de l'espai; aquesta memòria col·lectiva s'ha d'ubicar dintre un espai i, per molt que els mercats tinguin moltes tendències «seguidistes», l'espai delimita molt el record. La memòria col·lectiva del mercat europeu és diferent de la del mercat americà. Aquestes són les petites diferències que fan que, en determinades circumstàncies, en èpoques diferents, es detectin situacions diferents en unes i en unes altres.

Carme Merchán. Hem parlat de memòria, d'aprenentatge, que és fonamental; potser, per lligar-ho tot, hauríem de parlar també de reparació, tant en la consciència individual com en la col·lectiva. Ho posaré amb una frase que no és meua: «un savi recordar, un savi oblidar: en això consisteix tot». La meua pregunta és: aquell que ha tingut una mala experiència en borsa, què el duu a tornar a invertir? Una reflexió sobre aquests temes potser estaria bé.

Maria Teresa Sorrosal: Del tema de la reparació, no n'he fet esment. En la preparació de la meua tesi doctoral, em vaig ficar en temes de biologia. Per què recordem uns fets? Per què s'obliden uns altres? Borges té un conte, «Funes el memorioso», on diu que, encara que sembli que, a l'inici, és bo recordar-ho tot, l'ésser humà had' oblidar, ha de seleccionar quins records formen part de la seva memòria. Primer punt de reparació: seleccionar quins fets han de formar la nostra memòria. Amb l'aprenentatge, els anirem transformant. Un mateix record, a mesura que avança el temps, es va modificant. No tenim el mateix record ara que fa uns quants anys. El nostre

comportament, per l'aprenentatge, es transforma. La reparació l'hem d'entendre en el sentit d'aprendre i millorar.

Marta Nebot: En primer lloc, he fruit molt en totes les comunicacions. Només vull comentar una cosa, potser per proximitat als temes que darrerament he tractat en l'àmbit de la solució de conflictes i que lliguen una mica amb la reparació. Un altre concepte molt lligat amb el tema de la memòria és el que els psicòlegs socials han descrit com a selecció positiva de la informació. Potser seria la contraposició d'aquesta selecció positiva de cara a l'aprenentatge *versus* una selecció positiva de la informació que ens fa ser més propers a continguts informatius a memòries que ens són favorables més que no aquelles que ens són desfavorables. Per il·lustrar-ho amb un exemple que darrerament em preocupa, no com a petita inversionista, perquè no he comprat cap pis, sinó com a ciutadana, és el que usualment anomenem bombolla immobiliària. Penso que algun dia els historiadors de l'economia o els historiadors *stricto sensu* es preguntaran com és que va esclatar la bombolla immobiliària havent-hi, en el país, tants informes disponibles del Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional, avisos dels caps del Banc Central Europeu sobre els riscos greus que corria el país amb aquestes polítiques. M'imagino que aquí hi hauran de tenir en compte aquestes variables: tant la memòria com l'exposició selectiva de la informació. Alguns col·legues diuen que hi ha censura en aquest nivell; no sé fins a quin punt això pot ser cert. El que és clar és que són processos de memòria i oblit selectiu d'experiències prèvies.

Maria Teresa Sorrosal. John K. Galbraith té un llibre que es titula *Breu història de l'eufòria financera*. Hi denuncia constantment la mala memòria dels inversors. I es feia creus com, havent-hi hagut tantes bombolles especulatives, la següent bombolla tornava a passar igual: les persones tornaven a fer pujar el preu d'uns béns fins que allò petava. Suposo que això, una mica, ho comporta la mateixa naturalesa humana. La persona és envejosa: si el veï treu beneficis en borsa, ell també en vol treure, encara que sigui conscient que hi ha avisos que allò un dia ha d'esclatar; es pensa que, si l'altre se n'afavoreix, jo també em puc afavorir. Hi ha una mena de ritme repetitiu: hi ha hagut crisis, però és igual; això s'oblida momentàniament i la gent acaba apuntant-se a la bombolla.

Joaquim Perramon: M'ha agradat molt aquesta consideració que ha fet la Dra. Sorrosal: des del poder es fa el possible per esborrar la memòria. Jo tinc la teoria que la bombolla no esclata perquè són ells els qui manen: els qui tenen el poder; i abans esclatarà l'economia que la bombolla. La consideració que volia fer és la dels preceptes pràctics. El Dr. Ramírez ho ha dit: quan accepto un discurs perquè no hi ha un precepte pràctic, pregunto com acaba. S'ha dit que la retòrica forma part de l'economia; però en realitat formava part del que és la història, que no sé si està ben dit «història» o s'hauria de dir «teoria», i que, en les ciències socials, a vegades, acaben en un precepte pràctic. El mateix G. Soros, de vegades, diu que els inversors funcionen amb conceptes pràctics que, àdhuc, s'acaben. Un senyor es fa multimilionari fent una sèrie de coses, i un dia fa el mateix i no sap per què perd uns cèntims. Els preceptes pràctics són una manera de tenir memòria.

Maria Teresa Sorrosal. Suposo que això dels preceptes pràctics ho dius per la gent que realment, al final, acaba decidint.

Joaquim Perramon: Sí. Això que deies abans de Galbraith: cada deu anys hi ha un escàndol, el qual perjudica els petits inversors, la qual cosa es veu molt clarament i, a més, és cíclica. Quan Soros inverteix, té uns preceptes pràctics perquè sap la teoria; però, en les ciències socials, no es poden expressar les teories amb equacions, perquè hi ha una indeterminació, perquè passen coses; però sí que té un coneixement que en el món passen coses i apliquem preceptes de manera conscient. De vegades, aquests preceptes són inconscients i, de vegades, són coses conscients que s'han format en la col·lectivitat.

Dídac Ramírez. Totes les comunicacions m'han agradat molt. En tres intervencions, hi ha aparegut el concepte de «interdisciplinarietat». La filosofia, dient que no, fa molta feina. El que no ha de dir a l'economia, a l'arquitectura, a cap disciplina particular, és com ho han de fer, sinó, en tot cas, com no ho han de fer, que ja està bé. Aquesta és una de les lliçons que vaig aprendre del Dr. Fortuny. Això em duu a pensar que cal treballar en interdisciplinarietat. Tanmateix, jo diria que millor seria parlar de transdisciplinarietat. He trigat molt temps a entendre la diferència entre «multi», «inter» i «trans», i crec que té molta importància. A vegades, fem

servir noms sense cap rellevància, i ara, en canvi, aquesta la té. Per què? Perquè el filòsof –i el Dr. Casanovas em dirà si la seva experiència ho confirma– ha de fer un esforç per treballar conjuntament, en un projecte, cosa que ja representa un avenç considerable en molts camps, ja que cadascú va per la seva banda i costa molt aconseguir grups interdisciplinaris; però el que realment té un valor més gran és que cadascú miri de superar la seva deformació a causa de la seva formació rebuda per poder pensar en l'altre. Parlo des de l'experiència. L'experiència és el següent: quan s'ajunten un economista, un matemàtic, un enginyer, què passa? Que l'economista té molt clar que ha de maximitzar un sistema d'equacions: hi ha un òptim, s'ha d'aconseguir aquell òptim de recursos escassos; és a dir, la seva mentalitat, segons la procedència, és de modelització matemàtica. Per a l'enginyer és trobar solució immediatament a un problema; per al metge, que també hem treballat amb metges, una altra cosa, etc. Fer-ho tots junts està bé: tots s'escolten, però el treball no serveix si no fan l'esforç de superar la seva deformació, si no s'interpenetren. La transdisciplinarietat és fer un esforç: que el jurista, per exemple, pensi en termes del matemàtic o el matemàtic en termes del jurista; i aquí el filòsof té un gran avantatge, perquè pot fer de catalitzador i contribuir-hi de manera important, a part d'aspectes específics, com el que hem dit de l'ètica o de l'antropologia filosòfica. Dit això, passo al segon punt: s'està parlant de l'inversor. Quan he sentit el Dr. Josep Maria Porta, primer he entès: «sóc impressionista»; després ja l'he captat: «sóc inversionista». Caldria veure fins a quin punt aquelles gràfiques l'impressionen. Perquè ha dit una cosa que està molt bé: mirant les gràfiques, al final, veig que sóc un inversor afeccionat, i no sé si vostè guanya. Tots els amics meus inversionistes diuen que sempre guanyen; però un dia perdran. No demano que m'ho expliquin. Avui la informació circula; també hi ha qui té certa capacitat d'imposar com han d'anar les inversions: si pujar o baixar. Quan parlem de memòria, no oblidem, en primer lloc, que una cosa és la memòria individual i una altra la col·lectiva; i en segon lloc, el factor de la irracionalitat. Aquí s'ha esmentat la racionalitat, però no la irracionalitat. Hi ha un llibre molt conegut sobre l'exuberància irracional. Si els fenòmens, si l'ésser humà és irracional, individualment i col·lectiva, es repeteixen els mateixos errors. Hi ha una irracionalitat col·lectiva, una

irracionalitat individual que la memòria recull; ara, evidentment, tot això és una recerca que està en curs, però li convé molt aquesta transdisciplinarietat.

Miguel Candel: És veritat que hi ha una diferència fonamental entre memòria individual i col·lectiva; però, a vegades, el que acostuma a passar és que una suma d'actituds racionals d'individus aïllats dona com a resultat una conducta col·lectiva irracional, i això és molt freqüent. Si cadascú intenta maximitzar els seus beneficis i minimitzar les seves pèrdues i tothom fa el mateix, al final tothom hi perd. D'altra banda, hi ha la memòria a curt termini i la memòria a llarg termini, biològicament separades en el cervell. Quant al cas de la bombolla immobiliària, el que passa és que la gent se suma a la bombolla immobiliària. L'única manera de frenar aquesta suma de conductes racionals que donen un comportament irracional és la intervenció de l'Estat.

Pompeu Casanovas: Tot el que has dit, Dídac, sobre el tema de la transdisciplinarietat és veritat; també és un procés: un procés col·lectiu d'intercanvi d'informació i de creació d'informació nova emergent. Els grups tenen fractures. Hi ha gent que se'n va i gent que entra; hi ha gent que se'n va bé i n'hi ha que se'n va malament; hi ha gent que entra i que encaixa de seguida; n'hi ha que es queda molt temps i després se'n va i torna al cap de cinc anys perquè ja ha desenvolupat la seva via. Amb el temps, descobreixes que la investigació és diferent en cada persona. El que tu pots donar en tota aquesta massa de coneixements –enginyeria, intel·ligència artificial, dret, medicina, sociologia, ciència política–, en cada persona és distint. No hi ha una regla: és un pensament col·lectiu amb un procés sense regles, i això és molt difícil de calcular, perquè no hi ha algorisme. Si no hi ha regla, com pots mesurar els fenòmens que s'estan fent? Jo els he vist, com a experiència, i els he intentat aglutinar, i poca cosa més, perquè moltes vegades queda superat el procés. Suposo que a vosaltres us passa el mateix. Fins aquí el primer punt. Segon punt: jo tenia també una pregunta sobre la memòria per a la Maria Teresa. En la teoria de la decisió, es parla d'un nivell que no és el comportamental, sinó l'intuïtiu directament: com s'incorporen els processos de decisió de la memòria, com a coneixement pràctic, a la intuïció, de manera que això afecta la rapidesa amb què tu prens la decisió del que has de fer. Es parla

avui d'explorar la no racionalitat, que no és la irracionalitat, sinó que és el que està enmig entre l'individual i el col·lectiu. Els dos pols estan poc explorats. Es fa el salt entre la decisió planificada i la decisió molt ràpida que s'avança a la decisió del competidor i, per això, és interessant: qui pica primer pica dues vegades, que recorda l'aplicació de la teoria del caos en l'economia. Les tecles de l'ordinador segueixen les tecles de l'ordre del teclat que tenien les velles màquines d'escriure: qui pica primer pica dues vegades. Com expliques això com a fenomen? Hi ha una part de component d'intuïció de la memòria que tens com a coneixement i que guardes en algun lloc. A mi, el que m'ha interessat per a les decisions judicials i en les mediacions posteriors dels exercicis és la rapidesa amb què un expert és capaç d'actuar: actua en mil·lisegons; i no té res a veure un procés cerebral d'un expert que incorpora una gran quantitat de memòria amb el d'una persona normal, que actuaria d'una altra manera: no és el mateix com actua un i com actua un altre, i els processos cerebrals no són tampoc iguals.

SEGON ÀMBIT
ECONOMIA, CIÈNCIES I ART

ECONOMIA I FILOSOFIA

JOSEP M. URETA

Confesso que no m'esperava trobar tants professors d'universitat i doctors com avui hi ha aquí i per això em veig amb l'obligació d'advertir que jo no sóc doctor, sóc periodista, i, per tant, no tinc un fonament teòric al nivell de bona part de l'auditori. Vaig trobar feina de periodista, cosa que avui dia és molt difícil, i quan vaig entrar en la redacció per primer cop, com que portava corbata com a bon sabadellenc, em van enviar a cobrir una informació del Cercle d'Economia i des de llavors no he deixat l'especialitat del periodisme econòmic. El meu coneixement de l'economia em ve, doncs, de l'experiència de molts anys transmetent la informació als lectors que rebia per part dels agents econòmics que protagonitzaven aquesta informació.

Peculiaritats econòmiques

L'economia no té res a veure amb una ciència exacta. L'economia no són mai xifres. L'economia comença a Espanya, en el segle XVI, a Salamanca, que era el gran nucli de l'imperi espanyol. Llavors es preguntaven si els indis tenien ànima i si es podien quedar amb el seu or. A Salamanca tenien dubtes sobre l'ànima dels indis, però, davant el dubte, eren partidaris que els bategessin i que els compensessin per l'or apropiat. Aquesta resposta no és d'economista sinó d'un especialista en ètica. I és que l'economia és una branca derivada de l'ètica que l'únic que cerca és l'equilibri

permanent: allò que és just; que allò que tu pagues, allò que tu reps, s'ajusti als principis ètics.

Una segona característica de l'economia és que molt sovint la lògica desapareix. Una lliçó d'economia extreta d'internet. Per què els dipòsits del transbordador espacial tenen la mida que tenen? Perquè l'empresa Thiokol (a l'estat de Utah, al nord dels Estats Units d'Amèrica) sabia que els havia d'enviar per tren a Cap Cañaveral (Florida, al sud-est), a través de muntanyes. Un llarg recorregut, ple de túnels, per on només passa la càrrega que marca el gàlib. Qui va dissenyar els túnels? Enginyers anglesos, que, amb l'experiència d'haver fet tramvies a la Gran Bretanya, en van mantenir l'ample de via per afavorir la venda de noves màquines de tren. Però qui va decidir aquest ample d'1,4 metres, vigent fins avui? Els fabricants de carros, antecessors d'aquells que van desenvolupar els tramvies. No era qüestió de desapropiar les roderes marcades durant segles. Eren solcs, diuen, globalitzats, perquè la seva amplada era similar arreu d'Europa. Una pista suficient per a arribar a la conclusió que tot va començar amb l'imperi romà. És veritat: les legions romanes es desplaçaven a peu o en carros tirats per dos cavalls. La primera cautela havia de ser que el trot dels dos equins fos continu, sense fregament d'anques. Així es va dissenyar l'ample adequat de l'eix del carro, que ha acabat essent determinant per al diàmetre dels dipòsits de combustible de les naus aeroespacials. La conclusió té els vessants jocosos previsibles. Una, que l'ample de l'anca d'un cavall encara serveix com a mesura universal del sector del transport. L'altra és que les decisions no es prenen amb el cap. Aplicat a la nostra realitat, podríem trobar molts casos de decisions que es prenen amb convicció sense saber quan van perdre la lògica. Com que els metges organitzen vagues, hauria de ser hora de preguntar a quin model d'horaris responen les seves guàrdies. Faria riure saber –n'hi ha proves– que tot surt de les hores d'oració de les monges-

infermeres. Una altra: el rebuig als lloguers ve de quan els industrials catalans van imposar que es congelessin perquè els seus obrers no demanessin augment de sou.

La tercera consideració és la importància que es dóna als tòpics. Una altra pregunta: què creieu què és més perillós: una pistola o una piscina? Direu: «una pistola»; però si agafeu les estadístiques de morts infantils als Estats Units, no et surt això: perquè, als Estats Units, hi ha dos-cents milions de pistoles; però, si hi ha un mort, hi ha un mort per cada milió de pistoles; és a dir, dos-cents nens moren als Estats Units per una pistola; però és que ofegats en una piscina són cinc-cents cinquanta. Farem molta legislació sobre armes, però no sobre piscines. Els tòpics s'han de poder anar desmuntant. Aquests són exemples ximpls, però il·lustren bé de quina manera poden funcionar les coses. A Anglaterra comença la revolució industrial amb els telers de cotó, que era un producte que no necessitaven tant com altres països perquè tenien bens i llana perquè havien desenvolupat la figura jurídica de la societat anònima.

Un món «econòmicament» pla

Si ara aplico el principi, que podríem anomenar «enginyeria reversiva», d'anar a buscar el perquè de les coses en el seu origen, en el moment actual econòmic, hauria d'anar a buscar l'origen del canvi de la nostra societat. Si poguéssim trobar-lo, podríem fer l'altra ciència, que és la prospectiva, és a dir, endevinar com pot ser el món l'any 2020. Com es fa això? Primer tirem enrere. Vosaltres sabeu que, bàsicament, tothom parla d'una societat postindustrial, la qual cosa vol dir que hi va haver una societat industrial, i abans hi va haver una societat agrària. La clau era el concepte de propietat, que ha anat variant. En la societat agrària, tot era molt senzill: un tenia un camp i l'altre no en tenia; si te'l venies, et quedaves sense el camp; és a dir, les transaccions sempre venien per una propietat.

Què veen la revolució industrial, és a dir, amb les primeres màquines? En el moment en què arriba la societat industrial, hi ha un canvi del concepte de propietat, que és la propietat col·lectiva, la societat anònima. Sense societat anònima, un compartiment de la propietat no pot fer que les seves empreses tinguin futur: muntar telers, muntar grans fàbriques, etc.

I ara el que ens està passant és que en la nostra societat, per primera vegada, l'eix i el motor principal no és pot tocar, no són màquines. La clau ara és el que se'n diu coneixement, és a dir, l'actiu més important no és tenir moltes coses; el més important que hi ha en aquest moment, la gran revolució, és –insisteixo(alerta!), no canvia l'economia, sinó que canvia la vida de les persones– l'aparició de les economies de la informació i de la comunicació, és a dir, i, per anar molt ràpids, posant els exemples que tots vosaltres coneixeu: els telèfons mòbils, internet i sobretot les seves aplicacions, que cada cop són més.

Si el procés d'enginyeria reversible consistent a tirar enrere l'hem fet bé, hem de començar a imaginar-nos quina societat tindrem que girarà al voltant de la utilització de les noves tecnologies, és a dir, que pràcticament cap dels qui som aquí no fabricarem res mai. Les mans, les farem servir per a altres coses: sobretot, desenvoluparem molt el polze pel tema dels missatges del mòbil; així com diuen que els americans tenen el peu dret més desenvolupat que l'esquerre perquè els cotxes no tenen embragatge, un peu els ha crescut més que l'altre. Doncs, fixeu-vos: cap dels qui som aquí no fabricarem mai res. Només estem en l'entorn del coneixement. Això què ha de suposar? Ha de suposar una nova societat en què les xifres que tindrem seran tremendament contradictòries.

Un escriptor que es diu Thomas Hilman, periodista del *New York Times*, l'any 2005 va escriure un article en què deia que el món és pla, totalment pla. Què volia dir? Si l'anterior revolució, la de Colom, de què parlàvem abans, era perquè

el senyor Colom va voler demostrar que la Terra era rodona i va obrir la mundialització, en el moment que completem el mapa del món, ja som mundials, i es mundialitza sobretot el comerç. Aleshores, hi ha algú que diu: «No, escolti, ara el món és pla.» Tu pots trobar un fàbrica de xips d'ordinador o del que sigui en un poble d'Àsia; pots trobar una cosa molt sofisticada en una fàbrica del Brasil; pots trobar el mateix a tot el món. Tan avorrit com en les galeries comercials, en les quals tenen sempre el mateix. El món és pla, és a dir, tothom, en qualsevol moment, pot estar fabricant el mateix o pot estar gaudint del mateix, perquè el que és universal és la informació.

Arriba Colom a Amèrica i ell no sabia on havia anat a parar, i això és molt divertit, i és una cosa típica d'aquest país, que vas i, quan tornes, no saps on has estat. Doncs, la notícia de Colom es va difondre dos mesos després de la seva arribada a Espanya; quan es va produir la batalla de Waterloo, la notícia trigà vint-i-dos dies a fer la volta al món; l'assassinat de Kennedy, que és una de les icones de la mundialització de la informació, trigà dos minuts; l'atemptat de les Torres Bessones el vam veure en directe, a tot el món; però hi havia una variació, hi havia una imatge i milers d'interpretacions i la inauguració de l'era de la comunicació individualitzada a través dels missatges dels mòbils i dels correus electrònics. No sé si ho sabeu, però a l'hora següent de l'atemptat de Nova York i Washington, només als Estats Units, van funcionar mil milions de comunicacions per internet i per SMS.

Tenim la informació universalitzada, amb l'aplicació i l'accés immediat. El món és pla. Tots tenen la mateixa oportunitat per a generar una nova societat intercomunicada. Al cap d'uns quants dies, un altre escriptor, que crec que és economista, Paul Kennedy, contesta: «El món no és tan pla», i li posa un exemple que, a mi, m'agrada molt: «És pla si llegeixes les pàgines d'economia i tu pots comprar i vendre qualsevol cosa.» En tot això de les compres d'empreses a la

borsa aquí a Espanya, en el fons, el que s'està comprant són fons de pensions; et pots trobar que siguin les infermeres de Washington, els lampistes de Texas i els formatgers d'Holanda, amb els seus fons de pensions, que estan comprant empreses espanyoles i no ho saben. És clar, aquest senyor diu que si llegeixes les pàgines d'economia el món és pla, és universal; però si vas a les pàgines d'internacional, el món és rodó, barallat, i amb grandíssimes dificultats d'entendre's. Podem anar a països, a continents, podem anar al nord d'Àfrica o l'Àsia i es pot veure que el món no és pla; és a dir, la igualtat d'oportunitats que ofereixen les noves tecnologies, que tenen unes virtuts importantíssimes, és que no tenen propietat.

Hi ha països sense propietat. Fins ara, un dels principis fonamentals de les persones era la propietat, a part de la llibertat i del dret a la vida. Ara el tema de la propietat ens ha quedat una mica enrere.

Sabeu què ha generat això? Com que estem parlant d'economia, que tota necessitat genera la seva resposta. En aquests moments, la indústria que més s'està desenvolupant en l'entorn de les noves tecnologies és la indústria de protecció de la dades. Sí, cada cop hi ha més gent disposada a fer grans ginyes perquè ningú no pugui copiar un disc, una pel·lícula, etc. És on hi ha més inversió. Per què? Perquè no sabem que determinada propietat, la propietat de les idees, seria universal. Quan parlàvem del indis de l'Escola de Salamanca, queda molt clar: «De qui és l'or?» Doncs ara no; ara el gran debat que tenim és de qui són les coses. L'altre és si som més lliures amb la informació. Perquè un excés d'informació és el mateix que passa amb les pluges: quaranta litres de pluja en un dia, fantàstic; i quaranta litres de pluja en vint minuts és un desastre. Quedarà la gent més capacitada: la que domini la informació.

Les economies no occidentals

Els economistes han inventat el terme «asianització» de l'economia. L'eix de l'economia es desplaça a Àsia, per duplicat: a la Xina i a l'Índia. La Xina, fabricant barat, i l'Índia, fabricant coneixement. Hi ha nou milions d'indis dedicats a la informàtica. La capital del món del *software* no és ni als Estats Units, ni a Europa, sinó a l'Índia: Bangalore, la capital del món dels xips. És més, quan parlaven de deslocalització, portar les coses a altres llocs, la gran preocupació dels nord-americans és que se'ls estan deslocalitzant els enginyers. Sí, cada cop hi ha més encàrrecs d'enginyers que estan a l'Índia. Jo he arribat a la conclusió que l'única cosa que no podem fer per internet és tallar-nos el cabell. Si hi ha alguna cosa que durarà tota la vida són els perruquers i perruqueres. Això no es trasllada i, curiosament, el sou és el mateix, treballi a Nova York o al mig de l'Índia, que són bastant bons.

Un altre fenomen important és el desembarcament de la Xina a Llatinoamèrica. La Xina va allà on hi ha matèries primeres copiant molt bé el model americà: si hi ha dos entrepans i un és el meu i em puc menjar el teu, em guardo el meu. Això és el que fan els Estats Units amb el petroli: no gasten del seu si poden gastar el d'Àsia o el de l'Orient Mitjà, es guarden el seu. L'últim que tingui petroli tindrà el poder al món. La Xina està desembarcant a Amèrica Llatina, cosa que no agrada a Nord-amèrica; d'aquí l'intent d'apoderar-se de Mèxic.

L'altra cosa important és que, per primera vegada en la història, hi haurà classes mitjanes també als països emergents: a la Xina, hi haurà una classe mitjana, cosa que tots els qui som aquí hauríem d'aconseguir que sigui certa; perquè, en la mesura en què hi hagi una classe mitjana, gastarà; i si gasta, els preus i els salaris en aquell país començaran a pujar i, per tant, la competència pels preus dels productes caurà. En aquests moments, arriben al port de Barcelona tres parells de mitjons per cinc cèntims d'euro. Això és així

perquè està manipulat el tipus de canvi de la moneda xinesa respecte de l'euro. El preu és fals. Si realment l'economia xinesa equivalgués a la seva capacitat productiva, aquests mitjons haurien de valer, com a mínim, un euro. Hi ha una aliança estratègica sorprenent entre la Xina i els Estats Units per la via comercial; però els pobres estan deixant diners als rics: la Xina està prestant diners als Estats Units perquè li compri productes seus. S'està fent a l'inrevés del que es va fer a Europa després de la II Guerra Mundial. Però això també genera un tipus de model de societat en què la inquietant Xina té un paper fonamental, perquè capta recursos de tot arreu, com el petroli. Puc posar un exemple que, aquí, us arribarà millor: sabeu que el bestiar, quan no hi ha prou bon clima, s'alimenta amb pinso d'hivern: pot ser de blat, que és més car, o de soja, que és més barat. Tota la soja que, fa dos anys, venia del Brasil cap aquí, per al nostre bestiar, s'està desviant en l'actualitat íntegrament a la Xina. Una vegada, a la Xina, parlava amb un pagès, i em deia que tenia dos tipus de bou: el vermell i el negre, i que, de moment, s'estimava més el negre, perquè el vermell gastava molta gasolina. Tenia un tractor i un bou: el negre menja només verd. Deia que no volia el vermell. Tard o d'hora, la Xina serà realment la gran economia en marxa. Penseu el que això pot suposar per a l'altra potència asiàtica, el Japó. Veureu que la Xina desplaça el Japó.

L'entorn més proper

En els pròxims quinze anys la nostra societat estarà absolutament urbanitzada; el gran futur serà determinat per una gran concentració d'urbanització; és a dir, d'aquí a quinze anys, probablement, vosaltres sereu «molt més» de l'àrea de Barcelona o jo de l'àrea d'Osona, m'és igual. Per què? Perquè si us posen un tren que corri més que el que fa cent anys, s'escurcen les distàncies. Sapigueu que cada any es mouran seixanta milions de persones a les ciutats. Això

d'internet és exponencial: creix 2, 4, 8, 16... Fa deu anys, hi havia vint milions d'usuaris a internet; ara, més o menys, n'hi ha mil. Calculeu la gent que estarà connectada en els pròxims deu anys.

I més idees. El estudiants presents en aquesta sala sou la primera generació dels parlants que saben anglès (jo no, que feia francès); com dirien els anglesos, sou la «next generation». La pròxima generació, que sou vosaltres, d'aquí a deu anys, si us donen una càmera de fotos de les que tots tenim a casa, el primer que fareu serà obrir-la i, inconscientment, estirareu el rodet a plena llum. Què fas! Fareu això perquè no sabeu què és un rodet; no sabeu què és la tecnologia mecànica, perquè sereu la primera generació que gira entorn del món digital.

Una altra característica dels pròxims quinze anys és la divergència: hi haurà molta gent gran i molta gent jove. L'envelliment de la població serà un fenomen d'Europa bàsicament. Europa difícilment creixerà; hi haurà més de mil nou-cents milions de persones més grans de seixanta anys; són el 20% de la població actual i seran el 32% d'aquí a vint-i-cinc anys. Però, paral·lelament a aquesta nova generació, hi haurà mil tres-cents milions de joves, tots de països emergents: Àsia, Àfrica i Llatinoamèrica.

Hi haurà molta gent jove de països emergents i molta més gent gran amb totes les seves necessitats satisfetes, per als quals s'hauran d'inventar uns productes diferents. No sé si ho sabeu, però Walt Disney ha encarregat vint vaixells per a gent gran. Veurem gent gran al port de Barcelona ballant en un vaixell amb els tres porquets, el Gooffy, el Mickey... Si tu tens un negoci de vendre ninots per a nens i resulta que no hi ha nens, doncs el gires. Hi ha un famós anunci de Danone que diu: «Aprèn amb els teus fills a menjar iogurt.» Evidentment, si se t'acaba el públic infantil, has d'anar a buscar el públic adult perquè prengui iogurt.

Una nova característica que se'ns apropa és la «donització»: el protagonisme de les dones en el món econòmic és progressiu. A partir del 2007 hi haurà més dones utilitzant internet que homes; és l'última projecció que s'ha fet. Vol dir que han entès molt millor el progrés que els homes, perquè elles tenen un model de raonament molt més global. Els homes són molt ganduls: no saben canviar el *tonner* perquè ja ho fa la secretària, i no aprendrem mai a fer-ho. Les dones tenen molta més capacitat per a adaptar-se a les noves tecnologies. Això les col·loca en un avantatge important. Estic explicant el que es diu en els llibres de prospectiva.

Ara bé, hi haurà més feina? No. Totes les feines seran intel·lectuals. Dependran dels coneixements que cadascú tingui i que sàpiga aplicar; perquè està calculat que, d'aquí a deu anys, al món hi haurà sis-cents cinquanta milions de joves buscant feina, que és una bomba tremenda. Vindran bàsicament d'Àfrica i després hi haurà un gran estancament d'Iberoamèrica. Avui un sou mitjà al Brasil és el doble que un sou mitjà de la Xina; i, d'aquí a quinze anys, els sous del Brasil seran un 30% inferiors als de la Xina.

Fixeu-vos en aquest contrast: gent buscant feina i gent relaxant-se. La meitat de la humanitat passa gana i l'altra té sobreprès o fa règim.

Què més ens podem trobar? Doncs una societat tremendament individualitzada. Una de les coses que més m'ha divertit voltant pel Raval va ser veure una botiga de tatuatges en què es deia: «Personalitza el teu cos. Marca't alguna cosa que et diferenciï dels altres.» I un company del diari s'ha tatuat al braç un codi de barres que és el seu i prou.

Aquest és el perfil d'una societat en què tot el material estarà cobert i tot el nostre món girarà al voltant de l'aplicació i de la utilització de les noves tecnologies.

Gràcies per escoltar-me.

COL·LOQUI

Àngel Zaragoza: M'ha agradat molt el to irònic i informal de la reflexió i de les consideracions sobre l'economia d'avui. Aquesta llarguíssima llista de trets bàsics cap on va la societat (envelliment, asiàtzació...) m'ha resultat satisfactòria i interessant. Però hi ha un parell de coses que són molt importants i que no he vist en la seva llista. Ha esmentat el problema demogràfic que tenim actualment però que tindrem l'any 2050, quan siguem 10.000 milions de persones, que és molt més greu que la importància que vostè li ha donat avui. Penso que, en aquest dibuix d'on anem, s'hauria de subratllar més tota la complexitat que genera el problema demogràfic. Hi ha dues qüestions més que a mi m'hauria agradat de veure també: el problema del medi ambient, perquè estem fent prospectiva a vint o vint-i-cinc anys vista. Ahir, per exemple, llegia que, segons un informe científic britànic, es calcula que, l'any 2100, la tercera part del planeta no serà conreable des del punt de vista agrari. Aleshores, què pot passar, en la nostra societat, amb el problema mediambiental, que és molt greu, que tenim plantejat? També fa molt pocs dies llegíem que el forat de la capa d'ozó a l'Antàrtida ha arribat ja a 29 milions de km²: això és tres vegades la superfície dels EUA. Per tant, el problema demogràfic és molt greu, en tota aquesta prospectiva. Un altre problema, el tercer, que jo resumiria en molt poques paraules: d'una banda, el perill nuclear, per accident o per guerra nuclear regional, i d'una altra banda, la possibilitat que existeix, però no a trenta anys vista, sinó a sis mesos o a un any vista, i més si continuen governant els republicans als EUA, d'un bombardeig estratègic de la infraestructura nuclear d'Iran i un enfrontament entre el món musulmà i, a més a més, amb les minories importantíssimes de musulmans que tenim a Europa Occidental. A Espanya hi ha gairebé un milió de musulmans; a França, sis; a Alemanya, cinc. Què passarà si, un dia, Iran, que van dient que no té cap bomba atòmica i amaga l'energia nuclear, per guanyar temps desesperadament amb Corea del Nord, es decideix de llançar-la? En síntesi, el problema que se'ns pot plantejar a curt termini és un conflicte entre civilitzacions. Al-Qaeda no ens pot vèncer: ens han enfonsat dos edificis, però a Nova York, a Chicago, a Londres i a París, quants centenars o milers de gratacels continuen quedant-hi? Jo no crec que se'ls carreguin, però sí que

hi ha dos perills: el d'un conflicte entre Orient i Occident, i el nuclear.

Josep Maria Ureta: Gràcies. Miri: es nota que vostè és el professor i jo sóc l'improvisador; perquè això ja ho hauria d'haver dit i no ho he dit. Vostè té raó. Un dels grans problemes, certament, és el dels fluxos migratoris, i l'altre és el del medi ambient. Un dels llibres que jo més recomano darrerament és *Los orígenes del siglo XXI*, de Gabriel Tortella, professor a Madrid. Hi són totes aquestes preguntes que he anat fent en broma i que no m'ha donat la gana de contestar, però, si voleu, contesto. Puc fer-ne una altra: per què la llet en pols es va inventar a Suïssa, si és el país que té més vaques? La va inventar el Sr. Nestlé. Perquè Suïssa és dels països on abans van començar a treballar les dones i, per tant, necessitaven un tipus de preparat per a la lactància que fos alternatiu a la llet natural materna. Així comença la llet en pols. Aquest tipus de coses s'han de plantejar. Certament, el tema de la immigració, i sobretot la immigració que inclou un model de rebuig del model del país d'acollença, ens pot portar algun disgust; però sobretot el tema del medi ambient és el definitiu. Els optimistes diuen: «Bé, inventarem noves tecnologies per a aprofitar bé la natura.» Tinc els meus dubtes, perquè, en aquests moments, el tema de les matèries primeres i del petroli és brutal. Els països més consumidors de petroli i menys preocupats pel medi ambient són els EUA i la Xina. D'aquest tema en sentirem a parlar molt i el professor Tortella el planteja com a grans dubtes. Ell fa una anàlisi optimista del que ha passat. Pensem que, en els primers mil anys de la nostra era, el creixement va ser 0; el món no va créixer durant 1.000 anys. En els 900 següents, va créixer una mitjana d'un 1,7, i ara estem gairebé al 2. Si vosaltres us llegiu tots els diaris del diumenge, començant per *El Periódico*, que és on treballo jo, sabreu més que el que sabia una persona de l'Edat Mitjana al llarg de tota la seva vida. Això és el que indica el 0. En canvi, ara l'acceleració no s'ha fet amb la prudència elemental de l'estalvi. L'estalvi no és més que pensar en la següent generació. I lamento dir que els grans d'aquí ens estem menjant els vostres estalvis en forma d'hipoteques a trenta anys. El fet de no estalviar està comproment el futur d'aquesta gent més del que es pensa, tant en el tema mediambiental com en l'econòmic-financer. O sigui que vostè té raó.

Dídac Ramírez: Crec que el periodista, com hem tingut ocasió de comprovar, l'ha encertada amb el to de la seva intervenció. És difícil perquè la intervenció s'ha d'adequar a l'auditori. Des d'aquest punt de vista, incentivaria els joves aquí presents a dir o plantejar alguna pregunta que interessi a la vostra perspectiva. Jo volia comentar un tema que ara l'acaba de tocar i és la solidaritat entre generacions. Es parla molt de solidaritat sincrònica (en el mateix temps), en la mateixa generació, però es parla poc de solidaritat entre les generacions. I aquesta generació, efectivament, està compromentent el futur de les pròximes. Aquest és un tema molt preocupant i del qual s'hauria de prendre consciència. Moltes decisions que es prenen, i això té a veure amb l'exposició que ha fet el Sr. Ceballos, amb el temps: com es viu el temps, com en aquest moment es viu el temps, que es viu com a instant. Cada generació mira pel seu moment, prescindint del que vingui després. Li faig una pregunta: per què diria vostè que, a l'Índia, són tan bons en coneixement? És bastant sorprenent. A la Xina hi ha molta gent que treballa; hi ha un sistema comunista que no saps ben bé com va; però l'Índia, resulta que et diuen que, en coneixement, és el millor. Sobre això, té alguna hipòtesi?

Josep Maria Ureta: Sí. Serà una mica més sòlida que la teoria de matar ofegant i així ja es bateja. El conflicte entre generacions... Recordeu quan he explicat allò de la guarderia d'Israel? Què hem aprovat aquí? La nova llei d'autonomia de les persones. Què és la llei de dependència? Allò que dones entre quaranta i cinquanta anys han fet gratis fins ara: tenir cura dels pares, dels sogres i dels fills, sense cobrar. Si hi ha un model d'això en el món és la dona espanyola en aquest aspecte. La suplència en l'Estat de benestar. Recordeu la pel·lícula *Mar adentro*? El gran personatge d'aquest film és la cunyada, que té cura del malalt durant tota la seva vida i li retreu que es vulgui suïcidar. Això se substitueix amb la llei de dependència: ho hem de pagar entre tots i generarem molts llocs de treball amb la nova immigració. Això de l'Índia, hi ha hagut molta gent que ho ha intentat. Hi ha gent que ha fet l'estudi fisiològic: si realment la disposició del seu cervell és diferent, té més capacitat; altres diuen que pot influir-hi la seva filosofia hindú: més capacitat per a la reflexió, per a l'immanentisme; és més espiritual que la dels xinesos. Hi ha Amartya Sen, Premi Nobel

d'Economia, que n'és un exemple claríssim. Pot haver-hi una influència positiva dels britànics, durant la seva dominació. Realment, el fenomen dels enginyers i els matemàtics indis és impressionant. A Bangalore, diu que hi ha 30.000 enginyers. És una potència important i, a més a més, hi ha molta gent que està fomentant que l'Índia sigui una potència per fer la competència a la Xina. En la geografia mundial, tothom intenta crear un enemic interior: durant molts anys es va intentar que Iraq fos l'enemic d'Iran; i s'ha mirat també d'enfrontar el Brasil i l'Argentina. A la Fira de Frankfurt és l'Índia la convidada. Tenen el fenomen del cinema: fan mil pel·lícules l'any, molt simples. L'Índia és el gran desconegut. Hi ha empreses espanyoles que estan començant a invertir-hi: Roca Radiadors ha comprat la primera fàbrica de lavabos de l'Índia, perquè comença a haver-hi un altíssim consum de sanitaris. Pensem, però, que les pitjors fàbriques químiques del món també són a l'Índia. Hi ha hagut explicacions diverses dels indis, però hauríem d'anar una mica a l'hinduisme i als efectes de les diverses maneres de viure.

Ignasi Roviró: Li volia formular una pregunta que és feta des d'un professor de filosofia que es mira l'economia amb molt d'interès i entenent-hi molt poc. Quan veus que els economistes fan projeccions per a l'any que ve o per a dos anys, veus que això és bastant sòlid; però quan veus que fan projeccions de futur per a deu o quinze anys i sobre aspectes socials, polítics i humans, com serà el món, l'univers, les relacions humanes, tinc la sensació que sempre s'equivoquen. Com és que els economistes consideren que poden fer previsions a vint anys, de política econòmica, aspectes socials, de relacions entre pares i fills, entre generacions, d'emigracions? No volen abastar massa?

Josep Maria Ureta: Jo crec que sí i, per això, no ho sóc. Sóc periodista. No podem ni menysprear la ciència econòmica, que ha estat una de les més desenvolupades del segle xx. Serveix per al que serveix: no serveix per a predir el futur. El professor Estapé deia que l'economista serveix perquè els polítics i els empresaris s'equivoquin menys. De fet, la feina de l'economista és analitzar el passat, confrontar-lo amb el present i, a partir d'aquestes dues dades, intentar deduir la tercera, que és què pot passar en el futur. Però, és clar: tu no pots fer ciència sobre els comportaments, o, dit

d'una altra manera, si tots els qui som aquí tinguéssim la mateixa informació, estaríem comprant les accions de les mateixes companyies. I si un està comprant i l'altre està venent és que les informacions són diferents. I normalment totes menteixen. Això s'està demanant als economistes i tenen raó quan es queixen que és allò que no poden contestar. No ho passen tan malament com els meteoròlegs, ja que les seves prediccions són més tolerades que les d'aquells. Tota la part predictiva no són més que projeccions del present: si el consum d'Internet continués com ara... La paraula clau de l'economista és «if...», «si tinguéssim...». A qui li ha passat pel cap que tot el que està succeint ara arrenca de l'11 de setembre del 2001, amb un atemptat, quan tots pensàvem que la tensió mundial havia acabat amb la caiguda del mur de Berlín i es tanca, per tant, la II Guerra Mundial, tot i que queda obert el tema d'Israel i Palestina? El professor Zaragoza, que és pessimista, diu: «I si a algú se li va la mà amb això de les bombes atòmiques?» Vostè estaria pensant en Bush, bàsicament. Tranquil. Avui ha dit una frase genial: «El futur serà millor demà.» Quan una persona diu això, penses: «Molt bé, noi, premi!» L'únic consol que ens queda és que, a aquest senyor, només li queda un any o dos. Fins ara ha funcionat la teoria de l'equilibri: si tots tenen les mateixes armes... Ho diré d'una altra manera: tota la indústria d'armament es redueix al següent: uns desenvolupen cuirasses, i els altres, fletxes. Quan un té la fletxa que travessa la cuirassa, ve l'altre i la reforça, i a l'inrevés. Tota la crisi mundial funciona per aquest principi. L'altre compensador era Rússia, i aquest país ha substituït el seu exèrcit, que és bastant pobre, pel poder energètic: el gas, especialment. Això és el que estratègicament ha fet ara Rússia: ha substituït la potència nuclear per la potència energètica. El tema d'Iran és molt seriós. Trigarien molts anys a tenir la bomba atòmica; però altres la tenen i no ho diuen, com ara Israel; i Espanya, esperem que no s'ho proposi. Alerta a atribuir a l'economista un tipus de funcions que no són les seves, ni exigir-li que et doni xifres per a una data determinada. Una altra cosa és la prospectiva, que és del que he parlat jo avui, i que és mostrar-te tendències. Quan el professor Olivé diu que necessitarem un milió més d'immigrants, prèviament s'ha de dir: «si volem mantenir una economia de sous baixos». Però ell parteix d'un altre principi, absolutament científic, que és el demogràfic: si avui no neixen catalanetes, d'aquí a divuit

anys no tindrem mares per a fer més catalanets. Sobre aquest model demogràfic, si fa vint anys vam dir que no volíem tenir més fills i ara continuem dient que no volem tenir més fills, tens, evidentment, un problema demogràfic de caiguda de la població, i, si cau la població, necessitaràs mà d'obra i aleshores l'hauràs d'importar. Aquí pots fer les projeccions: un milió, mig milió, dos milions? Ara bé, quants immigrants haurem de tenir?, amb quina formació?, amb quina integració?, amb quina mobilitat social? El punt de pertinença dels immigrants són les dades demogràfiques: edat i sexe. La demografia és la ciència més exacta del món: és sumar i restar, naixements i defuncions.

Joaquim Perramon: Ha estat una lliçó d'economia molt bona. Vòlia fer una reflexió que no cal ni que la contestis. Amb el que és la prospectiva, que és molt interessant, crec que hi ha una part que s'ha de completar amb les peculiaritats del país. Simplement, és una observació. Quan has parlat d'enginyeria reversiva, és interessant veure que una actuació d'ara pot condicionar el futur, atenent aquestes peculiaritats.

Assumpta Vila: Les projeccions tenen el mateix problema, Respecte a la demografia, tot és fàcil de fer i hi ha moltes variables; però aquestes són d'estadística o de matemàtiques, no de demografia. Què faran els emigrants si no hi ha formació?

Josep Maria Ureta: Si no hi ha formació, no farem res. El llibre del professor Olivé es titula *El mestissatge ineludible*, no inevitable. Quan diu ineludible, vol dir que «no podem evitar la discussió sobre el nostre model de creixement». L'ineludible, crec que va per aquí. Reconec que estem parlant en un nivell més universitari. Ell mateix fa unes projeccions que indiquen que no saben ben bé què pot passar. El tema de la demografia és molt important. El sexe, de moment, és mascle o és femella. El treball del professor Olivé no trigarà una setmana a ser conegut a l'Àfrica. Quan els emigrants vénen aquí, ho fan perquè saben que tenen feina, perquè l'emigrant viatja amb mòbil. Ara provocaré més: com és possible que viatjar jo amb senyora i dues criatures a Nova York el cap de setmana és més barat que un viatge amb *cayuco* del Senegal a les Canàries? Aquest és el problema. Pel *cayuco* cobren 1.000€ i jo pago menys per un cap de setmana a Nova York. I això ho hem generat nosaltres.

Fa set o vuit anys vaig estar al Senegal de vacances, en un poblet enmig d'un riu. Tenien horari d'electricitat: tres o quatre hores de corrent a la setmana. Dues eren sempre per a la Champions League, i l'altra era per als informatius de la TV francesa. Estan al corrent d'on hi ha llocs de treball i on no. Tindrem un milió més d'emigrants, amb un model econòmic que comportarà molts problemes, perquè, si no hi va afegida la formació, ¿aquesta economia nostra suportarà un índex d'atur alt de gent no formada i a més immigrant? Em va semblar repugnant el que vaig llegir a la portada d'un diari econòmic: «Los emigrantes hacen cola en el paro». Quina barra! Cobrar el subsidi de desocupació és un dret, perquè aquesta gent ha cotitzat. Vist així, ens podem col·locar en un problema gravíssim. L'emigració nostra és dels últims cinc anys, i la francesa és dels vint. La nostra no és de colònies exactament. Parlem dels *cayucos*, però el gran *cayuco* és Barajas, per on cada dia entra una gran quantitat de persones, i l'altre són els autobusos que arriben a la frontera amb França. El nostre problema és per la falta de costum i pels prejudicis. També és veritat que ens hem trobat amb una situació de mercat de treball dual: els nascuts en els anys setanta han trobat feina molt més ràpidament i molt més àmpliament que la generació immediatament anterior, els qui passen de quaranta anys. Tenim dos tipus d'ocupació: els nadius i els immigrants. Si es corren junts, el que fas és convergir a una doble jubilació impensable; i paral·lelament, si el nadiu no té fills, l'altre no té més remei que ser rellevat pels immigrants o tenir més fills. Això convergeix cap a una explosió demogràfica cap a l'any 2040.

Andreu Grau: Pel que ha explicat vostè sobre l'Índia i la Xina, podríem dir que la primera tendeix a una economia fonamentada en l'intangible i la segona en el tangible? Aquestes dues categories, estan en la manera de regir el futur de la nostra economia?

Josep M. Ureta: La Xina vol fabricar coses i l'Índia es vol dedicar més al coneixement. Puc afegir-n'hi una altra: l'altíssim desenvolupament de la indústria farmacèutica a l'Índia. Això ha estat així perquè donen més facilitat per als assaigs clínics i perquè han entès abans que ningú el poder que dóna la indústria farmacèutica pròpia i que s'instal·li a l'Àsia. A Europa, estan amenaçant les multinacionals, gairebé totes alemanyes o suïsses, d'emigrar íntegrament a l'Índia perquè hi troben un suport de desenvolupament.

lupament del coneixement molt més alt, uns preus més baixos i unes facilitats de treballs enormes. Penseu que la indústria farmacèutica ha de vendre; se cerquen nous mercats per a la indústria farmacèutica i, per tant, se cerquen malalties, i a l'Orient n'han trobades unes quantes. És molt interessant el tema del poder brutal de les indústries farmacèutiques; arribes a descobrir que només tenim les malalties que ells volen que tinguem. Fixeu-vos en un dels debats recents: la lactància, natural o artificial? Quan semblava que dèiem que la natural té uns components que estan bé, surten pediatres dient que l'artificial també està bé. Penses, aleshores, que hi ha algun laboratori que li paga per dir això. El gran èxit del sector farmacèutic és ocultar els efectes secundaris. S'inventen malalties. Per exemple, als EUA, fa cinc anys, es va dir que gent tímida, amb la malaltia de la timidesa, n'hi ha uns 30.000. Amb una gran màquina de relacions públiques i suborn a periodistes, han aconseguit que als EUA hi hagi 5 milions de tímids que s'han de medicar. Alerta, amb medicines noves que teòricament generen benestar o, dit a l'inrevés, treuen malestar! El 90% dels anuncis de la televisió es redueixen a inculcar «queestigui millor». Un altre tema molt preocupant, que ve dels EUA i que ha penetrat molt: quantes vegades heu sentit que us diuen: «dèficit d'atenció»? A la droga li canvien el nom: allà es diu «Vitalín» i aquí es diu «Rubicen», però és l'amfetamina de la gent jove. La perversió ha arribat a tal lloc que hi ha escoles que no admeten alumnes que no hagin pres el «Vitalín» perquè estiguin més atents. Si no parem aquest tema, i no comencem a actuar, sobretot els joves, ens podem trobar que totes aquestes campanyes contra la droga siguin un fracàs. No puc barrejar farmàcia i droga, però alerta amb els temes dels estimulants. Estem traslladant cap a l'àrea de la medicina el que és la droga de la farmàcia.

COMUNICACIÓ

Carmen Merchán Cantos (Societat Catalana de Filosofia)

Economia i psicologia o de diners i relacions humanes

Presentaré una breu i esquemàtica aproximació entre l'economia i la psicologia. Prendré com a model diferents tipus de transaccions econòmiques i les intentaré «traduir», per dir-ho així, a diferents models d'interacció entre les persones.

La llista d'operacions no pretén ni de bon tros ser exhaustiva, sinó il·lustrativa de com l'anàlisi d'algunes activitats econòmiques pot il·luminar l'àmbit de les relacions humanes.

Finalment, voldria proposar el pas d'una economia afectiva a una ecologia emocional.

Capital.- És el concepte fonamental en l'economia de mercat. En l'àmbit pròpiament econòmic podríem dir que equival a riquesa (natural o simbòlica) i en el terreny psicològic podria anomenar-se energia (com ara els afectes, els sentiments i les idees). És gràcies a ell que es poden fer transaccions i interaccions.

Inversió.- És una de les operacions bàsiques de l'economia de mercat. Consisteix a emprar els diners en aplicacions productives. Les inversions poden ser de diferents tipus: en béns mobles (més sòlida), en béns immobles (més fluctuant), en borsa (molt variable), a curt termini, a mig termini, a llarg termini, a fons perdut...

En el terreny de la psicologia humana, invertir vindria a representar com donem als altres la nostra energia i l'expectativa que tenim de rebre'n alguna cosa a canvi (normalment afecte o reconeixement).

Aquesta operació és bàsica, està sempre en funcionament i d'alguna manera la podríem equiparar al constant intercanvi que caracteritza la vida en general.

Potser una recomanació fóra mirar d'evitar les inversions a fons perdut...

Xec.- Document en forma de mandat de pagament, per a retirar una persona, per ella mateixa o per un tercer, els fons que té disponibles en poder d'una altra. A continuació, comentarem dos tipus de xecs: el xec en blanc i el xec sense fons.

Xec en blanc.- Consisteix a donar a algú un tros de paper legitimat en el qual pot anotar la quantitat que cregui convenient. És obvi que donar-lo a algú representa alhora donar-li la nostra màxima confiança. El perill seria que aquesta persona defraudi aquesta confiança, la qual cosa, en termes psicològics, representaria la traïció.

Des del punt de vista psicològic i tal com acabem de dir, el perill que representa relacionar-nos amb una altra persona a la manera de «xec en blanc» ens exposa a la traïció. Potser caldria revisar aquest tipus de relació, a la qual moltes vegades ens referim com a incondicional i que, més que exposar-se a la possible traïció, covindria pactar condicions, ja que sembla clar que cap assumpte humà no és incondicional.

• *Xec sense fons.*- Aquesta operació representa, ja en ella mateixa, un frau: la persona que ha estès el xec no disposa de la quantitat que ha de pagar. Les raons poden ser bàsicament la falta de liquidesa en un moment determinat o la deliberada intenció de no pagar. En aquest cas, haurà d'aclarir el tema i en qualsevol cas pagar els tràmits bancaris i de vegades fins i tot anar a judici.

Pel que fa a les relacions humanes, aquesta interacció fraudulenta equival a un engany i normalment posa fi a la relació que s'havia establert entre dues o més persones. És cert que «parlant, la gent s'entén» i que podem donar el benefici del dubte, com diuen els advocats, però el deute s'hauria de saldar d'alguna manera si la relació hagués de continuar, cosa força improbable.

Inflació.- Augment de la quantitat de valors adquisitius (moneda o crèdits bancaris) en circulació, no corresponent a les exigències del mercat. L'excés de l'oferta de diner o crèdit sobre el volum de les mercaderies que es poden oferir origina una alça progressiva de preus juntament amb la depreciació monetària i en conseqüència les crisis pròpies de la inflació.

En termes humans significa engreïment i vanitat. També podria fer referència als «egos inflats», dels quals podríem trobar molts tipus: els qui prometen i no compleixen ni la meitat del que diuen, els qui no saben escoltar i només produeixen «diàlegs de sords», els qui no hi veuen més enllà dels nassos, els qui mai no reconeixen els seus errors, que per a ells són sempre dels altres, els qui només saben mirar-se el melic, els qui són pagats de si mateixos, i una llarga llista d'interaccions fallides que abunden en el món humà.

Devaluació.- Apareix quasi sempre com a conseqüència de la inflació. Podríem dir que consisteix en el fet que els diners perden el seu valor, acaben valent menys del que haurien de valer.

En el terreny psicològic podríem dir que les relacions es devaluen quan es tornen superficials i inautèntiques.

A tall de conclusió. A partir d'aquests pocs exemples de transcripció simbòlica d'allò econòmic a allò psicològic podríem extreure'n algunes conseqüències o aplicacions pràctiques que ens poden portar al que m'agradaria d'anomenar «pas de les economies afectives a les ecologies emocionals».

Un primer aclariment a ferseria de caire etimològic: economia i ecologia comparteixen el terme *oikos*, que ve del grec i vol dir 'casa'. El terme *economia* també té el component *nomos*, que vol dir 'norma'. Per la seva part, *ecologia* conté el terme *logos*, que vol dir 'raó, llenguatge o llei'. En ambdós casos es tracta bàsicament d'ordenar la casa. I d'aquest endreçament o desordre possibles és del que volem parlar ara.

Tots tenim un capital (ressonàncies dels talents bíblics) que hem de saber invertir per tal d'evitar pèrdues i contaminacions diverses. Ens cal, doncs, invertir en els altres per a generar riquesa, però s'ha d'anar amb molt de compte (limitar molt els xecs en blanc i evitar els xecs a fons perdut). I, en el límit, caldria evitar de totes passades la inflació o culte a l'ego i la devaluació o pèrdua de valor.

D'aquesta manera potser podríem passar de la contaminació afectiva a una ecologia emocional efectiva que generés un ecosistema social sostenible. Aquest és el meu desig i la meua aposta humana.

COMUNICACIÓ

Jordi Carcasó (Universitat Ramon Llull)

Francesc Mirabent: l'economia des del sentiment

Dins el camp de la reflexió sobre l'economia, que ens ha portat aquests dies a Vic, aquesta comunicació en pretén mostrar una peculiar visió des de l'àmbit de la filosofia, concretament des de l'estètica, a partir dels treballs realitzats pel doctor Francesc Mirabent; en especial destacant la importància del «sentiment» com a element imprescindible en la persona, i la manera com a través del sentit comú arribem a la necessitat d'un compromís ètic en el liberalisme. Francesc de Paula Mirabent va ser catedràtic d'estètica a la Universitat de Barcelona, però també va reeixir com a empresari o comerciant, i ens és especialment interessant de trobar el fil conductor que uneix el catedràtic i l'empresari en la seva recerca de la bellesa.

La comunicació es divideix en tres punts, extrets en gran part de la conferència titulada *L'escola escocesa i la seva influència en els filòsofs catalans del segle XIX*¹, basada en la comunió cultural entre la filosofia escocesa i la cultura catalana:

Una certa tendència econòmica liberal comuna amb els filòsofs escocesos, de la qual se sent hereu, i una filosofia molt lligada a la consciència.

No és casual que les teories liberals dels escocesos es fessin agradoses a gran part dels filòsofs catalans de finals del segle XIX, ja que proclamaven unes «característiques» (Mirabent en diu «virtuts») comunes: «virtuts que eren essencials del nostre poble: tendència a l'estalvi, protecció de l'esforç individual, respecte als creadors de riquesa, amor al treball, tot això matisat per un ferm liberalisme i una decidida inclinació democràtica i socialitzant»².

1. *L'escola escocesa i la seva influència en els filòsofs catalans del segle XIX*. Conferència pronunciada per Francesc Mirabent el 22 de juny de 1928 a l'Ateneu Barcelonès, *Estudios estéticos y otros ensayos*, tomo II, Barcelona 1958, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

2. Ídem, p. 175.

Mirabent troba un clar lligam entre aquesta filosofia d'origen escocès, del *common sense* (del sentit comú), del pragmatisme, liberalisme... i el «seny» o sentit de realitat, que defineix com «els millors trets de la nostra condició espiritual»³.

El cert és que, més enllà d'aquestes generalitzacions preliminars i seguint la traça iniciada per Francesc Xavier Llorens, o Martí d'Eixalà, troba un vincle que uneix la filosofia escocesa amb una concepció del món, de la persona i la manera de viure que es fa especialment receptiva a Catalunya.

Convé de tenir present una altra afinitat històrica: la teoria liberal escocesa es desenvolupa en un context de revolució industrial, i és justament a les primeries del segle xx que aquesta revolució industrial, econòmica, política i social «arriba» a Barcelona.

Però, en paral·lel a la filosofia escocesa, se sentirà també hereu d'una tradició de filosofia que anomena «la filosofia lligada a la consciència» i que arrenca fonamentalment de Bergson: la importància de la decisió que ens permet reconstruir el camí escollit com a fonament de la llibertat, lluny de determinismes o cruïlles maniquees; el fenomen o la vivència com a unitat indestruïble més enllà de la disjuntiva objectiu-subjectiu, i la integritat de la consciència.

Ens trobem, per un cantó, amb unes condicions econòmiques que ens permeten un replantejament i un reeixir en molts aspectes, també cultural i filosòfic, i, per l'altre, amb una nova intel·lectualitat que sap guanyar-se el seu lloc al món i s'allunya de les grans tendències. És també un tret característic del nostre pensament el fet que no hi hagués a Catalunya una gran tendència o corrent filosòfica que hagués emmirallat majoritàriament els nostres pensadors. De fet, hi ha hagut sempre una tendència al respecte i al valor de la consciència de l'home que pensa, al marge de grans escoles, cosa que s'adiu força amb el sentit de la filosofia escocesa: l'esperit de concreció, de proximitat, de rigor, de comprensió, d'un realisme que, sense perdre la seva vocació ideal, no se sent còmode sota els reduccionismes empobridors que poden amagar les grans tendències: «Els catalans, com a característica general, hem sentit sempre un recel instintiu contra les bastides de la raó abstracta; ens ha semblat que la font natural de tota especulació

3. Ídem, p. 183.

sobre els problemes de l'esperit és la consciència del subjecte que pensa»⁴.

Si aquest primer punt pretén destacar la vocació liberal del doctor Mirabent, en un context força afí, en el segon punt prenem la seva persona com a model.

Un model d'home culte, liberal, emprenedor i econòmicament pròsper (autònom)

Un dels trets de la seva obra és la insistència en la necessària coherència entre filosofia i vida, raó per la qual trobem necessari fer menció de la seva biografia com a pal de paller del que ha estat el seu pensament.

Mirabent no deixa de sorprendre's per una sèrie de trets: l'autodisciplina personal, l'esperit d'iniciativa i una activitat laboriosa que, segons ell, abunden força, tant a Escòcia (o a les Illes Britàniques en general) com a Catalunya. En alguns moments sembla que hi troba fins i tot afinitats personals, quan explica exemples d'homes que han assolit una certa prosperitat econòmica i que s'han dedicat a l'estudi de la filosofia: Locke, Berkeley o Hume (fins i tot explica el cas de Plató, que es pagà el seu viatge a Egipte venent oli).

Certament, la precària situació econòmica de la seva família va fer que, després de cursar els estudis elementals, hagués de posar-se a treballar, i en 1910 funda els Laboratoris Mirabent, on treballarà al llarg de trenta anys i que li donen l'estabilitat econòmica per a continuar estudiant. La dedicació a l'empresa, que posteriorment serà ampliada, no és impediment perquè es prepari per als exàmens lliures de batxillerat, comenci el seu camí en l'escriptura i aconsegueixi d'entrar a la Universitat a l'edat de trenta-dos anys.

Es llicenciarà, i entrarà com a professor auxiliar a la Universitat de Barcelona, però en 1931 renuncia com a professor, a causa de la incompatibilitat amb les seves obligacions professionals, malgrat continuar mantenint un estret lligam intel·lectual i personal amb els professors del moment.

No serà fins a 1950 que obtindrà la càtedra d'estètica, però en 1951, un any abans de la seva mort, decideix abandonar la seva

4. Ídem, p. 185.

pròpia empresa, que passa a mans del seu germà i dels altres dos socis.

Tenim el perfil d'un intel·lectual que mai no ha deixat de creure en l'esforç personal, en el valor de la consciència, i el desig de perfeccionament malgrat les nombroses dificultats: el lliure mercat, i l'esforç per assolir una estabilitat econòmica, permet a tots aquests empresaris i comerciants del moment la possibilitat d'esdevenir cultes, i millors persones en una actitud clarament filosòfica.

El lliure mercat esdevé la condició necessària per a poder excel·lir com a persones en la cultura, i fins i tot a vegades el refugi d'aquest model d'intel·lectual-empresari davant les inestabilitats polítiques i socials del moment. Potser troben en l'economia aquell àmbit d'expansió, progrés i llibertat que no podien acabar de trobar en la cultura. Convé de recordar que, en 1940, el doctor Mirabent és delatat al Tribunal de Responsabilitats Polítiques per la seva vinculació a l'anterior Universitat de l'època republicana, especialment la seva amistat amb el Dr. Serra Húnter, i els seus escrits en llengua catalana. Se'n sortirà pagant una multa, però la funció atemoridora de la repressió serà una ombra que planarà sempre sobre seu.

Parlem d'un model d'homeculte que ha de procurar l'excel·lència en tots els seus aspectes. Contràriament al que pot semblar, això el lliga inevitablement a una comunitat de la qual no es pot desentendre i que dóna a la filosofia un caràcter pràctic, directe i una gran dosi de realisme. Ens allunyem d'una filosofia acadèmica que corre el perill de caure en divagacions abstractes o que tinguin poc a veure amb els problemes diaris: el model de filòsof que ens presenta no és el d'un filòsof de saló, sinó el d'una persona que matina i s'esforça en el treball diari per poder alliberar-se'n i cercar el consol i el goig de la filosofia.

Fins i tot arriba a generalitzar que el tipus mitjà d'home britànic destina una part del seu lleure a la filosofia, entesa en un sentit ampli, de preocupació pels valors, per la moral, per l'educació..., a diferència de França, on predomina l'home mitjà artista o escriptor, o a Alemanya, on predomina el tipus tècnic, més basat en la instrucció.

Així crea el que proposaríem d'anomenar «*el tipus estètic en la vida social*»: l'home que respecta l'altre home, a base de

llibertat i de tolerància, fruit d'un sentit comú que el lliga a la comunitat⁵.

El sentit comú (seny) a través del sentiment ens aporta un compromís ètic indispensable en tot projecte personal (gentleman)

Malgrat que sovint considerem la filosofia escocesa, o fins i tot britànica, sota l'adjectiu d'empirista, convé de no oblidar la direcció idealista i fins i tot racionalista que la fa menys esclava de prejudicis, cedint protagonisme al mateix filòsof i a la seva consciència com a motor d'inici⁶.

Parlem d'un sentit d'home culte o intel·ligent que va més enllà del criteri d'adaptació que assenyalava Aristòtil: ja no es tracta de sobreviure o fins i tot tenir una vida bona, sinó que l'home culte ha de cercar la virtut, sense deslligar el seu pensament dels seus actes, que ahora són el camp de cultiu imprescindible d'aquests ideals.

El sentiment ens obre als altres i ens demana simpatia, empatia, solidaritat, compassió... adjectius que ens poden semblar poc habituals en els tractats d'economia liberal.

Però és la consideració dels propis sentiments, en la seva grandesa o misèria, allò que caracteritza la conducta del *gentleman*, del cavaller, de l'autèntic senyor, raó per la qual destaca Adam Smith per «la seva teoria del sentit moral com a predisposició de l'esperit humà, i no com a sentit originalment desenvolupat, sinó que creix i s'afina amb les experiències de la vida social i amb la intervenció de la simpatia entre els homes»; és un bon camí per a descobrir el vertader significat del «sentit comú»⁷.

El model de «liberal» que se'ns presenta és el de la persona moderada, que parteix del sentit comú, però a qui el seu esforç de superació vers l'ideal ha convertit en *gentleman*, en un autèntic senyor.

La seva tascacom a empresari, mercader, polític, militar, religiós... no és, doncs, la del «diner fàcil» (la febre d'or, per dir-ho en una

5. Cf. *L'escola escocesa i la seva influència en els filòsofs catalans del segle XIX*, op. cit.

6. Cf. *L'altre aspecte de la filosofia anglesa*, publicat a *Revista de Catalunya*, 52 (novembre-desembre).

7. *L'escola escocesa i la seva influència en els filòsofs catalans del segle XIX*, op. cit., p. 174.

terminologia més pròpia), sinó que aquesta labor empresarial, política, religiosa... és solament la manera d'accedir al veritable capteniment de la filosofia i alhora la manera de dur a la pràctica aquestes ànsies de perfeccionament moral.

Mirabent parla d'un sentiment «assenyat», el sentiment que parteix del sentit comú i esdevé element indispensable per a fer més humana la teoria liberal, i ho fa a partir de la teoria kantiana del judici: valorant. Diu Mirabent: «L'actitud és la de valorar, la d'esforçar-se per valorar en funció de la vida humana tots els fruits de l'activitat de l'esperit, religiosos, morals, artístics, socials, polítics i filosòfics»⁸.

D'aquesta manera, l'adjectiu *pràctic* de l'economia pren un nou matís: quan diem que la teoria liberal, igual que la filosofia, té un sentit pràctic volem dir que no l'entem com a sinònim d'utilitarisme, sinó de capacitat per a resoldre alguns dels problemes que ens sorprenen, tenint clar que els grans problemes filosòfics per excel·lència superen les nostres preocupacions diàries, però les impliquen necessàriament.

L'utilitarisme serà, doncs, criticat, justament per aquesta manca d'ideal: un «viure al dia» que esdevé irresponsable si la persona no va més enllà del seu propi interès. Per al model d'home culte liberal que se'ns proposa, la pràctica, el dia a dia, esdevé el camp on desenvolupar-nos com a persones íntegres, que tendeixen cap a un millorament constant⁹.

Diu així el Dr. Serra Hunter: «Quan la moral esdevé economia, tots els valors espirituals s'esvaeixen i l'home torna a la condició de les societats anomenades primitives, malgrat sigui amb tots els refinaments de l'industrialisme i la cultura física»¹⁰.

En aquest model d'home culte, el sentit comú ens porta a dir que tan importants són les normes lògiques com les morals: sentiments de solidaritat, compassió, simpatia, empatia, justícia... sense els quals la valoració, el judici kantian, serà incomplet: «La

8. Ibid., p. 175.

9. Cf. J. SERRA HUNTER, *Filosofia i cultura. Suggestions i estudis. Primera sèrie*, Barcelona, Catalònia, 1930.

10. J. SERRA HUNTER, *Apologia de l'ideal*, conferència inaugural del curs 1925-26 a l'Ateneu de Girona, Girona, Tipografia El Autonomista, p. 19.

diferència radical dels homes no rau en l'oposició d'idees, sinó de sentiments»¹¹.

El sentiment esdevé allò que més contribueix a la proclamació de la unitat del nostre esperit, que en algun moment es troba amb la necessitat d'afirmar o de negar: així el judici, impulsat pel sentiment, es converteix en l'acte central del coneixement. Però l'important és la finalitat, que consisteix a acceptar un món espiritual (en aquest cas el de la bellesa), on es troba l'harmonia entre la imaginació i l'enteniment: «Tots aquells que senten, per damunt de la ideologia política, religiosa, filosòfica, científica o artística, una comunitat d'ideals, és a dir, que tenen una mateixa concepció de l'origen i fi de l'home, fins i quan pretenguin arribar-hi per camins diferents, podran col·laborar en una mateixa obra, com aquells que parlen diferents idiomes i tenen un mateix fons de perfecció i bondat»¹².

El major ideal de bellesa recau en aquesta potencialitat de reforma espiritual, de fer camí cap a una vida superior, i que esdevé la força per al compliment dels deures quotidians.

Sorgeix, per tant, una mena d'humanisme en el liberalisme econòmic: possibilitant i estimulants la persona emprenedora i pròspera per a aprofundir en una mena de perfeccionament moral que repercuteix paral·lelament a nivell exemplar i pràctic en la mateixa societat. És a partir d'aquest component social de la teoria dels sentiments que l'home excel·leix desde, i mitjançant, els sentiments. I com que els sentiments no són exclusius de cap nació, religió o grup social, significarà que tothom pot, a través del sentiment i amb l'ajut del senti comú, anar-los «perfeccionant». Davant la immensitat d'una gran muntanya, el naixement d'un fill o el «Guernica» de Picasso, hi ha qui sentirà la curiositat d'aprofundir en el misteri que li genera tanta admiració, goig, simpatia, compassió... i s'esforçarà per aprofundir en aquests sentiments, valors, emocions, idees... Aquest és el punt d'inici, la consciència que capta un goig que el fa participar de les més altes expressions de bellesa, bondat i veritat, el sentiment com una energia substancial que esperona i desvetlla l'esperit.

11. J. SERRA HUNTER, *Filosofia i cultura. Suggestions i estudis. Primera sèrie*, Barcelona, Catalònia, 1930, p. 70.

12. Ídem, p. 71.

COMUNICACIÓ

Joan-Josep Vallbé (Universitat Autònoma de Barcelona)

Herbert A. Simon: un projecte sòlid per a les ciències socials

Les raons d'un clàssic

El filòsof Karl R. Popper, parlant de la metodologia de les ciències socials, afirmà que l'element de *racionalitat* fa menys complexes les ciències socials que les ciències naturals com la física, per exemple. En aquest sentit comentà que un dels clars avantatges metodològics d'aquesta situació és la possibilitat d'utilització del «mètode zero», és a dir, «el mètode de construir un model sobre la base d'una suposició de completa racionalitat (i potser també sobre la suposició que posseeixen informació completa) per part de tots els individus implicats, i aleshores d'estimar la desviació de la conducta real de la gent respecte de la conducta model, utilitzant aquesta última com una mena de coordenada zero» (Popper 2002: 159). M'atreviria a dir que Herbert A. Simon no hauria estat en desacord amb aquesta afirmació de Popper, però tampoc no n'hauria quedat satisfet. De fet, part de la seva obra podria ser interpretada com una resposta a, entre moltes altres, la pregunta següent: per què no construïm models del funcionament *real* de la racionalitat humana? Una d'aquestes respostes li va valer el Premi Nobel d'Economia l'any 1978 per les seves aportacions, amb la noció de racionalitat limitada, a l'economia.

Ara bé, a diferència de Popper, Simon no es queda mai en una mera reflexió sobre els avantatges d'una noció o metodologia o una altra, i la mateixa noció de racionalitat limitada segurament no hauria tingut mai tanta importància si no hagués estat per aquest fet. Un dels aspectes que va sorprendre més en l'atorgament del seu Premi Nobel fou que Simon no va ser mai, de fet, un economista. La seva carrera és extraordinàriament variada: rep formació universitària en ciència política a Chicago, on assisteix a classes de professors com Schultz (economia), Carnap (lògica), Rashevsky (biofísica), Lasswell i Merriam (ciència política). La seva tesi doctoral (que té com a fruit la publicació del llibre *Administrative Behavior*) neix de la necessitat d'unir teoria i pràctica o, encara més, de cercar una autèntica teoria de l'administració, i l'autor hi

diu que «la presa de decisions és el cor de l'administració i que el vocabulari de la teoria de l'administració s'ha de derivar de la lògica i de la psicologia de l'elecció humana» (Simon 1997: xi). Aquest text és de 1947 i el primer de gran entitat d'aquest autor. Doncs bé, en aquest text primerenc, Simon ja hi inclou les llavors dels principals corrents d'investigació a què el portarà la seva carrera posterior: «la necessitat d'una fonamentació teòrica i empírica dels processos de decisió», que no és més que el corollari d'una prèvia concepció més general de l'activitat racional com a processament d'informació (Simon 1987) i l'activitat intel·ligent com a solució de problemes.

Per tant, quan parlo de projecte sòlid per a les ciències socials en referència a l'obra de Simon, vull dir exactament que la seva obra és ja clàssica en la gran part dels aspectes que tracta. No endebades aquesta nova versió en llengua castellana de *The Sciences of the Artificial*¹, que avui presentem, inaugura la sèrie de clàssics de la col·lecció La Razón Áurea, que dirigeix Pompeu Casanovas amb l'editorial Comares. Un clàssic és una obra que repta qui la llegeix; per tant, no és una obra amb grans respostes sinó amb grans preguntes i grans pistes per a buscar respostes.

Les nocions de la racionalitat

Com a aspecte primordial que plana sobre tot el conjunt de l'obra de Simon –i que és un dels *leit motive* de *The Sciences of the Artificial*– hi trobem la reformulació de conceptes bàsics com el de racionalitat, així com el paper que tenen l'atenció, la incertesa i l'emoció en la conducta humana. Com s'ha dit abans, Simon es va educar a la Universitat Chicago, on va prendre part en la revolució «behavioralista» en el terreny de la ciència política. En l'economia, sovint s'identifica l'Escola de Chicago amb l'economia neoclàssica i amb les teories de *rational choice* i *public choice*, amb autors com Anthony Downs o Milton Friedman. El segon capítol de *The Sciences of the Artificial* és una resposta dura però calmada de

1. Herbert A. SIMON, *Las ciencias de lo artificial*, ed. i trad. De Pablo Noriega. Granada, Comares, 2006. L'edició original fou publicada en 1969 per MIT Press (Cambridge, Massachusetts), però aquesta és la traducció de la tercera edició (1996), l'última que l'autor revisà.

Simon contra la fonamentació empírica d'algunes qüestions de base d'aquests models econòmics.

En certa mesura, les investigacions en ciències cognitives, que el mateix Simon va endegar amb el seu company i amic Allen Newell (a qui va dedicat *The Sciences of the Artificial*), han acabat posant en dubte la validesa empírica del model d'Utilitat Esperada Subjectiva [*Subjective Expected Utility*, SEU], per a donar pas a una visió més realista i, de fet, més humil, basada en la racionalitat limitada [*bounded rationality*]. De fet, aquesta noció impregna la totalitat de la seva obra, fos quin fos el camp específic sobre el qual estigués treballant, intel·ligència artificial, psicologia cognitiva o economia². Aquí només esbossarem un esquema general d'aquesta discussió.

En el marc del problema de la incommensurabilitat dels valors, la teoria SEU proporciona una idea bàsica: existeix una única funció d'utilitat que agrupa totes les utilitats d'un individu que pren una decisió³. En aquest sentit, Simon parla de racionalitat olímpica en el cas de SEU, ja que pressuposa capacitats en els humans molt per damunt de les reals. En canvi, el model que ell proposa, l'anomenat model «behavioralista» (i que no s'ha de confondre amb el «behaviorisme» o conductisme en la psicologia, ja que també n'és una resposta en altres aspectes), no implica que les decisions siguin profundes en el temps, ni que posin en joc tot el ventall dels valors humans, i en què cada problema estigui

2. Els desenvolupaments en aquest camp, com s'ha dit, el van fer mereixedor del Nobel l'any 1978, a més d'altres premis en camps com les ciències de la computació o la psicologia. Per a les seves exposicions sobre racionalitat limitada, vegeu SIMON (1972, 1980, 1983, 1985, 1995, 1996a, 2000, 2006).

3. Aquesta teoria assumeix altres coses: (i) una funció d'utilitat cardinal; (ii) un conjunt exhaustiu (i conegut) d'estratègies alternatives; (iii) una distribució de probabilitat d'escenaris per al futur associats amb cada estratègia; i (iv) una política de maximització d'utilitat esperada (SIMON 1983: 11-17). Aquesta visió, però, contradiu en bona mesura tots els resultats científics de les ciències cognitives dels últims anys en el sentit que l'ésser humà «no té ni els fets, ni l'estructura consistent de valors, ni la capacitat de raonar a la seva disposició que necessitaria [...] per a aplicar els principis de SEU» (SIMON 1983: 17). Aquesta és la base empírica de la noció de racionalitat limitada.

interconnectat amb tots els altres problemes del món. La racionalitat real, doncs, serà limitada.

Per a la noció de racionalitat limitada és bàsica la distinció que fa Simon entre ambient intern i ambient extern, que queda resumida en la següent afirmació: «L'ésser humà, com a sistema de comportament, és força simple. La complexitat del nostre comportament és fonamentalment un reflex de la complexitat de l'entorn en què ens trobem» (Simon 2006: 63). En quant ésser que s'adapta, doncs, els objectius de l'ésser humà defineixen els contorns de la interfície entre els seus dos ambients, intern i extern. En els seus diversos actes d'adaptació, per tant, posarà en evidència, sobretot, les característiques de l'entorn al qual s'adapta. L'entorn intern, a la vegada, estarà condicionat per l'arquitectura funcional del cervell⁴.

És a partir d'aquestes nocions que Simon estableix una visió alternativa de la racionalitat econòmica. El segon capítol de *The Sciences of the Artificial* tracta d'això de manera específica, i l'autor arriba a algunes conclusions que val la pena expressar de forma breu.

En primer lloc, parla de la imperfectibilitat de la racionalitat humana, en contrast amb el model «olímpic» de racionalitat defensat per l'economia neoclàssica, que presenta el decisor econòmic com a capaç d'identificar màxims i òptims. Simon presenta l'actor econòmic en funció dels dos entorns: el seu ambient extern queda configurat per altres individus, empreses, mercats o economies; l'intern, al seu torn, queda definit pels seus objectius i les seves capacitats per al comportament racional.

En segon lloc, les limitacions computacionals de l'ésser humà, plantejades en el terreny econòmic, el fan incapaç de trobar solucions òptimes a alguns problemes de decisió. Segons els manuals d'economia, l'objectiu de maximització dels beneficis d'una empresa (maximització de la diferència entre ingressos i despeses) és tan simple com fer una derivada i igualar-la a zero. Simon, però, planteja el problema d'esbrinar com pot una empresa conèixer la quantitat que s'ha de maximitzar, on intervindran la incertesa i el risc, amb la qual cosa l'empresa haurà d'abandonar la il·lusió de

4. Vegeu el capítol 3 de *The Sciences of the Artificial* per a una explicació més detallada.

trobar aquest «màxim» i quedar-se amb una «bona» estratègia, una solució satisfactòria⁵.

En tercer lloc, per a arribar a una solució satisfactòria (i no òptima), per tant, l'ésser humà ja no comptarà amb la possibilitat de trobar el curs d'acció apropiat, sinó que haurà de trobar, de forma molt aproximada, un bon curs d'acció. Aquest fet promou la distinció que fa Simon entre una racionalitat substantiva, que permetria que un agent intel·ligent s'adaptés a l'ambient extern d'una forma gairebé perfecta i, per tant, trobar la manera adequada de solucionar els seus problemes de decisió; i una racionalitat procedimental, més realista, que, per una banda, preveu un procés de decisió marcat per la incertesa i unes capacitats computacionals humanes limitades per la informació i la capacitat de càlcul i, per l'altra, s'erigeix com el mitjà pel qual les organitzacions evolucionen i sobreviuen (o no) a l'entorn en el qual desenvolupen la seva activitat.

Per consegüent, si es vol assolir un grau de precisió acceptable a l'hora d'estudiar el procés de presa de decisions, en l'economia o en un altre camp, s'haurà de començar per acceptar com a premisses, segons l'autor (Simon 1983), (i) que les decisions humanes no són eleccions comprensives sobre grans àrees de la vida sinó que generalment estaran destinades a assumptes bastant específics; (ii) que quan hom pren una decisió particular (per important que sigui), no es desenvolupen escenaris de futur detallats, completats amb distribucions de probabilitat, sinó que hom té una panoràmica general de la pròpia vida i de les pròpies perspectives; (iii) que el mateix fet d'estar ocupat en prendre una decisió particular farà que la nostra atenció estigui centrada en aquell aspecte de la nostra vida i en uns valors determinats, cosa que farà negligir-ne uns altres; és a dir, que els dominis d'una decisió particular faran evocar valors particulars; i que (iv) una gran part de l'esforç que hom faci a l'hora de prendre una decisió estarà dedicat a recollir dades i evocar valors probablement rellevants.

5. Simon introdueix el neologisme *to satisfice*, una mena de barreja entre *satisfy* (satisfer) i *maximize* (maximitzar). Això queda ben explicat en els capítols 2 i 5 de *The Sciences of the Artificial*.

Conclusions

Certament, doncs, Simon fa un dibuix molt diferent del que trobem en els manuals i articles d'economia neoclàssica, però no solament en els d'economia. En efecte, el títol d'aquesta presentació es refereix a tot el conjunt de les ciències socials. Les recerques que durant cinquanta anys va dur a terme Herbert A. Simon són una plataforma extraordinàriament útil per a camps d'estudi com la ciència política, la sociologia i la psicologia general. Però no sols constitueix una plataforma útil; és una plataforma necessària en el sentit que qualsevol estudi que es vulgui científic en qualsevol d'aquests camps necessitarà la base empírica i científica que Simon confereix a aquests aspectes fonamentals. Sense una revisió de les assumpcions sobre la racionalitat humana en el sentit apuntat, doncs, serà ben difícil construir qualsevol model del comportament humà (ja sigui des del punt de vista polítològic, econòmic, sociològic o psicològic) que tingui una connexió estreta amb la realitat. Agafant la idea de Simon de la vida (el conjunt de les nostres decisions) com un laberint⁶, s'haurà de prendre una decisió: si ens quedem amb el «mètode zero» (que ens obliga a elaborar models de tipus «com si») o bé si ens arrisquem a construir models reals per a les ciències socials. La segona opció em sembla més sòlida.

6. L'autor utilitza el símil del laberint, per una banda, per simbolitzar la vida general humana en quant procés continuat de presa de decisions i, per l'altra, li és útil per a simbolitzar el procés heurístic de la resolució d'un problema concret, per exemple, un problema d'àlgebra. Aquest amor pels laberints va propiciar una trobada històrica entre Simon i J.L. Borges. Vegeu, al respecte, CASANOVAS (2001) i SIMON (1996b: 175-180).

Referències

- CASANOVAS, P. 2001. «Los laberintos de H.A. Simon». Dins J.A. García Amado (coord.), *El Derecho en la Teoría Social: diálogo con catorce propuestas actuales*, Madrid, Dykinson, pp. 185-224.
- NORIEGA, P. 2006. «Introducción». Dins H.A. Simon, *Las ciencias de lo artificial*, Granada, Comares, pp. XV-XLVIII.
- POPPER, K.R. 2002. *La miseria del historicismo*, Madrid, Alianza.
- SIMON, H.A. 1972. «Theories of Bounded Rationality». Dins McGuire, C.B. & Roy Radner (eds.), *Decision and Organization*, North-Holland Publishing Company, pp. 161-176.
- SIMON, H.A. 1980. «The Behavioral and Social Sciences», *Science* 209 (4 de julio 1980) 72-78.
- SIMON, H.A. 1983. *Reason in Human Affairs*, Stanford (CA), Stanford University Press.
- SIMON, H.A. 1985. «Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science», *The American Political Science Review* 79: 293-305.
- SIMON, H.A. 1987. «Politics as Information Processing», *L.S.E. Quarterly* 1 (4), Winter 1987: 345-370.
- SIMON, H.A. 1995. «Rationality in Political Behavior», *Political Psychology* 16: 45-63.
- SIMON, H.A. 1996a. *The Sciences of the Artificial*, 3rd ed., Cambridge (MA), The MIT Press.
- SIMON, H.A. 1996b. *Models of my Life*, Cambridge (MA), The MIT Press.
- SIMON, H.A. 1997. *Administrative Behavior*; 4th ed., New York, The Free Press.
- SIMON, H.A. 2000. «Bounded Rationality in Social Sciences: Today and Tomorrow», *Mind & Society*, vol. 1, pp. 25-39.
- SIMON, H.A. 2006. *Las ciencias de lo artificial*, ed. i trad. de Pablo Noriega, Granada, Comares.

COMUNICACIÓ

Andreu Grau Arau (Universitat de Barcelona)

Comptabilitat i intangibles econòmics: de l'Edat Mitjana als nostres dies

La comptabilitat, entesa com el sistema d'anotar cobraments i pagaments de manera que es pugui conèixer amb exactitud un estat de comptes, s'ha consolidat sobre l'experiència empírica del magatzem de possessions, mostra ben clara de la necessitat de delimitació de les coses pròpies que té la naturalesa humana i que, per derivació, es reflecteix en les societats, salvatges, primitives o civilitzades.

Comptabilitzem, d'una banda, les entrades i sortides, els ingressos i les despeses, els deutes i els havers, de què s'exerceix, metodològicament, un control: el control de l'activitat; d'una altra, comptabilitzem els resultats, els saldos, les diferències entre el compte creditor i el compte deutor, de què s'ha de tenir memòria.

El que avui entenem per «registre» és la síntesi d'aquell control-memòria de què acabem de parlar: signatura o escriptura del procés (haver-deute) i signatura o escriptura del tancament (saldo).

Si alguna cosa persegueix la comptabilitat és la transparència, mitjançant signes externs, del que, obert amb nombres vermells, afectat pels negres o blaus, es transforma o resta en aquest color.

Seguint Michel Foucault, podem dir que la comptabilitat és un de tants cúmuls de caràcters, de xifres i, també, de mots foscos que cobreixen el rostre del món.

Anem al segle XII. Amb una mentalitat mercantil, que comporta o provoca una tendència racional i crítica, es passa a considerar les coses en si i no per referència a un fi darrer.

És un moment en què, ontològicament i epistemològicament, se substitueix la causa exemplar per l'eficient i es passa a valorar el concret per damunt de l'abstracte.

Amb el renaixement de les ciutats es desenvolupen més les funcions econòmiques.

Les rutes comercials i els mercats es consoliden i amplien el seu àmbit de desenvolupament, fet que duu a obviar tot allò que es creu obsolet, és a dir, sense possibilitats d'expressar-se amb el

dinamisme natural que condicionen les rutes o els mercats, en els quals regna el canvi i l'eficiència enfront de l'exemplaritat i el quietisme.

Amb tot això es comença ja a veure el que més tard serà qualificat de mentalitat mercantil.

Les legislacions comercials permetran que hi hagi més estabilitat i més seguretat en els negocis, la qual cosa, per suposat, beneficia els mercaders, laics o eclesiàstics.

Quant a la comptabilitat, a mesura que les operacions econòmiques augmenten i es fan més complexes, també s'avança en les tècniques comptables.

En la Baixa Edat Mitjana els llibres de comptes esdevenen una autèntica memòria amb un fi clar de control.

El mercader veu en el llibre una expressió del seu moment: signatura de canvis reals que el poden dur a pensar en possibles beneficis i arriscar-se a noves inversions.

Aquest mercader compta amb el tangible i compta el tangible; tanmateix, pensa i especula amb l'intangible; és a dir, amb recursos que, en aquella època, es tindran com a motors –aquest mercader ja no pensa en causes exemplars– de possibles guanys, com són l'aprenentatge de noves tècniques, l'organització de la seva empresa, els secrets industrials, les innovacions, relacions, aliances, etc.

Pere Abelard ja fa del coneixement una font d'ingressos: dedica les tardes a comptar els diners que li produeixen les seves doctrines; ell mateix confessa que va començar a estudiar per guanyar diners i, certament, en va guanyar molts.

No hi ha dubte que, en les actes comercials del segle XIII, amb aquella obsessió d'escriure-ho tot perquè no s'oblidi res, es mostren alguns dels recursos citats; tanmateix, aquesta pràctica obsessiva no ens garanteix que es vulgui revelar per escrit allò de què es tenia consciència amb la consciència que es tenia.

Creiem que és impossible negar la intangibilitat implícita, però podem assegurar la seva qualitat d'explícit, almenys en el que considerem, genèricament, escriptura comercial.

En un altre ordre, però relacionat amb l'anterior, qualsevol referència al que entenem avui com a intangible es podria haver perfectament vetat.

Això no passa quan s'assumeix una mentalitat econòmica en la qual l'ontologia de la intangibilitat no pot ni deu obviar-se si es

pretén assolir un fi darrer, com és el cas de la nostra actual situació econòmica o empresarial.

Em sembla significatiu el següent text de Le Goff: «A menudo se ha afirmado que el mercader medieval se había visto obstaculizado en su actividad profesional y rebajado en su medio social por la actitud de la Iglesia con respecto a él. Condenado por ella incluso en el ejercicio de su oficio, habría sido una especie de paria de la sociedad medieval dominada por la influencia cristiana.»

Molt globalment considerat, l'intangible pot suposar un obstacle.

És el no comptable: el que pot, perfectament, reduir-se a vici o pecat, segons les circumstàncies.

És el que no ha de figurar en els llibres.

Al cap i a la fi, és coneixement, i l'acció cognoscitiva no sempre és bona i positiva.

No oblidem que a la figura del mercader s'hi ha han associat una sèrie de qualitats nefastes que fan de la seva professió i de l'economia corresponent quelcom negatiu.

El comerç i tot el que comporta és deshonrós.

No podem negar que el comerç ha tingut ganes de lucre; millor dit: materialitza autènticament aquestes ganes de lucre.

S'han de cercar en el nivell del diví elements de condemna d'aquest desig que es fonamenta en l'avarícia.

La moralitat serà la que mourà i establirà els cànons.

Quan s'aconsegueix d'extraure del coneixement el demoníac, s'establirà una via lliure a la consideració del coneixement i de la seva gestió en tots els àmbits de la vida de l'home i, per què no, en el de l'economia i les finances.

Tanmateix, no deixem de veure també que convertir en arcana la informació econòmica i financera per no ser acusat d'usurer o d'infidel condicionava a no explicitar aspectes o recursos que s'haurien pogut tenir presents com a autèntics actius i fer el possible per valorar numèricament els seus beneficis. Si això hagués suposat un avançament econòmic, ens sembla difícil de concretar-ho.

L'home econòmic que sorgeix a partir de l'ètica protestant entendreà que les lleis de la política són els principis de l'economia de mercat; es llança a entendre la realitat amb els valors matemàtics de les lleis econòmiques de l'oferta i la demanda.

De mica en mica, triomfarà la idea segons la qual s'ha de fer del virtual un útil, i això és, ontològicament parlant, l'intangible propi de la modernitat.

Aquest intangible suposarà l'alliberament del coneixement o la seva expressió pròpia.

Del que es tracta és de comprendre el capital humà, molt especialment el que expressen les facultats cognitives.

En aquest àmbit d'alliberament, se cerca com gestionar el coneixement per tractar de compartir-lo o retenir-lo.

Vistos els factors històrics, donant més importància, com s'acaba de veure, als medievals, passem a considerar breument l'ontologia dels intangibles en el marc de la comptabilitat econòmica actual.

No ens movem en una ontologia-fonament, pròpia de la metafísica, sinó en una ontologia resultant, pròpia, més aviat, de la dialèctica. I l'anomenem ontologia perquè partim de l'existència d'uns elements comptables: capital intel·lectual, capital de coneixements, gestió de coneixements, actius immaterials, actius ocults, actius invisibles, etc.

En una xarxa ontològica de conceptes –i remeto a la brillant exposició que el Dr. Pompeu Casanova ens va brindar sobre el tema el passat mes de desembre en l'Institut d'Estudis Catalans–, hi hem de trobar tot allò que només es reflecteix per la diferència entre el valor en llibres i el valor de mercat.

Ens interessa de precisar la seva existència en l'àmbit econòmic i financer, i la seva existència, molt concretament, en la comptabilitat.

En parlar de «capital intel·lectual» hem de recórrer a una expressió més profunda i rastrejar els conceptes des del punt de vista històric.

En primer lloc, ¿hem pensat que «capital intel·lectual» és també una expressió psico-teològica, força utilitzada en la prèdica de finals del segle XIX?

Justament, la seva privació o absència era la mostra d'un estat salvatge, tant individual com social. Es parteix del fet que la propietat engrandeix l'home.

Amb la propietat local (la terra, el camp...), l'home s'engrandeix, es projecta.

Què hem d'entendre per capital intel·lectual?

El capital intel·lectual de l'home, deixant de banda les consideracions econòmiques, que no estan lluny de la nostra

concepció, és aquell que no es redueix exclusivament a la propietat territorial; al contrari, la ultrapassa, la traspassa, la transcendeix.

El capital intel·lectual comprèn el coneixement de la terra, el coneixement del propi cos, el coneixement de la saviesa mateixa.

Si alguna cosa fa l'esmentat capital és ajudar a la constitució de la dignitat humana.

L'home s'apropia d'un altre aspecte de la realitat: podia posseir un tros de terra, però també domina el coneixement d'aquesta terra, el que la fa, les seves lleis, les seves causes.

Els plans de comptabilitat actuals parteixen dels que avui tenim com a intangibles econòmics clàssics, com ara les investigacions, estudis i projectes en curs al servei de la propietat industrial.

Cal demostrar que, a causa de les seves preocupacions de tipus patrimonial i a les exigències d'índole jurídica, la comptabilitat tradicional és essencialment estàtica.

El recurs a la idea de «flux», que els mateixos plans qualifiquen de molt suggestiva, transforma, sens dubte, el sistema clàssic de comptabilitat i el condueix a una noció dinàmica de les magnituds.

Ens preguntem: què guanya, amb això, la comptabilitat? Doncs el que sembla que posseïa, per vinculació epistemològica, però que no contenia per funcionalitat.

Llegim en el Plan General de Contabilidad: «La contabilidad, especialmente en su vertiente analítica, suministra todo un cuerpo de información destinado al empresario e insertado, por tanto, en el *campo de las decisiones*. Estas ideas se inscriben en el contexto de la gestión. Pero al lado de la información interna se ha de contemplar la externa en cuanto comunicación dirigida al exterior, que formulan los responsables de la empresa para rendir su gestión y para manifestar la situación de aquélla. Esta información se destina a todo un universo de agentes económicos: accionistas, inversores, a quienes ahorran y contribuyen con su ahorro a nuestro desarrollo, al mundo laboral como estamento base de la producción, y, en fin, al Estado y otras entidades públicas por los tributos legalmente establecidos. Todo este universo de agentes económicos exige, cada uno por sus razones, información completa, clara, honesta y de fácil interpretación. Bien podría decirse hoy que una empresa es tanto más moderna cuanto mayor sea su capacidad de evolución informativa.»

La informació és signe d'obertura; per la qual cosa, no podem obviar tot allò que entendríem com a capital intel·lectual o albergaríem en la gestió de coneixement, com el progrés tecnològic, l'evolució de les fórmules financeres, les exigències de la informació, la innovació del dret nacional o les tendències que dominen a nivell supranacional.

És important d'incloure aspectes no estrictament comptables en la formació del futur professional que facilitin una visió general dels problemes de l'empresa.

El fi de la comptabilitat és mostrar l'excel·lència de l'empresa: quelcom intangible.

Per això, caldria forjar l'economia empresarial des d'una consideració axiològica de l'intangible.

Els objectius dels plans de comptabilitat no són aliens a una comprensió de l'empresa des del valor –no directament monetari– intangible.

«El mundo de la empresa es un mundo de opciones, de soluciones posibles que se inscriben en el dominio de la contabilidad –llegim en el Plan General de Contabilidad–. Al empresario moderno le incumbe, es de su responsabilidad, elegir la mejor solución, la solución óptima. Su éxito es acertar en la elección. Su fracaso está en elegir con error. La decisión para ser acertada tiene que sustentarse sobre los oportunos juicios de valor. Y todo esto requiere, parece obvio, razonar sobre ello, la información. Pero una información veraz, abundante, sistematizada e interpretada que abarque todos los elementos de cualesquiera naturaleza y origen que entren en el problema pendiente.»

La mala organització empresarial està relacionada amb la comprensió falsa dels intangibles econòmics.

No podem negar que hi ha aspectes de l'empresa que es desemparen, i això és el que denuncia el Pla General de Comptabilitat.

Avui, per tant, ens cal la valoració de l'intangible com a factor decisiu de l'elevació del nivell de la comptabilitat.

El fet d'haver intentat justificar la seva existència tant històricament com ontològicament, en aquesta intervenció, mena a contribuir, intangiblement, a aquesta necessitat.

COMUNICACIÓ

David Ceballos Hornero (Grup IAFI, Universitat de Barcelona)

Temps i economia: una visió a la llum de Balmes i Zubiri

El concepte de temps en economia, si bé implícit des de bon començament en els primers escrits econòmics per la dinàmica dels elements d'aquesta disciplina (administració, producció, consum, predicció...), no apareix fins al naixement d'aquesta com a ciència diferenciada amb Adam Smith (s. XVIII). No hi ha una sistematització del temps estesa ni doctrinal. Hi ha pocs economistes que hagin tractat el temps des d'un enfocament global, com Paul Rosenstein-Rodan, Nicolae Georgescu-Roegen, George L. S. Shackle o Joan Robinson, perquè la majoria estudia el temps com a variable de la dinàmica econòmica.

És a dir, hi ha un ús pràctic, presentació d'idees o discussió d'aplicacions temporals, com l'obra editada per Stefano Zamagni i Elettra Agliardi (*Time in Economic Theory*), més que una conceptualització i formalització del temps en economia. Cal recórrer a la filosofia per a trobar una justificació i interpretació teòrica d'aquests usos, idees o aplicacions. Sota aquesta idea elaborem la present comunicació, on en les teories dels filòsofs Jaume Balmes i Xavier Zubiri trobem una base dels usos i idees temporals que es poden distingir en l'anàlisi econòmica.

Temps en economia

Al llarg de tota la història econòmica es poden distingir tres formes o usos temporals: l'inicial com a període (durada entre instants), amb la matematització de la disciplina com a ritme (dinàmica del sistema) i, finalment, la mercantilització de les activitats econòmiques suposa un tractament del temps com a bé escàs a distribuir eficientment.

- Temps com a període. El període suposa un tractament espacial del temps perquè fixa la mesura d'aquest últim com la distància o longitud temporal marcada per un rellotge; rellotge o escala que determina també la ubicació i durada de tot fenomen (econòmic), sigui quantitativament o qualitativament.

- Temps com a ritme. El temps funciona com una seqüència ordenada que serveix per a descriure l'evolució, referida als canvis, d'un fenomen (econòmic). S'analitza la dinàmica en termes de canvis, repeticions i velocitat.
- Temps com a categoria de bé econòmic. S'analitza el temps a partir de la ficció d'un mercat on es poden intercanviar els seus usos productius dins la seva escassetesa (24 hores/dia). Suposa, per tant, restriccions de limitació temporal (quantitat), tecnològiques (usos mínims) i de domini (usos positius). El temps és mercantilitzat com a factor productiu amb el valor monetari d'indiferència entre les diferents alternatives d'ús.

Aquests tres usos de la variable temps no interfereixen en la noció o idea temporal que s'utilitza en l'anàlisi econòmica. Noció en la qual també es poden observar tres idees distintes: temps lògic, temps causal i temps històric.

- El *temps lògic* és la idea de temps cronomètric mesurat per un rellotge físic regular, absolut per a un entorn tancat. És reversible i homogeni, i s'utilitza força en la predicció i control. Les anàlisis quantitatives dels neoclàssics i dels economistes derivats de la síntesi neoclàssica recullen aquesta noció temporal. És el temps propi de l'equilibri, perquè la dinàmica s'analitza com un procés que convergeix a un estadi estacionari.

La teoria del valor-treball d'Adam Smith, la llei de la població de Thomas Malthus, l'equilibri general de Leon Walras, les duracions qualitatives del temps econòmic d'Alfred Marshall, l'esquema matemàtic de l'economia de John Hicks, i tots els models matemàtics actuals de representació de la dinàmica i comportament econòmic, tots ells són exemples de l'ús d'un temps lògic.

- El *temps causal* és usat en models amb interrelacions, dependències no lineals on la dinàmica té un sentit irreversible. Amb un temps lògic (models lineals en el temps) no hi ha cap problema conceptual envers la reversibilitat. El temps causal suposa irreversibilitat i homogeneïtat. S'aplica en la representació i descripció de situacions econòmiques. S'utilitza un temps mesurat físicament i modelitzat matemàticament, però que té certa flexibilitat de canvi i sobretot és

irreversible. S'estudia l'evolució i trajectòria del sistema com si mai s'estanqués en un equilibri. L'equilibri està en la durada de l'estructura del model.

En les teories evolutives i alguna branca econòmica que incorpora idees dinàmiques de la biologia en comptes de la física, i més recentment de la termodinàmica, és on es veu la utilització del temps causal. S'estudia amb especial èmfasi l'evolució del sistema, amb els seus canvis estructurals de comportament o evolució caòtica (Ubaldo Nieto de Alba), es posen restriccions en la direcció de l'evolució (Nicolaë Georgescu-Roegen) o es configuren elements econòmics que empenyen el sistema (empresari de Joseph A. Schumpeter). Els sistemes dinàmics definits a partir d'un temps causal, per restricció del sistema o emergència de la seva evolució, són irreversibles.

- El *temps històric* neix d'una crítica de l'equilibri i la modelització neoclàssica. Definit per Joan Robinson per a incorporar la incertesa en l'evolució, la flexibilitat de comportament dinàmic (auto-reproducció, auto-organització) i la importància del passat (dependència històrica). El temps històric, a més de ser irreversible, incorpora la incertesa de l'evolució temporal. És a dir, el temps no és únicament la seva formalització matemàtica, sinó també un passat que condiciona l'evolució i un futur incert. El temps passa a ser heterogeni.

Les bases teòriques d'aquesta noció temporal es troben en una interpretació no matemàtica de John M. Keynes, d'on es funda l'escola del postkeynesianisme. Són models més qualitius que quantitius, on el que més pesa és l'argumentació econòmica i no la formalització matemàtica. El sistema econòmic no és un conjunt d'equacions matemàtiques, i de la seva evolució poden emergir múltiples equilibris, processos d'histèresi, dependència de la trajectòria, rigidesa als canvis, desequilibris de llarg termini, etc. L'instant heterogeni de George L.S. Shackle, amb un temps-memòria que afecta el temps-dinàmic present on ocorren els esdeveniments i amb un temps-expectativa que dirigeix el projecte del present, és un exemple de la noció de temps històric; noció que té major utilitat en la decisió econòmica que en la predicció i representació.

Balmes: usos del temps

Jaume Balmes nodreix la seva idea de temps de la definició d'Aristòtil del moviment numerat segons l'abans i el després. Però no és el temps físic vinculat al moviment, sinó que també pot concebre's des de les operacions de l'ànima. El temps, per a Balmes, és una propietat que no comporta cap força, la velocitat de mesura (rellotge) del qual ha d'estar sense discòrdia amb els moviments de l'entorn. A més a més, el temps té parts diferenciades: passat, present i futur.

Balmes parteix de la definició que el temps és la successió entre el ser i no ser. Successió relativa que neix de la comparació entre el ser i el no ser, que pel principi de contradicció no poden ser simultanis. Aquesta successió que dura s'aplica a les coses, perquè el temps és successió d'alguna cosa que mudi, és duració d'alguna cosa (corpòria o operacions de l'ànima) que duri. El temps no té existència pròpia; no és possible separar-lo dels éssers o coses. És una propietat, que en abstracte indica la successió de les coses mudables (cal l'experiència del canvi).

En aquesta propietat que lliga la idea pura de temps (relació ser i no ser) amb la seva mesura (numeració del canvi percebut) de successió que dura es poden trobar els tres usos del temps que s'observen a l'anàlisi econòmica. La successió és l'ordre d'instantans, i entre instantans es defineixen els períodes (durada), que és el primer ús del temps en economia. El ritme és l'anàlisi de la successió, la seva seqüència. Finalment, el temps com a propietat superposada a altres béns i activitats econòmiques (ordre, parts i successió) permet la seva abstracció com a bé econòmic escàs i monetarització (distribució eficient de la seva durada entre activitats productives no simultànies).

Zubiri: nocions del temps

Xavier Zubir classifica la noció temporal segons a què s'aplica: realitat física, humans o llenguatge/unitat. Així parla de tres conceptes del temps:

- Descriptiu: idea que s'entén i es percep del temps.
- Estructural: segons la disciplina o enfocament.
- Modal: caire del ser.

El concepte descriptiu del temps entraria en la discussió sobre la idea de temps, que Zubiri compara amb una línia temporal, que es divideix en passat, present i futur, que transcorre en una direcció i que connecta els seus punts permetent la definició d'una distància o durada temporal. Aquesta línia nega llavors que el temps pugui ser cíclic i es vincula a la definició d'Aristòtil de numeració del moviment (abans-després). Idea semblant a la de Balmes, però no posa l'èmfasi en la realitat del temps, sinó que el temps és quelcom que passa (fenomen amb direcció), que ubica o data els esdeveniments i associa ritme al transcurs de les coses. El temps no és unitat de copulació o addició d'instants, sinó que passa.

El concepte estructural de temps justifica la multiplicitat de temps segons la disciplina o enfocament i, per tant, possibilitaria la situació presentada en el sentit que en l'anàlisi econòmica s'utilitza més d'una noció temporal. Zubiri distingeix entre el temps com a procés físic de propietat o lògica del moviment/successió, el procés biològic de temps vivencial i d'acció similar a la *durée* d'Henri Bergson, el procés psíquic de consciència del pas i durada del temps (proper a Edmunt Husserl) i el procés biogràfic/històric de les possibilitats d'anticipació del futur i projecció del passat.

Aquesta classificació es pot sintetitzar en dues nocions temporals: el temps de les realitats físiques com a successió (moviment numerat homogeni) i el temps humà com a durada (flux que es prolonga, de parts heterogènies i on el futur és precessiu). La primera noció correspon al temps lògic utilitzat pels economistes, i la segona noció recull la idea del temps històric. El temps causal, per la seva banda, seria el cas de l'aplicació dels processos físics als biològics.

El temps modal és un caire de «ser» sense substància (ulterioritat) que permet l'«estar». És el mode en què s'està en el món; concepte que segurament deriva de la formació amb Martin Heidegger que va fer Zubiri.

Zubiri unifica tots tres conceptes i possibles processos temporals en el «mentre», perquè concep la mesura del temps, com Balmes, en la sincronització, sigui externa (temps físic) o interna (temps humà).

Conclusió

El temps en l'anàlisi econòmica, si bé amb usos i nocions diferents, no està allunyat del pensament filosòfic, sinó que és fàcil d'establir lligams amb algunes teories filosòfiques sobre aquest intuïtiu i complex concepte. Un bon exemple en són les teories de Balmes i Zubiri, que permeten d'il·lustrar i fonamentar la diversitat temporal i la seva consistència en l'aplicació a l'anàlisi econòmica.

Bibliografia

- BALMES, J. 1922. *Filosofia fundamental*, Reus, llibre VII.
- CEBALLOS, D. 2004. *Análisis del Tiempo como variable en Economía Financiera*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, capítol 2.
- ZUBIRI, X. 1996. *Espacio, Tiempo, Materia*, Madrid, Alianza, part II.

COMUNICACIÓ

Joaquim Perramon Ayza (Grup IAFI, Universitat de Barcelona)

Coneixement asimètric, positiu i negatiu, en condicions d'incertesa

Les limitacions de la teoria de probabilitats per al tractament de la incertesa

Una de les limitacions més conegudes de la teoria de probabilitats per al tractament de la incertesa la va posar de manifest John Maynard Keynes (1883-1946), economista teòric, negociador internacional, financer, afeccionat a la història econòmica, filòsof de la matemàtica, ensenyant, biògraf, defensor de les arts, promotor teatral, col·leccionista de pintura i bibliòfil¹.

Keynes s'inià com a investigador amb una tesi sobre filosofia de la matemàtica—*A Treatise on Probability* (1920)—de continguts encara vigents i en què sostenia que, quan no hi ha raons sòlides per a considerar una proposició vertadera o falsa, i s'assignen a les dues possibilitats—vertader o fals—probabilitats iguals, arribem a absurditats.

Un exemple d'absurditat aportat per Martin Gardner (1975, p. 107), popular divulgador de les matemàtiques per la seva col·laboració en la revista *Scientific American*, és el següent: Hi ha vida al planeta Tità? No ho sabem. Si assignem una probabilitat del 50 per cent (= $1/2$) per a representar la nostra ignorància, llavors podem fer una segona pregunta: Hi ha vida vegetal? I altre cop la probabilitat assignada és del 50 per cent ($1/2$). I que no hi hagi vida animal?, també $1/2$. Llavors, per a calcular la probabilitat que no hi hagi vida a Tità, ni vegetal ni animal, hem de multiplicar les probabilitats respectives, això és $1/2 * 1/2 = 1/4$. Però si la probabilitat que no hi hagi vida és $1/4$, la probabilitat que hi hagi vida a Tità serà $1 - 1/4 = 3/4$, en contradicció amb la hipòtesi de partença que afirmava que era $1/2$.

En la teoria de probabilitats una hipòtesi (h) incerta però amb una llei de probabilitats coneguda² compleix les regles següents:

1. Vegeu Lluís BARBÉ (1992).

2. Tractat en la tesi doctoral de Joaquim M. PERRAMON (2003), p. 83.

- a** $0 \leq \text{prob}(h) \leq 1$
b $\text{prob}(\text{No } h) + \text{prob}(h) = 1$

En la regla **a**, el valor 1 serveix per a designar la certesa, allò que segur que passarà, i el valor 0 serveix per a designar allò que no pot succeir.

La regla **b** indica que si, per exemple, la probabilitat que en tirar un dau surti el 5 és de $1/6$, llavors la possibilitat que no surti 5 és de $(1-1/6)$, això és $5/6$. Quan coneixem la probabilitat d'ocurrència d'un succés també coneixem la probabilitat de no ocurrència.

Nous procediments per al tractament de la incertesa

Tanmateix, molt sovint la incertesa és tal que no es pot conèixer ni deduir cap llei de probabilitat. Tenim proposicions amb raons, arguments o indicis més o menys importants a favor i amb raons, també més o menys importants, en contra. Aquestes raons o indicis aporten un grau de coneixement, si bé no eliminen la incertesa. Aquest tipus de situacions es poden formalitzar mitjançant la regla següent, que substitueix la regla **b** anterior:

$$\mathbf{b'} \text{ prob}(\text{No } h) + \text{prob}(h) < 1$$

Ara ja no es pot deduir de la probabilitat d'ocurrència d'un succés la probabilitat de no ocurrència.

Un exemple: suposem que tenim indicis a favor i en contra d'un sospitós d'assassinat, la qual cosa pot passar i passa. Mentre l'indici de culpabilitat no sigui conclouent o probatori, en el qual cas entràriem en l'àmbit de la certesa, no podem deduir de l'indici de culpabilitat res respecte al grau d'innocència. No podem aplicar la regla **b** i sí en canvi la **b'**. No podem deduir ni aplicar cap llei de probabilitat, però en canvi sí que es pot entendre que el coneixement de la veritat o falsedat es pot representar amb un grau per a la veritat i un altre per a la falsedat. El tractament d'aquest tipus d'incertesa més ampli actualment es fa mitjançant diverses teories matemàtiques³.

És important destacar que en la teoria de probabilitats, a partir de la regla **b**, el sí i el no eren simètrics per complementarietat i en

3. Teoria Matemàtica de l'Evidència, Teoria dels Subconjunts Borrosos i Teoria dels Conjunts Toscos.

les noves teories del tractament de la incertesa, amb la regla **b'**, el sí i el no deixen de ser complementaris o simètrics⁴.

Sobre l'aplicació del nou tractament de la incertesa a les ciències socials

La falta de complementarietat o simetria entre el 'sí-vertader-afirmatiu' i el 'no-fals-negatiu' obliga, des del meu punt de vista, a modificar la metodologia científica de les ciències socials que analitzen fenòmens en què de l'anàlisi del 'sí' no es pot deduir l'anàlisi del 'no'. Per tant, s'han d'analitzar els dos vessants dels fenòmens socials. Això no passa amb les ciències físiques que treballen amb fenòmens certs i on, per tant, de l'anàlisi del 'sí-vertader-positiu' ja se'n dedueix el 'no-fals-negatiu'.

A efectes il·lustratius utilitzem un símil en el camp de la sociologia política. Imaginem que tenim uns partits representant espais sociològics de dreta o esquerra, dins l'àmbit econòmic i social; i, en l'àmbit territorial, representant els més partidaris o menys partidaris de la integració política a l'Estat espanyol.

La primera consideració és que tant en la dimensió econòmica com en la dimensió territorial les coses no són blanques ni negres sinó que hi ha una escala de grisos.

La segona consideració, i aquí rau el símil amb l'asimetria en el sí i el no, podem fer un esquema, no ja del que els partits en quant representants dels espais sociològics volen, sinó del que NO volen: rebuig de l'esquerra o dreta en l'àmbit econòmic i rebuig de la integració en l'àmbit territorial. Doncs bé, aquest esquema *negatiu*, que és d'esperar que tingui una escala de grisos, no és necessàriament complementari de l'esquema *positiu*.

Això significa que es pot fer una anàlisi des del vessant *positiu* i també des del vessant *negatiu*, o també que els partits poden fer estratègies *positives* o *negatives*.

Un cas clar d'estratègia política negativa és la satanització. Acabem de veure, per exemple, com la COPE i *El Mundo* l'emprenien contra l'actor Pepe Rubianes per ser un «antiespanyol»⁵. Qui no està en contra d'un «antiespanyol»? El president

4. Joaquim M PERRAMON (2003), p. 127.

5. Editorial de *La Vanguardia*, 14-9-2006.

de la Comunitat de Madrid, malgrat ser un liberal, ha forçat la prohibició de la representació d'una obra teatral de l'actor en un teatre de la Comunitat de Madrid. Un altre exemple ha estat la satanització de Carod Rovira. El discurs del Sr. Rovira era integrador i donava cabuda a fer pactes amb el PSOE. Quan Carod és satanitzat per «antiespanyol», el PSOE no pot pactar-hi sense posar-se en contra de l'opinió pública general, que rebutja un «antiespanyol».

La màxima expressió d'aquesta estratègia la va donar Franco, dictador que es feia anomenar *Caudillo*, el qual deia no ser d'esquerra ni tampoc de dreta, simplement deia ser el *sentinella* d'Occident en la defensa dels principis morals més bàsics. L'espai sociològic pretès pel dictador, com es veu, era amplíssim, quan en realitat la seva ideologia política era l'extrema dreta.

Aprofito la referència a la satanització per a dir que fóra bo per al progrés social consensuar el rebuig envers aquesta pràctica demagògica i antidemocràtica.

Una reflexió sobre la paradoxa d'Arrow

Kenneth J. Arrow, Premi Nobel d'Economia (1972), va posar de manifest la importància de la manca de transitivitat de les preferències polítiques. Imagineu, per exemple, que el candidat A sigui preferit al candidat B i que el B sigui preferit al C. La manca de transitivitat succeeix si en contraposar A i C, resulti C preferit a A⁶.

Per què pot passar això? Hi ha diferents causes, però una fàcil d'entendre és la del vot tàctic. Per comptes de votar a favor es vota en contra. De vegades la mateixa acció pot coincidir, però de vegades no.

Quan tenim un concepte en un una sola dimensió, per exemple el pes, sempre hi ha transitivitat. Si peso més que en Miquel i aquest pesa més que en Pere, jo peso més que en Pere. La manca de transitivitat de les preferències polítiques pot ser deguda a la

6. Aquest problema, per la seva gravetat, resulta fonamental en la Teoria de la Hisenda Pública, perquè afecta el disseny i la capacitat d'eficiència de les institucions democràtiques. La paradoxa fou descoberta pel marquès de Condorcet en el s. XVIII, ha estat tractada entre altres per Lewis Carroll, redescoberta ens els anys quaranta per l'economista Duncan Black i incorporada a la seva obra per Kenneth J. Arrow. FALLETA (1986), p. 198.

segona dimensió afegida en considerar el doble vessant *positiu* i *negatiu* en la preferència política.

Imaginem ara que fem una reforma constitucional tal que poguessin votar amb una papereta blanca a favor del partit preferit i una papereta vermella (targeta vermella) en contra d'algun partit, possibilitant àdhuc l'abstenció parcial. No seria sorprenent⁷ que un candidat obtingués el major nombre de vots blans *positius* i el major nombre de vots vermells *negatius* alhora.

Quan no tenim la possibilitat de separar la dimensió *positiva* i *negativa* en paperetes diferents i manifestem en un sol acte el vot a favor o el vot en contra és quan es pot donar la manca de transitivitat evidenciada per Kenneth J. Arrow.

La propietat simètrica en incertesa s'hauria de referir a la dimensió *positiva* o *negativa*: així hom pot preferir el partit A en la dimensió positiva i el B en la dimensió negativa.

Finalment, penso que potser s'hauria d'estendre a la mateixa lògica la consideració feta en relació a la necessitat de matisar el concepte de *propietat simètrica* especificant la doble dimensió *positiva* i *negativa* quan hi ha manca de complementarietat i simetria com a conseqüència de la incertesa.

Després d'assistir recentment a una conferència del Dr. Lluís Barbé i Duran sobre Francis Ysidro Edgeworth⁸, em va semblar que podia ser molt interessant intentar de representar aquesta doble dimensió en una «caixa d'Edgeworth» per a il·lustrar les possibilitats d'aquesta proposta.

En qualsevol cas, jo em planto en la paradoxa d'Arrow i traslado la qüestió al Dr. Dídac Ramírez, que va ser el director de la meua tesi doctoral i és un expert en aquesta matèria.

7. En no ser sorprenent deixa de ser '*para i doxos*' (en grec, més enllà del creïble).

8. Inauguració del curs acadèmic 2006-2007 de la Societat Catalana d'Economia el dia 28-9-2006 amb la conferència que duia per títol «Història d'una recerca sobre Francis Ysidro Edgeworth».

COMUNICACIÓ

Àngel Zaragoza i Tafalla (Universitat de Barcelona)

La gran muralla. Tesis sobre el capitalisme globalitzat a la Xina

«La veritat és revolucionària.»

Antonio Gramsci (Ales, Sardenya. 1891 – Roma, 1937)

Introducció

L'empresa Braun, propietat de l'americana Procter and Gamble, tanca les portes a Catalunya i acomiada 690 treballadors –sobretot dones– per instal·lar-se a la Xina. L'any 2004, Braun va fabricar 9 milions de petits electrodomèstics, va facturar 154 milions d'euros i va generar aproximadament 6 milions d'euros de beneficis. Dels 690 acomiadats, 80 són empleats eventuais i 40 treballen al Centre d'Investigació i Desenvolupament, de manera que, quan tanqui l'empresa a finals de l'any 2008, tenen la possibilitat de treballar a Kronberg (Alemanya). El tancament perjudicarà també els 1.500 treballadors indirectes que generava l'activitat de Braun al Baix Llobregat.

La multinacional americana justifica el tancament de Braun amb la necessitat d'estalviar costos fabricant a la Xina, és a dir, deslocalitzant. Una vegada anunciada la mesura i les indemnitzacions relacionades, els treballadors de l'empresa es van organitzar per defensar els seus drets econòmics. Un cop més, la doble resposta sindical i laboral és exclusivament econòmica. Els treballadors menors de 45 anys cobraran 50 dies en lloc de 45 dies per any treballat, un complement de 4.000 euros i un altre de 900 euros per cada any passat a l'empresa. Els empleats que tenen entre 45 i 47 anys cobraran 1.000 euros al mes fins que es jubilin. L'any 2008, l'activitat fabril cessarà completament (*El País*, 7-9-2006).

La doble pregunta que cal formular-se immediatament és per què una empresa que té beneficis deslocalitza a la Xina i per què els sindicats o les treballadores, en lloc d'agafar simplement la indemnització, no s'han plantejat seriosament constituir una cooperativa, o una societat anònima laboral, i continuar l'activitat de l'empresa sota paràmetres diferents. D'alguna forma, es tractaria

de seguir el model Land Rover Santana a Linares (Jaén, Andalusia) o el model, salvant les distàncies, de cooperativa industrial tipus Mondragon. Les també tancades Panasonic, Lear, Valeo, Samsung, potser també haurien pogut seguir aquest model de futur i de solució col·lectiva i no el model individualista de la indemnització.

Fa uns quants anys, i amb motiu d'una profunda crisi acadèmico-personal, vaig estar a punt d'entrar a treballar al Departament de Personal de Braun. Encara recordo perfectament el dinar a l'Hotel Ritz de la Gran Via amb el directiu de Braun i amb el representant de l'empresa de selecció de personal, Stuart Spencer. Avui, si s'hagués produït aquest esdeveniment, el meu futur seria l'atur i no l'estabilitat que ofereix la funció pública docent.

Un altre motiu pel qual m'interessa molt aquest cas és per la tòpica referència xinesa. En el meu currículum acadèmic no faig constar que el primer tema sobre el qual vaig llegir i reflexionar substantivament quan era estudiant de dret i administració d'empreses va ser la transformació de la Xina d'imperi a república, l'etapa republicana nacionalista de Xiang Kai Xec, la guerra civil, la invasió japonesa i el triomf final de la revolució comunista dirigida per Mao Tse Tung l'any 1948. La Xina, sosté el tòpic, «és la fàbrica del món». Però, per què? Per raons exclusivament de costos salarials, o per altres motius? És monocausal o hi ha moltes més raons? Si hi ha més causes, quines són? El meu objectiu en aquest text consisteix a esbrinar els trets bàsics de l'economia i la societat xineses, i formular algunes tesis que crec fonamentals per a entendre el fenomen de la deslocalització massiva cap a la Xina i els seus efectes.

Economia

Pel que fa a l'economia xinesa globalment considerada, el primer que cal subratllar i que, a més, sobta és el fet que a partir de 1979 el percentatge mitjà de creixement anual ha estat del 9,6 per cent. L'any 2005 va augmentar un 9,9 per cent, sobretot com a conseqüència de les exportacions i de les inversions productives. Per països, l'any 2004 Alemanya va ser el primer país exportador, amb 912.000 milions de dòlars. Els EUA van exportar per import de 818.000 milions i la Xina per 593.000 milions (*El País*, 12-1-2006).

Entre els deu països més exportadors, n'hi ha sis de la Unió Europea (UE): LaRFA, França, Països Baixos, Itàlia, Gran Bretanya i Bèlgica. Per tant, si els economistes i els mitjans de comunicació agafessin com a unitat d'anàlisi la zona euro i no les economies nacionals europees, el volum d'exportacions l'any 2004 només d'aquests sis països de la unió monetària hauria assolit 2 bilions 719.000 milions de dòlars, és a dir, sis vegades i mitja més que la societat xinesa. El fet que França, Itàlia i Gran Bretanya siguin països exportadors menys importants que la Xina és utilitzat per alguns analistes com una manifestació de la crisi europea. Un servidor considera que és una manera poc seriosa i acadèmica d'argumentar, ja que a principis del segle XXI, i pel que fa a Europa, cal considerar com a unitat d'anàlisi –*primera tesi*– o bé la zona euro i les altres economies nacionals considerades individualment o bé la UE dels 25.

El producte interior brut (PIB) xinès va ser valorat a finals de l'any 2005 en 1,84 bilions d'euros. Les exportacions massives de mercaderies van generar a la Xina en el 2005 un superàvit comercial de 83.000 milions d'euros i unes reserves en divises –segons el Banc Central europeu– de 769.000 milions de dòlars (*El País*, 27-3-2006). Aquestes reserves, el Banc Central xinès les inverteix sobretot a comprar bons del tresor nord-americà i, per tant, a finançar el dèficit per compte corrent dels Estats Units (aproximadament un 6,5 % del PIB segons les fonts citades). Avui per avui, només el Japó és titular d'unes reserves en divises més importants que les de la Xina (823.000 milions de dòlars americans). D'aquesta manera, primer el Japó i després la Xina es constitueixen *a)* en els més grans compradors i posseïdors de deute públic americà i *b)* en la gran muralla defensiva de la cotització internacional del dòlar.

Segons *Le Monde Economie* de gener del 2005, en el període 1980-2004 les inversions estrangeres a la Xina van totalitzar 550.000 milions de dòlars, si bé van produir pocs beneficis (*Le Monde Economie*, 4-1-2005). Per contribuir un 5 per cent al PIB mundial de l'any 2004, la Xina va consumir un 30% del carbó, un 13% de l'electricitat i un 25% de l'acer. D'acord amb la mateixa font, les societats públiques representaven un 17 % del PIB, un 57 % dels actius industrials i ocupaven el 50% dels 750 milions de treballadors xinesos. Les exportacions –un 35% del PIB– es veuen notablement

facilitades per la infravaloració del iuan en relació amb el dòlar i l'euro, per l'associació de la Xina amb l'Organització Mundial del Comerç (OMC), pels baixos preus dels productes fabricats i per les inversions massives de capital per part de les empreses multinacionals estrangeres.

Per al diari *Le Monde*, l'economia xinesa està exposada a una crisi com la del Japó en els anys vuitanta o com la de Corea l'any 1997. El sistema xinès, igual que el japonès del moment de la crisi, és un sistema sobreprotegit i molt dependent del sector exterior. Altres problemes d'aquesta economia serien la fragilitat del seu sector financer, la diferència entre quantitat i qualitat dels préstecs –molts crèdits dubtosos–, la diferència entre les províncies que volen enriquir-se i el govern central que vol frenar el creixement econòmic, la corrupció administrativa, les tensions entre una economia oberta i una moneda semitancada (a l'agost del 2006, el iuan pot variar cada dia en relació amb el dòlar un 0,3 % amunt o avall), els problemes de contaminació ambiental –la pluja àcida– i el conflicte entre la visió a llarg termini dels inversors estrangers i a curt termini dels xinesos. Per als economistes francesos, hi ha clarament una Xina costanera que s'enriqueix i una altra d'interior que s'enfonsa en el Tercer Món.

De mitjana, un 50 per cent de l'exportació xinesa és feta per empreses participades per capital estranger (*El País*, 21-4-2005). El 66 per cent de les grans empreses xineses tenen participació estrangera. En el sector electrònic i en el de la indústria de precisió, el percentatge d'empreses amb capital estranger se situa respectivament en un 82 i un 72 per cent. Les exportacions van generar l'any 2005 un superàvit comercial de 83.000 milions d'euros. Aquest superàvit el generen sobretot les exportacions dels sectors electrònic –un 56% del total– i tèxtil (el qual presenta molt sovint problemes de qualitat; segons l'Agència Catalana del Consum –*El País*, 14-2-2006–, un 63 % de les peces infantils importades a Catalunya presenten alguna irregularitat).

Pel que fa a les importacions, la Xina compra sobretot a l'estranger primeres matèries i energia. L'any 2005 l'economia xinesa va ser el primer consumidor mundial de carbó, acer, coure i zinc, i el segon de petroli i electricitat (*Le Monde*, 20-12-2005). L'explosió dels serveis i de les inversions empresarials privades va suposar un increment important del PIB fins a assolir 65 bilions d'euros. El

sector públic de l'economia suposava encara un 40% de l'activitat econòmica a finals del 2005 –a la Confederació Helvètica era en el mateix moment d'un 55%–.

La renda per càpita (RPC) xinesa era de 1.700 dòlars per habitant l'any 2005, si bé hi ha desigualtats que algú ha qualificat d'espectaculars entre les diferents regions i ciutadans xinesos. L'any 2005 la Xina ocupava el lloc 107 en la llista de països segons la seva RPC. Dels 1.300 milions de persones que constitueixen la població de la Xina, 800 milions –dos de cada tres– viuen al camp. La societat xinesa és una societat molt estalviadora i poc consumidora, entre altres raons perquè hi ha poca oferta de productes per consumir, a excepció de l'habitatge particular. Dues fonts importants de despesa per a les famílies xineses són el sistema educatiu i el sanitari, ja que aquestes necessitats bàsiques no són cobertes per l'Estat comunista. Paradoxalment, la dictadura del proletariat xinesa no satisfà les necessitats que qualsevol societat capitalista i democràtica europea garanteix universalment a tots els seus nacionals i residents.

Treball

«Les empreses privades xineses no respecten els drets del seus assalariats. Inexistència de contractes laborals i de cobertura social, salaris impagats» (*Le Monde*, 4-6-2006). D'acord amb un informe de la poc sospitosa i estatal Assemblea Nacional Popular (ANP), un 80 per cent dels dos milions d'empreses xineses del sector privat no respecten els drets més elementals del seus empleats i violen les lleis del treball. L'any 2004 el total de salaris no pagats als immigrants originaris de les províncies pujava a 12.000 milions d'euros.

La violació de les lleis laborals pren moltes formes. Moltes vegades, les «empreses no signen el contracte de treball amb els seus empleats i no els permeten de cobrar les indemnitzacions en cas d'acomiadament. Els empresaris tampoc no accepten que en cas d'accident els treballadors rebin assistència sanitària o que cotitzin a les caixes de pensions. Alguns dels contractes signats alliberen els ocupadors de tota responsabilitat en cas de malaltia o de ferides sobrevingudes al lloc de treball [...]. En molts casos, els salaris pagats estan per sota del mínim legal [...]. L'impagament de

salariis afecta sobretot els 150 milions de treballadors immigrants expulsats del camp per la misèria i disposats a acceptar qualsevol condició de treball per sobreviure» (*Le Monde*, 4-6-2006).

El professor de dret Chen Zhonglin, citat a *Le Monde*, manifesta que «la pressió és avui molt forta, ja que més de 40 milions de treballadors de les empreses del sector públic han perdut el seu lloc de treball en els darrers vint anys». El mateix professor afegeix que abans que la Xina esdevingui un Estat de dret en matèria de reglamentació laboral «hi ha encara un llarg camí per fer». En teoria, el govern central s'esforça per prendre mesures legislatives que portin a fer respectar les legislacions i sancionar els infractors.

«Jornades de quinze hores, setmanes de set dies de treball, obligació de fer hores extres, baixos salaris, sous no pagats, condicions insalubres, prohibició de parlar, vigilància amb càmeres, allotjament en dormitoris atapeïts, retenció de documents, limitació del nombre de vegades que es pot anar al servei» són mesures que s'apliquen habitualment a la Xina a la població immigrant citada abans (*El País*, 19-11-2005). Robert J. Rosoff, director del nord-americà China Working Group, sosté a EP que «la Xina té una bona llei laboral, però no s'aplica. Si milloressin les condicions i els treballadors tinguessin tots els drets que estipula la llei, els costos creixerien i empreses que ara fabriquen a la Xina potser marxarien a altres països com el Vietnam o Bangladesh, la qual cosa disminuiria el creixement de l'economia».

Segons José Reinoso a *El País Semanal*, el sou d'un treballador en una fàbrica de sabates és de 60/75 euros al mes amb jornades llarguíssimes de més de deu hores. El cuiner d'un restaurant rep, treballant set dies a la setmana, 125 euros mensuals. El fabricant de lectors de DVD Gaoya allotja els seus empleats en dormitoris comunitaris de vuit persones i els seus directius en un edifici separat en habitacions dobles. Als treballadors els apaguen el llum a dos quarts de dotze de la nit. Les dones són pitjor retribuïdes que els homes. Al camp, un jornalier cobra uns 10 euros al mes. Es considera que a la Xina, de l'any 1985 al 2005, 250 milions de persones han sortit de la pobresa i que la renda per càpita urbana és d'uns 1.000 dòlars l'any.

Li Qiang, director del també americà China Labour Watch, afirma que Pequín vol «una política de creixement econòmic independentment del cost humà. Té una oferta abundant de

treballadors, amb salaris baixos mantinguts artificialment mitjançant polítiques repressives» (*El País*, 19-11-2005). Treballadors terriblement mal retribuïts, sense sindicats, sense cap tipus de dret laboral, sense que importi el nombre d'accidents laborals, sense drets polítics... són el paradís econòmic i social comunista construït pels hereus de Marx, Lenin, Stalin, Mao, Deng Xiaoping i Jiang Zemin –el darrer fou la màxima autoritat estatal i del partit de l'any 1989 al 2004, promotor de l'ingrés dels empresaris en el partit comunista, responsable de la repressió de la revolta de Tiannamen (Pequín) l'any 1990 i impulsor de la inversió estrangera privada a la Xina–. Les multinacionals europees, americanes i japoneses no van a la Xina solament pels costos laborals baixos –podrien anar al Vietnam, Angola, Brasil–; hi van perquè la dictadura comunista –segona tesi– els garanteix una mà d'obra sotmesa, barata, explotada de forma intensiva com en els primers temps del capitalisme salvatge en l'Anglaterra de finals del segle XVIII i tot el segle XIX.

El que passa a la Xina em recorda també l'explotació forçada de treballadors a les finques cauderes de l'Amazònia brasilera de finals del segle XIX i principis del XX. Que els dirigents comunistes xinesos hagin arribat a un model de capitalisme d'Estat compartit amb el capitalisme multinacional, no solament és incoherent amb la seva ideologia originàriament alliberadora, sinó que també és incoherent amb la preocupació que el moviment sindical occidental i els governs socialdemòcrates occidentals haurien de manifestar per la barbàrie laboral xinesa. I, incomprendiblement, a Europa, el dúmping social xinès, l'explotació brutal de desenes de milions de persones, no sembla tenir la més petita importància humana. Potser algun dia, sindicats i partits polítics progressistes europeus hauran de demanar perdó a la classe obrera xinesa per haver callat, per no haver denunciat l'explotació durant tant temps.

Societat

La població actual de la Xina és de 1.300 milions de persones. Aproximadament 800 milions viuen al camp i, de l'any 1980 al 2000, 200 milions de camperols han emigrat cap a la ciutat. Segons el Ministeri de Treball xinès, en el món rural encara hi ha un excedent

de 160 milions de persones. D'acord amb la prognosi de l'Acadèmia de Ciències Xinesa, l'any 2050 el 80 per cent de la població viurà en medi urbà (*El País*, 6-3-2006).

D'acord amb la normativa governamental xinesa, molts immigrants no tenen permís urbà de residència i, per tant, no poden escolaritzar els seus fills. Les ciutats de Pequín, Shanghai i Guangzhou tenen previst de construir ciutats satèl·lit de 500.000 persones cadascuna (*El País*, 6-3-2006). Si Karl Marx ressuscités avui a Londres, probablement escriuria el primer volum del *Capital* a partir de l'explotació intensiva de la classe treballadora xinesa i no a partir de l'explotació de l'actual classe obrera anglesa.

Una altra qüestió que sobta des d'un punt de vista intel·lectual i polític és el silenci sistemàtic dels partits socialistes i comunistes europeus i de molts intel·lectuals d'esquerra –el silenci sindical ja l'he criticat abans– envers la situació extrema que pateix el camperolat i la classe treballadora xinesa. Tal vegada la societat xinesa necessitaria un polític i intel·lectual dissident del nivell de M. Diàc i la seva «nova classe dirigent», el qual va analitzar críticament la formació d'una societat classista i burocratitzada en l'àmbit de la Iugoslàvia i el bloc soviètic de finals dels anys quaranta i principis dels cinquanta del segle passat.

Les diferències múltiples entre camp i ciutat són en teoria motiu de preocupació per al govern central xinès. El Pla Quinquennal 2006-2010 («Un nou camp socialista») es planteja millorar el nivell de vida al camp (l'any 2005, 337 euros de RPC al camp *versus* 1.087 euros de RPC a les ciutats), les infraestructures, introduir la gratuïtat de l'ensenyament obligatori fins als nou anys i fer accessible el sistema sanitari públic als ciutadans. Seran objectius del Pla, a més de la modernització de l'agricultura, subsidiar la producció de cereals per incrementar les rendes camperoles, reduir la pèrdua de sòl conreable, eliminar els impostos agraris existents des de fa 2.000 anys, augmentar el consum intern afavoridor del desenvolupament econòmic i disminuir la dependència envers les exportacions i el comerç exterior (*El País*, 6-3-2006). Sorpren l'analista que, seixanta anys després de la revolució comunista triomfant, els pagesos que la van protagonitzar no tinguin encara l'any 2006 ni educació ni sanitat pública gratuïtes.

Medi ambient

Set de les ciutats més contaminades del món són xineses. El 70 per cent dels rius està contaminat. 300 milions de persones no disposen d'aigua segura. Un terç dels 9.500.000 quilòmetres quadrats que constitueixen la superfície de la Xina està afectat per pluja àcida. La contaminació aèria produeix 400.000 morts l'any (*El País*, 5-6-2006). El Banc Mundial afirma que l'impacte sobre el PIB xinès de la contaminació assoleix del 8 al 12% del PIB i que el 60% de les aigües residuals urbanes no són tractades en plantes potabilitzadores.

El govern central –sempre segons la mateixa font citada– considerarà prioritària la protecció del medi ambient a partir de l'Onzè Pla Quinquennal i procurarà que l'any 2020 tota la població xinesa tingui accés a aigua potable. Segons *The New York Times / Le Monde* (17-6-2006), el carbó és la principal font energètica xinesa i el principal problema mediambiental (els programadors xinesos haurien de saber que la multinacional francesa ALSTOM disposa d'una tecnologia en matèria de centrals de carbó que elimina el 98% del sofre que conté i que, per tant, transforma la producció d'energia a partir del carbó en quelcom molt menys agressiu per al medi ambient (*Le Monde*, 24-8-2006). El diòxid de carboni llançat a l'atmosfera per milers de fàbriques genera una pluja àcida que afecta rius, aigües subterrànies, llacs, boscos i collites. Malgrat tot, cal diren favor del model energètic xinès continental que allibera deu vegades menys de diòxid de carboni per habitant que el model nord-americà. El moviment ecologista internacional considera que la situació ambiental xinesa actual és catastròfica.

Politeia

La República Popular de la Xina és un sistema polític caracteritzat per l'existència d'un únic partit comunista que monopolitza el poder, per la manca de llibertat d'associació política, sindical, cultural o religiosa, per la manca de llibertat de paraula, per la repressió policíaco-penal sistemàtica dels opositors i dissidents, per la inexistència d'eleccions periòdiques plurals i per l'existència d'un capitalisme d'Estat unit a un capitalisme privat mixt (xinès i estranger). Els dirigents màxims d'àmbit estatal, regional o local són els jerarques del Partit Comunista; per tant, es produeix una

superposició entre estat i partit. Un indicador del parasitisme del Partit Comunista envers la societat xinesa és el fet que «les autoritats comunistes posseeixen 220 de les primeres 500 societats industrials dels país. La resta són empreses privades o empreses públiques sota control governamental» (*Le Monde*, 22-8-2006). Els dirigents comunistes xinesos han estat sempre molt nacionalistes (la lluita contra els japonesos en els anys trenta, la defensa de la unitat entre la Xina continental i l'illa de Taiwan), pragmàtics i, darrerament, alguns un xic corruptes. No fa gaire, l'almirall Wang Shouye, adjunt a la direcció de l'Estat Major de la Marina, va ser cessat per haver-se apropiat de 15 milions d'euros que amagava en una nevera i al microones de casa seva (*Le Monde*, 4-7-2006). Una institució tan poc sospitosa d'anticomunisme com el Tribunal Xinès de Comptes ha subratllat que en el període de gener a novembre del 2005, 30.000 milions d'euros havien estat desviats a l'Administració i empreses públiques (*El País*, 28-6-2005). EL CIDE considera que el total de la corrupció oscil·la entre 42.000 i 70.000 milions d'euros.

Hu Jintao, president de la República Popular de la Xina i secretari del Partit Comunista al Tibet de 1988 a 1992, amb motiu de la commemoració del 85è aniversari de la creació del PCX i de la inauguració de la línia ferroviària entre Qinhaī (Xina) i Lassa (Tibet) (1.142 quilòmetres de nova línia), va iniciar una campanya a favor dels mèrits del socialisme i contra la corrupció. «La corrupció encara està molt estesa en alguns sectors [...]. Resistiu la corrosió de les idees podrides i negatives com l'adoració del diner, l'hedonisme i l'individualisme extrem» (*Le Monde*, 4-7-2006). D'alguna manera, semblaria com si la jerarquia política anés per un costat –l'honestat– i la societat xinesa caminés per un altre –la corrupció–. Tot plegat, massa simple per a ser exacte.

Cal recordar que l'exèrcit revolucionari l'any 1950 va envair i ocupar el Tibet poc després d'acabada la guerra civil xinesa entre comunistes i nacionalistes. D'ençà de l'ocupació, la Xina va perseguir el budisme tibetà mitjançant l'assassinat de molts monjos, tancant monestirs i exiliant els dissidents. La Xina s'ha apropiat, i ha incorporat al seu territori, entre un milió i un milió i mig de quilòmetres quadrats tibetans. A més, ha considerat el Tibet una província xinesa i hi ha promogut la instal·lació de xinesos de l'ètnia majoritària *han* (*Le Monde*, 2/3-7-2006). Si bé la colonització del

Tibet per part de la Xina no és un tema prioritari en l'agenda internacional, no deixa de ser una ocupació il·legal, la repressió d'una nacionalitat, religió i cultura a la qual caldria algun dia posar fi.

He esmentat abans la manca de llibertat d'expressió existent a la Xina. Una manifestació d'aquesta mancança és la censura temàtica exigida pel govern a les empreses nord-americanes Yahoo, Microsoft i Google en relació amb determinades qüestions prioritàries. Pel que fa a veus com Tibet, Tiananmen, Falung Gong, Taiwan, Drets Humans, etcètera, el poder no vol pluralisme informatiu ni versions diferents de les oficials. La manifestació d'opinions crítiques envers el govern i les seves polítiques es considera un delictes i se sanciona amb l'empresonament. Un aspecte molt interessant a subratllar és el fet que ni les empreses americanes ni el seu sempre democràtic govern hagin protestat públicament per la restricció imposada pel xinesos per a tenir accés al seu policat mercat informàtic (*El País*, 27-1-2006).

L'imperi del mig i la resta del món

La relació entre la societat xinesa i la resta del món és una relació complexa i tremendament globalitzada. El creixement econòmic dels darrers vint anys a la Xina no s'explica sense el protagonisme importantíssim del sector exterior. L'any 2005 l'economia xinesa va exportar per valor de 572.000 milions de dòlars i va importar un total de 532.000 milions (*El País Domingo*, 23-4-2006).

En relació amb l'argument dels costos laborals com a principal motiu per a invertir a la Xina, l'OCDE va publicar el juny del 2006 el seu informe anual sobre les IED al món. L'any 2005 aquestes inversions van arribar a 622.000 milions de dòlars, i paradoxalment el primer país receptor és la Gran Bretanya, amb un total de 165.000 milions de dòlars americans. Els Estats Units, amb 110.000 milions van ser el segon país receptor, i França el tercer, amb 63.000 milions rebuts (*Le Monde*, 30-6-2006). Aquestes inversions s'originen majoritàriament en països de l'Organització per a la Cooperació i Desenvolupament Econòmic.

Entre els països que no integren l'OCDE, la Xina va ser el país preferit dels inversors estrangers i va rebre 72.000 milions de dòlars de capital. La resta del món va rebre uns 7.000 milions de dòlars.

Les xifres presentades per l'OCDE, i recollides aquí per l'autor, són fonamentals, ja que palesen que els països receptors de més IED no són els països amb costos laborals inferiors, sinó que ho són les economies amb salaris més elevats. És obvi que la decisió d'invertir depèn de molts factors i un d'ells, insisteixo, un d'ells és el cost laboral. En el cas de la Gran Bretanya, els economistes consideren que la llibertat que aquest país atorga al capital estranger és un element determinant.

Una segona conclusió a la qual es pot arribar és la relativa a l'exclusió que el camp de treballs forçats i la dictadura política xineses impliquen per a la resta de les societats no desenvolupades. Avui per avui, i aquesta és la meua *tercera tesi*, la prosperitat relativa d'una minoria de xinesos –nomenclatura i classe mitjana– i l'explotació intensiva de la majoria, constitueix –juntament amb la prosperitat de les poblacions dels països rics: un 20% de la població mundial– la pobresa del Tercer Món, la impossibilitat del seu desenvolupament industrial per manca de capitals i tal vegada de determinades tecnologies forànies simultànies amb les locals.

Per a la societat xinesa, la relació més important és la que manté amb els Estats Units d'Amèrica del Nord. La Xina va vendre l'any 2005 als EUA, segons les xifres de les duanes xineses, 163.000 milions de dòlars de productes de tota mena. Les exportacions americanes cap a la Xina només van suposar, el mateix any, un total de 48.700 milions de dòlars. La Xina, després del Canadà, és el segon soci comercial més important dels EUA, fins i tot per davant de Mèxic. Les exportacions cap als EUA són el 20% de les exportacions totals del país i un 60% d'aquestes són produïdes per empreses locals amb capital estranger a partir de la importació de peces fabricades a l'estranger.

Un indicador de la dependència recíproca de les dues megaeconomies és el fet que el Banc Central xinès és titular de 320.000 milions de dòlars en bons del tresor americà. Les reserves en divises xineses a finals de l'any 2005 pujaven a 900.000 milions de dòlars (*Le Monde*, 16-6-2006). A l'analista li sembla obvi –seguint *Le Monde*– que una venda massiva de dòlars per part del Banc Central Xinès, o el fet que la Xina i el Japó deixessin de comprar-ne massivament, suposaria una devaluació espectacular de la moneda americana, un augment del tipus d'interès i de la inflació i, probablement, una crisi mundial. En la mesura en què la

doble venda perjudicaria el valor de les reserves i carteres dels dos països, la hipòtesi és poc probable però és plausible.

La relació Xina-EUA no s'entén sense tenir en compte l'interès que tots dos països tenen pels mercats respectius (1.300 milions de persones *versus* 296 milions l'any 2005 amb molt poder de compra) i el fet que tots dos són potències nuclears. Per a resoldre el seu problema energètic, la Xina vol bastir 27 centrals nuclears fins a l'any 2020 –un bon mercat per a la tecnologia nuclear occidental– i construir un oleoducte de Rússia a la Xina amb una capacitat de 600.000 barrils al dia (*El País*, 22-3-2006). Cal recordar que, avui per avui, i segons el número de *Le Monde* citat, el 40% del petroli que consumeix la Xina és importat; que, segons l'Agència Internacional de l'Energia (AEI), l'any 2030 l'economia xinesa importarà el 80% del petroli que necessita; i que avui el 66% del petroli importat és comprat a l'Orient Mitjà i ha de fer un llarg viatge de 12.000 quilòmetres per un Ocea Índic controlat per la marina de guerra americana. La Xina vol el petroli siberià i el petroli iranià per oleoducte i no per tren (Rússia) o mar (Iran), com li arriba ara.

T. Clissold, consultor empresarial anglès a la Xina durant alguns anys i autor del llibre *Monsieur China* (Ed. Saint Simon, p. 222), que ha rebut el premi The Economist a Llibre de l'Any, considera que a la Xina de normes n'hi ha, però que no s'apliquen, que les aparences compten més que la realitat, que no és fàcil guanyar diners, que els xinesos han millorat molt les seves infraestructures i les telecomunicacions, que han de millorar el sistema educatiu, que els homes de negocis locals tenen poca confiança en si mateixos (*Le Monde*, 20-6-2006) i que simulen molt, que hi ha molt desordre ministerial i que el sistema salarial de millora de les retribucions de vegades no funciona com a estímul per als empleats.

El que òbviament no diu Clissold en el seu llibre –continua assessorant potencials inversors a la Xina– és que hi ha corrupció, que és una dictadura del Partit Comunista, que no hi ha llibertat política ni sindical de cap mena, que els sous són baixíssims, que hi ha un superàvit de capacitat productiva i que són reis en matèria de contaminació ambiental. Perquè el lector es faci una idea del que és veritablement el model xinès, Clissold afirma que als inversors americans a qui assessorava els va fer perdre 450 milions de dòlars, i que l'any 1993 un empresari local de cotxes que necessitava 8 milions de dòlars per a invertir va entrar a la borsa i

va aconseguir 4.000 milions que van donar lloc a curt termini a la creació de vint empreses i a la generació de 25.000 llocs de treball. No serà que la Xina és un altre miracle econòmic com el brasiler dels anys vuitanta, l'argentin dels quaranta amb Perón o l'holandès del gas?

P. Artus i M.P. Virard, en un llibre titulat *Comment nous avons ruiné nos enfants* (La Découverte, 2006), analitzen el xoc que la realitat xinesa suposa per a les societats desenvolupades occidentals. L'agressivitat exportadora oriental i l'esforç de recerca i desenvolupament que porten a terme els xinesos implica, segons ells, un perill per a la prosperitat i l'hegemonia occidental. La solució al desafiament xinès –aquest desafiament en recorda un altre desafiament americà que fa trenta anys també havia de posar fi a Europa: J.J. Servant-Schreiber– no passa pel proteccionisme, segons Artus i Virard, sinó que exigeix reestructuracions industrials, diversificació, deslocalitzacions, obertura dels mercats nacionals i sobretot una política d'oferta i no una de demanda, ja que la darrera afavoreix sobretot les importacions (*Le Monde*, 18-8-2006). En síntesi, més solucions neoliberals.

El que aquest analista no veu gens clar és que el govern xinès aconsegueixi en els pròxims vint anys situar els 1.300 milions de xinesos al nivell de renda dels països més desenvolupats. El model de consum vigent en els països de l'OCDE no solament no em sembla sostenible, sinó que, a més, és molt agressiu envers la naturalesa i les societats: el problema del canvi climàtic; l'esgotament probable del petroli i, a curt termini, el seu eventual increment de preu; l'escassetat d'aigua dolça; la desigualtat en la distribució de la riquesa entre el Nord i el Sud, i l'impacte migratori que això suposa; l'enfrontament actual entre l'Orient islàmic i Occident: Palestina, Líban, Iraq, Iran, Afganistan; la possibilitat d'una crisi monetària global o d'un conflicte regional nuclear, etcètera.

La situació xinesa contemporània és molt rígida: monopoli polític del partit únic; molt vulnerable a esdeveniments externs: crisi del petroli, conflicte Iran-EUA, crisi econòmica americana i, per tant, potencialment inestable. La prosperitat xinesa té un origen sobretot exogen (exportacions, inversions i tecnologia estrangeres) i no endogen (exèrcit industrial de reserva). Per tant, el futur del model xinès depèn del recorregut que faci el model occidental. La crisi del

segon portarà probablement a la crisi econòmica i polític-social del primer. El que no és probable és que, sense una crisi exògena amb fort impacte intern, la societat xinesa continental contemporània superi la fase històrica actual de dictadura política comunista i d'economia mixta sota control estatal. I, mentre això no succeeixi, les grans empreses occidentals i japoneses –més que els consumidors– continuaran aprofitant, com també ho vol aprofitar l'empresa Braun citada al principi, el camp de treball barat i forçat que és l'actual República Popular de la Xina.

COL·LOQUI

Dídac Ramírez: He demanat la paraula per constatar l'alta qualitat de les comunicacions d'aquest matí i d'ahir a la tarda. Ha estat un matí molt satisfactori des del punt de vista intel·lectual i de la reflexió. En relació als tres nivells dels quals parlava jo ahir – economia, econòmica i política econòmica –, les intervencions d'aquest matí es podrien classificar cadascuna en un d'aquests àmbits. La comunicació de Jordi Carcasó sobre Mirabent és d'economia: ha parlat de la persona que compagina l'economia pràctica amb una dedicació acadèmica. La de la Dra. Carme Merchán ha estat una comunicació, com totes les seves, preciosa, encantadora: tractar les relacions humanes i la psicologia és un tema pròpiament d'economia. La comunicació de Joan Josep Vallbè s'ha de col·locar en l'ordre de l'econòmica: exemple clar de com la filosofia, en tot el terreny de la racionalitat, fa notables aportacions a l'econòmica. En el cas del Dr. Andreu Grau és una confluència de tots dos: que la filosofia parli i begui del pla general de comptabilitat, això és absolutament inèdit. La del Dr. David Ceballos, com ell molt bé ha dit, és la de l'economista que arriba als filòsofs per donar sentit a una classificació del temps en l'economia, cosa que sembla molt difícil, tant des de l'economia com des de la filosofia, i ell ho ha fet partint de Jaume Balmes. El Dr. Joaquim Perramon ha fet una excel·lent aportació sobre un tema purament filosòfic com és el de la probabilitat. Ell sap que, des de Leibniz i Bernoulli, la probabilitat no ha estat tractada amb la força amb què es va tractar en aquell temps; s'haurà d'esperar a Keynes per a recuperar-la. Finalment, l'excel·lent comunicació del Dr. Àngel Zaragoza, per a mi, posa de manifest un aspecte: la importància que, a vegades, té la xifra. Ens ha donat unes xifres molt seleccionades: en aquest cas, parla més una xifra que una imatge, parla més un guarisme que mil paraules. En aquest sentit, i en relació amb aquesta intervenció, és el significat del que ahir deia sobre l'àmbit de l'enginyeria social, de la praxi, de l'econòmica, en la qual el filòsof podria i deuria intervenir.

Pompeu Casanovas: Només un comentari sobre la paradoxa de Harrow, que ha esmentat el Dr. Perramon. Tant l'economia com el dret fan veure que el món és consistent i harmònic; és a dir, intentem creure que realment existeix aquesta harmonia i que es pot actuar

d'una forma consistent en el futur. Nosaltres, que, aquest any, acabem de ser convidats a treballar en una harmonització amb llenguatges d'ordinador del que és la legislació europea, que ja no es fa en llenguatge natural, ens trobem ara amb el següent: fa temps ja que es coneix el que s'anomena «la paradoxa del bon samarità», que és el fet de dir: «Prohibit matar». Molt bé, d'acord, el dret és això: prohibit, obligat, permès... Prohibit matar, però com quees mata, si es mata, que sigui sense dolor. Això és una paradoxa: tu no pots dir, lògicament: «Prohibit matar», i després dir: «Mata una mica menys, mata sense dolor», o, amb el bon samarità: «Prohibit ferir», però després dir: «Guareix». No es pot. Què vol dir això? Doncs que el món no és consistent; el dret, menys; i l'ètica, probablement tampoc. Ens estem enfrontant amb un món en què la incertesa, el risc és el que mana; és el que trobem i és el que hem de gestionar. El màxim que podem fer és la gestió probable de les coses, però no tenim aquesta seguretat, aquesta consistència, aquest món d'ahir que deien els literats, on ens creïem que existia un món que podia ser ben gestionat econòmicament i jurídicament; és, senzillament, l'altra banda de la paradoxa de la transitivitat, la paradoxa del bon samarità. No es pot dir: «Prohibit matar! Drets humans!» Molt bé, drets humans, però si mates, ja està, i això provoca una inconsistència.

Miguel Candel: Dues coses. Primera: preguntaria a la Dra. Carme Merchán, però sense demanar-li que contesti ara, sinó que ho mediti per a una segona edició de la seva intervenció: on posaria en aquestes comparacions o analogies que ha establert un factor econòmic, del qual s'ha parlat aquí molt poc, si no m'equivoco, i que va ser important per a Adam Smith, De Ricardo i Karl Marx, com va ser el treball. L'altra qüestió és: sobre aquestes inconsistències de què ara es parlava, jo crec que en el fons hi rau un principi que és sagrat de la majoria de les teories de l'acció racional, que és el principi d'independència. El principi d'independència ens l'hem de carregar d'una vegada, perquè no funciona. No és veritat que, si has escollit entre a i b , i t'estimes més a , quan et presenten una altra alternativa, mantinguis aquella preferència entre a i b ; és a dir, quan apareix una altra cosa, encara que estableixis una altra relació entre b i c , el conjunt canvia. Les teories de la decisió racional normalment intenten acotar tant el camp de la decisió que perden

de vista que l'home, en general, mira les coses sempre en conjunt, i que factors que, a primera vista, poden ser marginals, alteren el panorama general. En aquest sentit, vull dir una cosa que és un cert tribut a la psicologia femenina: una cosa que els homes considerem irracional de les dones és justament que, en general, tenen una tendència a mirar les coses d'una manera més global i, de vegades, incorren en aparents inconsistències; un factor que, per als homes, és irrellevant, a elles, en canvi, els altera la visió de conjunt i canvien de decisió en funció d'aquest nou factor aparegut. Els homes actuem més amb pinyó fix. Això ha estat una reflexió extemporània.

TERCER ÀMBIT

L'ECONOMIA EN LA PRÀCTICA
PROFESSIONAL

Josep Delgado, Ramon Fabrè, F. Jaen Coll

Josep Delgado, Ramon Fabrè, F. Jaen Coll, Albert Ledesma

TAULA RODONA

Ramon Fabrè: A la meua esquerra tinc el doctor Ferran Jaen Coll. Potser el conec massa, perquè treballem junts a la Universitat de Vic. Em deixaré moltes coses, però ell em perdonarà. Ha estat, en l'exercici professional, vice-president i vice-director de la Fira de Mostres. Té una experiència professional consolidada en molts i variats camps i hem cregut interessant que fos en aquesta taula per reflectir la visió de l'empresa més ortodoxa.

El doctor Albert Ledesma és gerent de l'àrea bàsica de Vic 2, un model de gestió diferent de les àrees bàsiques, ja que ha donat opcions a veure que una opció de gestió privada podia ser perfectament competitiva i fins i tot més eficient en algunes gestions públiques.

Permeteu-me, doncs, ja que tinc el micròfon al davant, i abans de passar la paraula als contertulians, que m'atreveixi a situar una mica la qüestió que volíem desenvolupar avui. Hem parlat d'història de l'economia i s'ha parlat de filosofia de l'economia. El que m'atreveria a dir que ha succeït és que l'economia de l'amic Adam Smith ha canviat bastant. Adam Smith i els seus successors estaven molt preocupats per fer créixer l'economia, i això permetia un altre enfocament sobre els resultats, fins al punt que alguns economistes prestigiosos, com el mateix Milton Friedman, Premi Nobel d'Economia 1976, s'atreveixi a dir que les empreses que hi ha potser no tenen sentit perquè l'empresa es deu als seus socis i al benefici de l'única propietat, i que l'empresa no ha de participar ni esmerçar cap quantitat en altres coses; han de ser, en tot cas, els accionistes els qui puguin participar en qualsevol tipus de projecte, per altruista que sigui, però nega que l'empresa ho hagi de fer. Ha passat molt temps i probablement els economistes han hagut de reconèixer que s'amagaven darrere de la por que fa admetre que els problemes no són de creixement, que els problemes de l'economia actual són de distribució del creixement, que era un problema difícil i que, potser, algú, en aquells moments, ja els deia alguna cosa i ningú no els va escoltar.

Però l'economia d'avui és diferent. Ens estem enfrontant a una empresa que ha de resoldre grans problemes: ha de ser capaç de distribuir la renda i ha de ser capaç de fer sostenible per a tots i per a les generacions futures el que estem fent ara aquí. Per tant, és

una empresa que –i jo crec que és el canvi fonamental–, en preocupar-se per la distribució i pels problemes de la gent, perquè en definitiva distribuir vol dir donar a la gent, està més centrada en el territori.

Apareix un model d'empresa nova, un model d'empresa en xarxa, un model d'empresa que funciona, i els nostres veïns italians, a la zona de la Llombardia, al nord d'Itàlia, a la zona de Milà, han demostrat que, treballant en xarxa, es pot competir amb les grans multinacionals. Aquest és el repte. Ara bé, l'economia en xarxa presenta problemes diferents. Economia en xarxa vol dir col·laborar amb diverses empreses, vol dir tenir infraestructures i vol dir recolzament institucional; i permeteu-me que aquí llanci una pedra a favor de la institució que tenim aquí. Jo crec que, quan em van proposar aquesta xerrada, vaig pensar que ho aprofitaria per a dir-ho, perquè el que hem fet aquí, al Consell Comarcal, en aquesta legislatura és un mica això: no hem pretès en cap moment convertir això en un escenari de debat polític, que també ho ha estat, sinó que hem intentat recolzar i donar suport institucional a la nostra gent. I fixeu-vos que, si analitzem una mica la tasca que hem fet en el Consell, ens hem centrat bàsicament en aquesta tasca social: ajudar la gent i ajudar els col·lectius desfavorits; i hem intentat resoldre els problemes mediambientals, que tothom sap que no són senzills en aquesta comarca i que, de fet, en queden encara per resoldre; tanmateix, crec que hem avançat una mica. Per això us volia dir que la empresa d'avui, en el nostre territori, és una empresa que, per petita, no pot competir sense el recolzament institucional; i, per petita, ha d'aprendre que no sempre s'ha de competir. Els exemples que hem posat en aquesta taula crec que reflecteixen una mica això: reflecteixen aquesta necessitat de complicitat entre les institucions i les empreses per a pensar en un altre tipus d'empreses que són possibles. L'empresa de Josep Delgado, que tinc aquí a la dreta, dedicada a la bugaderia industrial, demostra que, a part de parlar de beneficis, també es pot parlar de beneficis socials i, si no sabem entendre això, crec que estarem molt equivocats o que el camí no és el correcte, perquè la nostra empresa no pot avançar si només avança una part de la societat; l'avenç ha de ser conjunt. El cas del doctor Ledesma és una mica el mateix. El model de l'àrea bàsica Vic 2 és un model en el qual s'intenta apropar un servei social, com és el cas de la sanitat, a

una gestió privada; i la seva experiència ha demostrat que funciona; per tant, és important que ens diguin com ho han aconseguit i com ho han fet. I l'altra part de la història és l'evolució que hi hagut fins aquí, i això segur que el doctor Jaén ens ho sabrà explicar.

Seguint la cronologia, si de cas, demanaria al doctor Jaén que ens expliqui una mica aquesta visió d'empresa tradicional de l'empresa «privada», entre altres, però on la preocupació fonamental és el benefici i com ha anat evolucionant això, que jo sé que ell ho coneix molt bé.

Ferran Jaén Coll: Moltes gràcies per la confiança. Prou que ho sé, que això està per veure. En primer lloc, el meu recorregut professional és variat per ser un economista, excepte pel que seria l'administració pública pura.

La visió tradicional de l'empresa i la que jo intento explicar sempre és la tradicional, separant el públic del privat d'una manera determinant, pel que fa a la visió del treball. El públic té uns camins. Això se suposa que ho resollem per la via de les eleccions, votant. L'empresa privada té un altre camí, que és una llum, una sola llum, cap altra, una; i qui cregui que és una altra farà que entrem en polèmica. Aquesta llum és el benefici, que es pot mesurar d'una manera o una altra, i aquest benefici ha de ser només per als accionistes. La moderna idea de crear valor per a l'accionista esdevé la continuïtat del període anterior, en el qual s'entenia el benefici com una guia.

Però, en realitat, la tecnoestructura, tal com ho va dir Galbraith, era la que s'apoderava d'una part dels beneficis en benefici propi. O sigui, els directius s'aprofitaven d'una part i, com a conseqüència d'això, al final, ha vingut la creació del valor per a l'accionista, que és un altre tornar: que l'accionista repregui del tros del tortell que li toca el màxim possible, i, per tant, ha de collar una mica els executius i no deixar-los viure tan bé com vivien. Més enrere, tenim exemples d'empresa que sempre es mantenen en el temps. És clar, n'hi ha prou d'agafar una petita empresa per a veure que avui es comporta com sempre, amb no gaires diferències, amb més nivell cultural, amb menys informació. Però el benefici és la guia que hem de fer calculant, però no. El benefici, tal com s'explica en el món acadèmic, és fals. La lliçó de microeconomia que diu maximització de beneficis? No. Tornem a Galbraith, o a Robinson, o a qui vulgueu.

Només cal formular una pregunta: en quin termini? La resposta alegre que li diu ser a curt termini, què és? Com vols que calculi jo el benefici? Per a demà, per a la setmana que ve, per a l'any que ve, d'aquí a tres anys? Què vol dir a curt termini? No és aquest el comportament real dels empresaris. El comportament real dels empresaris és molt complex. Si és un petit empresari, té un comportament; si és un empresari mitjà en té un altre; però el benefici sempre és al darrere; perquè, sense benefici, l'empresa privada no pot subsistir i s'enfonsa. Hi ha moltes empreses grans que no tenen beneficis i subsisteixen gràcies, precisament, a anar a parar a aquest facilitador de fons universal que és el sector públic. La facilitació de recursos per a l'empresa privada és del sector públic i és molt variada: contractes privilegiats, tot el que té a veure a no respectar la competència... És clar que sempre hi ha arguments des del sector públic; però el sector privat ha de competir entre ell i, des del moment que hi intervé el sector públic, això es desdibuixa. Per tant, hem d'assenyalar clarament el que va al públic i el que va al privat.

Maximitzar beneficis: això és una entelèquia; tractar de fer els màxims beneficis que sabem fer en aquesta empresa amb el personal que tenim, amb els propietaris que tenim de l'empresa, no és independent de l'ésser humà. La qualificació del benefici com a abstracció no depèn de cada empresa de gent que està manant allà; no depèn que aquesta maximització de beneficis s'entengui d'una manera o d'una altra. Però, com a guia, com a manera de comportar-se, és això: refinar l'aparell financer tant com es pugui per poder calcular-lo el millor possible. Qui s'apropia d'aquests beneficis? En principi, hauria de ser l'accionista, i ningú més. Però ja dic: en un període llarg dels trenta gloriosos, els alts executius s'han apoderat d'una part d'aquests beneficis en forma de despeses que han pogut fer ús de la seva Visa Or i han pogut viure còmodament. Ara no toca això: ara tornem a la creació de valor de l'accionista. Aquesta és la seqüència històrica que es redueix a això, bàsicament a veure que el petit empresari, més o menys, ha estat fet igual. En general, el petit empresari treballa, normalment, més hores que un treballador. Aquesta seria la imatge per a guanyar un sou que no podria guanyar-lo com a treballador amb el seu nivell professional. De manera que, per posar exemples, així, semblants a les pessetes, un petit empresari pot guanyar cinc-

centes mil pessetes al mes, essent empresari i treballant disset hores; però no podria guanyar cinc-centes mil pessetes al mes si es possés a treballar en una empresa amb el nivell professional que correspon a la seva formació, i, el més segur, estaria guanyant dues-centes mil o cent cinquanta mil pessetes. Per tant, el sobreesforç que ell fa li permet tenir un sobresou. Acumular capital? No. Acumular capital és molt difícil a partir d'una petita empresa; amb la loteria és més fàcil, si toca. És clar, si entres ja en organitzacions molt grans, moltes vegades del sector públic, un contracte especial, que no saps ben bé per què, però normalment és per una via d'amistat, et pot salvar la vida i, a partir d'aquí, sí que pots acumular.

Després hi ha l'empresa ben organitzada, gran, la qual ens sembla que s'orienta a un benefici que és el més constant possible. Això és molt senzill: Karl Marx. No s'ha d'anar gaire lluny: la plusvàlua. És cert, és així i és desagradable reconèixer-ho; i la tendència a la concentració de les empreses és una necessitat. Les empreses, per a obtenir cada vegada una taxa, no un benefici en volum, sinó una taxa de benefici, estable o superior, cada vegada, al mercat, se les han d'anar menjant, fins on arribem. Crec que això, per començar, ja està bé.

Ramon Fabrè: Jo crec que el que has dit dóna per a un col·loqui intens, ja que hi ha moltes coses interessants.

El Dr. Jaén ens acaba de parlar de com s'explica habitualment l'economia; però el que és clar és que, en aquests últims temps, comença a parlar-se de capital humà. Les empreses aquí representades, crec que són empreses que potser no són típicament capitalistes, sinó empreses pensades més per a explotar un capital humà. Tenim oportunitats de tenir valors afegits, perquè moltes vegades un economista parla de l'ordre afegit al capital. Jo vull recordar que, en definitiva, el valor afegit és poder facilitar una forma d'obtenir sous a la gent. El valor afegit són els sous que podem pagar en un determinat negoci. Això és important en la societat en què vivim.

Dono pas al gerent de l'empresa Calandra perquè ens expliqui una mica com s'ho ha fet per a poder ser competitiu i viure en un sector en què les empreses competeixen i, alhora, donar un servei addicional, donar un benefici social evident com és ocupar quaranta

persones, algunes de les quals el «mercat» normal, a vegades, no considera perfectament vàlides per a fer aquesta feina.

Josep Delgado, gerent de l'empresa Calandra: En primer lloc, agraeixo l'oportunitat de poder explicar la nostra experiència en aquest centre que m'ha tocat tirar endavant durant uns quants anys.

Com ha dit en Ramon, nosaltres tenim quaranta treballadors, però quaranta només amb certificat; a més a més, hi ha tot el personal de suport, psicòlegs, assistents socials, tres xofers, manteniment, etc.; així, fins a seixanta persones.

Jo vaig agafar aquesta empresa per circumstàncies de la vida: m'imagino que com tothom. Fadinou anys, l'empresa va començar amb l'única activitat que ha tingut tota la seva vida: la bugaderia industrial. Tenia integrats a la Seguretat Social solament vuit persones amb certificat i dues persones de suport. Llavors fèiem molt pocs quilos. A més, estàvem treballant amb unes màquines bastant obsoletes. L'empresa s'havia creat des de la necessitat que tenien un sèrie de famílies afectades amb fills, filles, germans, germanes amb una mancaça, amb una disminució que els impedia d'entrar en el món de treball normalitzat i que havien sortit de l'edat d'escolarització. El normal, en aquests casos, era quedar-se a casa. Vam crear aquesta entitat que, en principi, ens van aconsellar que fos una cooperativa. Si ens haguessin dit que fos una associació, segurament hauríem fet una associació o una fundació, tan de moda ara.

De mica en mica ens vam haver de posar les piles. En la qüestió social, som en una comarca en què la fibra sensible toca molta gent, i això ho hem vist en moltes campanyes que s'han fet i en què la gent sempre respon. Quan entrem dintre la dinàmica de mercat, oferir uns serveis des del món de la bugaderia, que sembla molt senzill, cada vegada s'ha anat posant més difícil, com tots els sectors. No som els únics. Tots els sectors són iguals. Els clients també són cada vegada més exigents i, a més a més, cada vegada hi ha més competència a causa de les xarxes de comunicació. Vam estar molts anys sols; però ara no: a vint quilòmetres tenim alguna competència i hem de mirar de superar-la. D'aquelles vuit persones que teníem al començament, hem anat creixent dia a dia, enmig de molta dificultat.

Abans estàvem ubicats –si coneixeu Vic– als baixos de la Casa Caritat. Vam anar agafant una mica més de terreny; vam començar amb cent metres quadrats, després dos-cents, fins a arribar a tres-cents. Hem estat canviant tota la maquinària, perquè dels vuit o deu clients que teníem al començament, en vam anar perdent per falta de qualitat en el treball, i això ens va obligar a canviar la maquinària.

La nostra empresa, com us he dit abans, és bàsicament de servei social, sense ànim de lucre, la qual cosa no vol dir sense beneficis, perquè sense beneficis no seríem aquí. Els beneficis, però, no es reparteixen, sinó que van per a millorar la maquinària, per a millorar els serveis per a les persones, que aquí és on hi ha la part important de la nostra activitat.

Integrar algunes persones en el món del treball amb disminució psíquica, bàsicament ha estat l'objectiu fins ara. Hem estat integrant persones amb uns hàbits bastant importants. Algunes d'aquestes persones ens busquen a nosaltres o els busquem nosaltres, o àdhuc, amb la col·laboració d'altres empreses, mirem d'incorporar persones a l'empresa. En aquests moments, anem escalant de mica en mica: hem passat de deu persones amb certificat a quaranta; i d'una producció de 250 quilos en el seu moment, a 5.000 quilos ara.

És difícil moltes vegades posar un equilibri entre la política econòmica que has de dur a terme i la política social. El just equilibri, sincerament, moltes vegades és difícil. Quan sentia a parlar aquest matí el Sr. Josep Maria Ureta, en principi m'he quedat una mica perplex, ja que estava parlant d'una economia del futur, que passa pel coneixement, per la globalització, etc.; i jo pensava que nosaltres ja no estem en aquest món; i llavors només pots estar pensant en la feina que estàs fent socialment. Però també és cert que, si nosaltres, a final de mes, el dia trenta, que estem habituats a pagar a la gent el seu salari corresponent, no el paguem i ens en descuidem un dia, aleshores penses que trontolla tot. El cert és que, si veieu la nostra empresa, fins que no sou a dintre, no us adonareu de la tasca que estem fent per a les persones que hi tenim. Ara ja fa, com us he dit abans, sis o set anys que vam quedar acotats en l'espai, i la veritat és que això marcava un repte: som aquí, ens quedem aquí, no creixem més, ni en producció, o bé fem un salt endavant: fem un cop de cap. Vam parlar amb l'ajuntament,

ens van proporcionar un terreny al polígon industrial i ara fa un any que estem desenvolupant l'activitat en una nau de 2.000 metres quadrats. És una nau amb alta tecnologia en maquinària de bugaderia.

Estem passant uns moments molt difícils perquè l'adaptació de persones, encara que sigui la mateixa activitat, en una nova ubicació, provoca dificultats. L'adaptació de la producció a la nova maquinària, la ubicació i la captació de nous clients, en aquests moments, de mica en mica, s'ha posat a to, però encara ens falta un recorregut important per a fer el tomb definitiu. De totes maneres, el que tenim molt en compte és que cada vegada més l'economia, en la nostra empresa, està derivada a les persones que ho necessiten. La feina és una teràpia bastant important per a aquests nois i noies: un dia de poca productivitat, com el cap de setmana, no saben què està passant i, a més a més, veus que s'asseuen; quan hi ha una activitat, per a ells, és la millor teràpia: ni pastilles, ni sofà, ni res de tot això, perquè la feina és el que més els motiva. Dintre del que és la feina, nosaltres tenim l'àrea social que està pendent de treballar amb les mateixes persones i amb les famílies, per a tot el que necessitin fora de l'empresa.

A partir d'aquí, no sé si voleu alguna cosa més que us pugui contestar.

Ramon Fabrè: T'agraïm l'exposició. Hem vist les dificultats que té una empresa com aquesta per a assolir un objectiu social, per a poder competir en el mercat.

Ara toca al senyor Ledesma explicar la qüestió en un sector en què gairebé quedava malament ocupar-se per una qüestió eficient dels recursos. I en l'Àrea Bàsica Vic 2, han demostrat que és compatible la gestió d'un sector de vocació o de servei públic amb la introducció de criteris d'eficiència, la qual cosa, en definitiva, redunda en una millor atenció als ciutadans. Amb aquesta experiència queda clar que, si hi poses els incentius adequats i amb la motivació adequada, es poden fer estalvis importants de recursos; en canvi, quan t'hi poses amb el personal de cul, et costa molt més. Si ens vols fer cinc cèntims de la teva experiència...

Dr. Albert Ledesma: Jo no sóc pas un empresari típic. La nostra empresa o la nostra aventura està dintre del món empresarial, però

no segueix les directrius del món empresarial, perquè nosaltres no hem de competir pels clients: els tenim assegurats, cosa que, en el món de l'empresa, no és pas el més habitual. Sí que hem de competir pels professionals, perquè, avui en dia, de bons metges no n'hi ha gaires i, per tant, sí que hem de competir per tenir els millors professionals, i aquí sí que hi ha un mar de competència. Per tant, no seguim les regles bàsiques i hem de competir perquè és un mercat molt apreciat, encara que ningú no s'atreveixi a dir-ho.

El mercat de provisió de serveis sanitaris públics és un mercat econòmicament molt preuat, en el qual tothom vol entrar i no solament per motius de millorar la salut, sinó per motius purament crematístics. Això cal dir-ho. Amb mi, hi ha al voltant de quaranta persones treballant. Al nucli inicial d'aquesta aventura, van ser unes deu o quinze persones. Avui celebrem els deu anys de funcionament. Des del primer moment ens va preocupar una cosa: amb els recursos que inverteix el sistema sanitari públic, no donem a canvi el que correspondria donar. Abans que tot som ciutadans i ens sentim compromesos, com a ciutadans, amb l'ús dels recursos públics.

Vam intentar de millorar això dintre l'àmbit de la gestió pública, en l'àmbit del personal estatutari o fins i tot del personal laboral d'altres empreses. No funcionen els que existeixen al mercat perquè s'havia de veure que no era una via factible. Llavors vam entrar en una aventura a través d'una correcta gestió i un instrument que ens ho facilités: una societat limitada. Nosaltres tenim una hipòtesi de treball que és que, amb els mateixos recursos, com a màxim, o probablement amb menys, seríem capaços d'oferir un millor servei en termes de salut, la qual cosa és, al final, el que posem a la venda en els nostres centres, a un cost igual o menor, amb una bona satisfacció per als professionals que hi estem implicats i també amb una bona satisfacció de les persones que confien la seva salut a les nostres mans.

Això de la gestió privada, en el sector públic, no està ben vist per aquell que té afany de lucre. Jo crec que aquí voldria posar un tema-debat: què és millor: que una empresa tingui possibilitats de tenir beneficis o que les pèrdues no molestin ningú, com passa en el sistema públic? Això ens ho hauríem de preguntar i respondre. I jo crec que els beneficis han de ser limitats i controlats i s'ha de garantir que el servei és el que és; però també algú s'hauria de

preocupar perquè utilitza d'una forma ineficient els recursos públics del sistema públic: no molesta gens ningú.

Llavors vam entrar en aquesta aventura; vam competir i, per tant, vam tenir molts enemics, que intentaven que no entréssim perquè veníem a trencar les normes de mercat del sistema sanitari públic. Vam aconseguir accedir a la provisió i, com deia Jaén Coll, això no té gaire secret: treballar més hores per tenir un sou superior, capitalitzant. Com que tenim assegurats els clients i amb contracte, podem fer una certa capitalització, tenir un tant de la inversió inicial baixa de 3.000€. Al cap de deu anys, la inversió, en aquests termes, també ha estat rendible. El sistema sanitari alemany dedica un elevat percentatge del pressupost a salut, i no té, ni de bon tros, els millors resultats; per tant, tal com estructurarem un sistema sanitari i com utilitzem els recursos públics, tindrà una incidència directa en termes de salut per als ciutadans. Aquesta seria una altra qüestió que hauríem de posar a debat.

Des dels fons públics, hauríem de vigilar d'articular mecanismes perquè els recursos que s'inverteixen arribin al final amb la menor pèrdua possible i convertits en salut; en aquest cas, això no és fàcil. El secret del nostre «èxit» ha estat que hi hagi un ambient laboral en el qual, com tots sabem, anem bàsicament a treballar bàsicament, no a ser amics ni a perdre el temps. Hi ha unes regles de joc molt ben marcades que indiquen la nostra feina amb una àmplia autonomia professional. Cadascú pot exercir la seva professió, que, bàsicament, és la mateixa, encara que sigui en diverses categories. La seva professió de sanitari amb molta autonomia i amb molta implicació i fent-se càrrec dels presidents que han decidit que aquell professional li doni l'atenció sanitària de cada dia. Això ha tingut impacte en la utilització del servei d'urgència, que hem reduït dràsticament amb la utilització de l'atenció especialitzada. Si algú entén d'economia i de salut, des del punt de vista de les teories vigents en salut i d'organització de sistemes sanitaris, hem fet el que és més de moda i sembla que és el que dona més clients: fer una atenció primària ben potent. El resultat del sistema sanitari anglès ho avala; el sistema sanitari espanyol també és dels bons; el sistema sanitari dels països nòrdics, de Dinamarca, per exemple, dona també un paper clau a l'atenció primària. El millor resultat en aquests usos dels recursos públics, que és del que es tracta, és el sistema sanitari anglès, que és on el

metge de capçalera té el màxim paper protagonista. I és una mica el que nosaltres perseguíem, i una mica el que hem aconseguit, sense oblidar que, en el nostre entorn, els hospitals no estan acostumats al fet que nosaltres tinguem aquest paper tan protagonista, i, per tant, quan ho fem, grinyola. Avui, que celebràvem el nostre desè aniversari, crec que tots els agents inicialment van grinyolar per la nostra presència. A Catalunya, l'any passat, es van esmerçar 1.030 € per habitant i any; si ho veiem per zones, les diferències són brutals; per exemple, en el nostre àmbit d'atenció primària, estem gastant 250€ en farmàcia i en equip d'atenció primària. Hi ha moltes zones de Catalunya que només en farmàcia superen els 300 € per habitant i any; per tant, les diferències, en aquest ús, són molt importants i les repercussions sobre la salut i els serveis no són gens menyspreables. Com deia jo aquest matí als polítics, algú s'hauria d'atrevir a exigir que els recursos públics s'utilitzessin de la forma més eficient.

Aquesta és la nostra aportació a aquest debat sobre economia, persones i salut.

Ramon Fabré: M'agradaria fer una breu reflexió per donar pas al debat. Segurament els casos que hem sentit aquí reflecteixen una certa valentia en la seva manera d'afrontar els problemes. Crec que són empreses que han arriscat i han anat a buscar solucions, però no solucions fàcils del manual, perquè els manuals sovint no tenen les solucions.

COL·LOQUI

Ignasi Roviró: Són d'agrair les aportacions que s'han fet i vull felicitar el Consell Comarcal, que, en el moment de pensar un àmbit com aquest –la relació de l'empresa amb la comarca–, hagi fet la tria que ha fet. No ens hem trobat amb ponents que hagin parlat de les empreses tradicionals multinacionals i més conegudes d'Osona, la qual cosa era una possibilitat, i que hauria provocat que haguessin sortit els temes habituals: medi ambient, globalització..., temes dels quals es podria parlar en altres llocs del país. Agraixo que la constitució de la taula s'hagi fet amb un altre criteri. En parlar de l'empresa sembla que el que primer que ve al cap és una entitat que té per objectiu final fer diners. Recordem que *benefici* ve de «fer el bé», però l'hem acabat entenent com fer diners. Una part de l'empresa serà el benefici econòmic; però aquí hem vist que aquestes empreses volen que no hi hagi pèrdues econòmiques amb un tipus de bé. Tenim, per tant, dues representacions diferents. La meua pregunta s'origina pensant en una empresa similar a Calandra, però en un àmbit diferent. Al costat de la facultat on faig classes a Barcelona, hi ha una fotocopiadora portada per disminuïts. És una empresa admirable! Però pot passar que quan fas cua per fer fotocòpies i tens molta pressa, t'adones que l'eficàcia és baixa. La pregunta que ens podem formular és: com fer competitiva una empresa quan el seu objectiu final no és el crematístic, sinó fer el bé? Com ho han fet vostès per fer competitives aquestes empreses?

Josep Delgado: Ha estat una feina molt complicada. Hem fet el possible perquè la gent prengui consciència. Hem partit del fet que la feina mal feta no té futur i la ben feta no té fronteres. Quan vaig arribar, hi havia set clients, però en vam perdre. Ens ho vam plantejar: o canviem de rumb o no arribem. A part de la qüestió social, teníem molt clar que havíem de fer empresa; si no, els clients, al final de l'any, haurien preferit de donar-nos una almoïna. Els clients són exigents. Fa sis o set anys, quan hi havia altres empreses, vam treure la certificació ISO. Això ens donava una mica de garantia. Vam ser pioners a través de la nostra coordinadora de persones amb disminució psíquica. Vint tallers de Catalunya ens vam agrupar i vam treure aquesta certificació. Com ho hem fet? El

dia a dia. Ens hem hagut d'anar guanyant la confiança. Quan anaves a trobar els clients per buscar la feina, en sorties amb una sensació que semblava que ens ajudessin. Quan han vist que, ben dirigits, les coses surten, com a mínim, igual que la competència, en qualitat, hem hagut d'arribar fins aquí competint amb qualitat: servei i preu, igual que l'empresa ordinària. Això és difícil en el nostre sector de la disminució psíquica. La nostra empresa fa serveis, això vol dir que treballem tots els dies de l'any, llevat del diumenge; no tanquem mai, ni les festes entre setmana. La gent sap que això és el que tenim. Els qui hi estem de suport tenim molt clar que si allò se'n va en orris tenim la possibilitat de marxar a un altre lloc; però sabem que un 75% de persones integrades amb certificats no estarien integrades en un altre lloc de treball. Això és el principal: per fer pinya i tirar endavant.

Albert Ledesma: Ser competitiu no té el mateix sentit. En el nostre cas, el 80% són recursos humans. Les persones que treballen han de generar la confiança suficient en les persones que atenem perquè es fiïn d'ells i es moguin en funció d'aquest consell. El nostre reptestà a dir: ens hem compromès a utilitzar menys recursos públics i, amb això, tenir els millors professionals per a fer això. Quan vam començar, no hi havia el coneixement del cost d'una àrea bàsica, comparant-nos amb altres de la comarca. Al final, ha resultat que, amb un pressupost inferior que els altres d'atenció primària, hem estat capaços de retribuir millor els professionals, al voltant d'un 48% de mitjana. Tenim un servei molt bo, amb cost menor; això ens ha fet competitiu. Malgrat que no ha agradat a gaire gent, o a altres agents afectats dels sectors sanitari, han acceptat, però, que ens hàgim fet competitiu i que és bo que continuem. El principal ha estat crear un clima agradable per als professionals que hi treballen: una bona retribució i una incentivació variable. Això ha fet que tots ens hi impliquéssim i fóssim competitiu. Aquesta ha estat la nostra aposta.

Ferran Jaén Coll. Potser hauríem de superar l'etimologia de *benefici* amb la de guany o excedent i treure'ns el problema de sobre. Perquè hi ha d'haver beneficis. Estem en uns mercats on el client mana. Tornem a tenir un llarg període d'oferta excedent; encara que no es noti, a moltes empreses els sobra capacitat productiva: tenen massa producte general. Ens hem fet servir de

tipus de gestió pública per anar-ho retardant. Les crisis hi són, però una mica dissimulades: curtes en els seus moments crítics. Fan falta fusions; és a dir, que siguin menys els qui guanyin la taxa de beneficis. Hem de reduir els capitalistes perquè cadascun guanyi més. De moment, el client mana. L'economia funciona molt ràpida. Davant una situació *de facto* en què l'economia funciona molt ràpida, el que vols tu és la teva fotocòpia i com més aviat millor; el que no penses és fer una caritat. Com que l'economia productiva va amb aquesta velocitat, quan hi ha una aturada es pateix el problema del client i, en darrera instància, pateix el resultat de l'empresa. Ara bé, parlem del resultat de l'empresa. Aquí tenim dues empreses que funcionen en sectors especials. La primera pregunta és com obtenen els fons per a fer la seva activitat. D'on els obtenen? És la caritat d'un individu privat a qui, inicialment, li sobren els diners i els dóna? És la caritat pública, que no és caritat, sinó que són recursos públics en forma de solars, naus...? Si una empresa ha de comprar una nau, li costa uns diners; però si a tu te la donen, no costa res. Ja tenim un excedent que et permet d'anar-ho reabsorbint. Si no has de competir per obtenir els recursos, hem de veure si està competint amb els clients igual que una empresa privada. Aquestes empreses poden funcionar si no són gaires i controlades pel sector públic. Si són capaces de menjar-se l'excedent. Fem les fotocòpies igual de bé, fem els serveis de bugaderia igual de bé, fem l'assistència sanitària igual de bé. El benefici, el repartim compensant, distribuïm el compte d'explotació a les persones d'una altra manera. D'on surten els recursos per a feraixò? Conec un altre cas d'empreses de fotocòpies que utilitzen sords. En principi, cap problema, fins que arriba el dia que un que es comunica amb signes t'atén. Aleshores, es complica molt fer fotocòpies i tens ganes de marxar a una altra fotocopiadora.

Josep Delgado. Al començament, la nostra empresa tenia un 80% de subvencions i un 20% d'ingressos d'activitats productives. En aquests moments, estem en un 18% de subvencions i un 82% de producció. L'a juntament ens ha cedit un terreny, però no ens ha construït cap nau. La nostra empresa ha aportat un capital per a fer la nau i per a adquirir maquinària de 350 milions de les antigues pessetes, que no han estat donats ni per l'administració ni per cap entitat pública, sinó gràcies als recursos generats. No tenim in-

tenció de lucre, però això no vol pas dir que no tinguem beneficis. Lògicament, estem protegits, però això vol dir que, cada mes, estem supercontrolats. Entrem constantment llistes de pagaments: subvencions que rebem; però no tenim més subvenció que l'empresa ordinària que vol tenir persones amb disminució, perquè això li suposa uns beneficis fiscals, sobretot en seguretat social. No tot ens ho donen; ens hem hagut de guanyar la confiança. Arribar fins on arribes costa molt; però perdre costa molt poc. Si baixem la qualitat, el client t'avisarà i, aleshores, procura que no t'ho diguin més per evitar que deixin de comptar amb tu.

Antoni Bosch -Veciana. Després d'agrair les exposicions que s'han fet, voldria fer dues puntualitzacions i mostrar una perplexitat. La primera és sobre la competitivitat entre el públic i el privat. A mi m'és igual, això; el que jo vull són els serveis. La segona cosa, en relació al Sr. Josep Delgado: a Sabadell tenim una ACI que conec directament; el que volia demanar-li és si, a nivell de cooperativa, els mateixos treballadors són els cooperativistes.

Josep Delgado. Sí.

Antoni Bosch-Veciana. Per acabar, la perplexitat en una qüestió sanitària. D'una banda, els qui es dediquen a l'economia de gestió, fins i tot el mateixos economistes, utilitzen sempre i barregen substantius i adjectius i es parla de climes de tal mena, dels millors professionals, d'un màxim de beneficis... Sempre hi ha d'haver un adjectiu, perquè, si no, no queda bé. En relació amb aquest punt, es vol solucionar la cosa dient que el clima professional i el clima empresarial eren una qüestió decisiva. A mi això em crea una problema, perquè els altres climes són terribles. I la segona perplexitat és que s'han de contractar els millors professionals. Si a Vic tenen els millors professionals, jo, que sóc de Sabadell, i ara faig servir força els metges, o vaig a Vic o ho tinc mal parat. Els adjectius els comprenc; però, de vegades, des de la funció econòmica, són més afectius que una altra cosa, perquè se'm fa difícil pensar que Barcelona capital no té els millors professionals.

Albert Ledesma: Això és important. Jo, el debat, no l'he pas encetat així. He volgut dir que, amb menys recursos, com a ciutadans, podem donar més bon servei. Continuem tenint els mateixos

beneficis amb molta menys inversió. Això és així i ningú no s'esvera, i tot segueix igual. En l'àmbit de l'atenció primària, si tu vas a trobar el teu metge i hi tens confiança, és important que el clima laboral s'entengui com que et sentis de gust treballant i puguis donar tot el que pots donar com a agent de salut. En aquest sentit, explicava el clima laboral. Estem competint professionalment. Hi ha funcionaris molt ben pagats, als quals s'ofereixen prebendes a canvi; ser funcionari és important i, per tant, competir en aquest mercat és molt difícil. Quan deia «professional» em referia a l'àmbit de la comarca i tothom sap que nosaltres hem fet apostes de bons fitxatges en l'àmbit de la comarca. No hem d'oblidar això. A Manresa, l'aportació en sanitat és més alta, però no és igual. Un malalt terminal no és igual al Bages, a Barcelona o a Osona. Els recursos són menors a Osona que a Barcelona, però el servei no. Vas a fer un rendiment del treball, i en el nostre cas, també hem tingut un rendiment del capital. Demanaria als altres què fan dels recursos?

Ramon Fabre: Això que comentaves del màxim benefici és una manera de parlar. L'empresa mai no ha aconseguit el màxim benefici. Ni l'empresa ni la multinacional no obtenen el màxim benefici. El que vol és obtenir quotes de mercat. El màxim benefici és una entelèquia: només hi ha benefici. I la pregunta és: què hem fet amb el benefici. El que m'ha demostrat l'economia és que cal comptar amb la gent que hi ha darrere. Encara hi ha marge per a aquest esforç solidari, per a aquest esforç de la societat civil. Les empreses tenen marge perquè aquest benefici no sigui tan màxim i ajudar a una distribució més justa dels recursos que tenim.

David Ceballos: Vostè, Sr. Delgado, ha parlat de la competència que comença a tenir la seva cooperativa. Fa anys, la màxima competència que no podia suportar l'ONCE era que una altra empresa de les mateixes característiques la imités, és a dir, que es dediqués al benefici social i que ho aconseguís gràcies a un sistema de loteria. Voldria saber si la competència seva ha sorgit a Vic i és del mateix estil?

Josep Delgado: Són bugaderies més petites que les nostres, més familiars; però, en definitiva, tothom es menja una mica el pastís. N'hi ha algunes de més petites que ja fa anys que funcionen. Els

primers anys érem sols, i crec que tampoc no és bo, estar sol. Això exigeix més servei, més qualitat; però et dóna una certa satisfacció: malgrat la competència, no perdem quota de mercat. Pots perdre algun client per diverses circumstàncies, però, per regla general, estem mantenint i augmentant quotes de mercat. Amb aquesta ampliació, hem triplicat la producció. L'ONCE, entre altres coses, té l'exclusiva a nivell nacional de les bugaderies; tenen bugaderies importants i estem col·laborant amb ells. Ens han donat unes puntes de producció treballant per a dues de les seves bugaderies, a Girona, concretament. Tenim una bona relació. Per la roba que m'arriba d'ells, veig que tenen fàbriques tèxtils, flota de camions... Han fet un imperi, al qual, per suposat, nosaltres no arribem. Quan surt el sol, surt per a tothom, i si un dia has de deixar-ho, abans, però, hauràs de lluitar el dia a dia. S'han calculat les hores que ha de fer una persona per poder treure un rendiment en una empresa petita, i són moltes. M'ha tocat gestionar aquesta empresa, que no és meva, i hi he invertit moltes hores, des del primer dia fins ara.

David Ceballos: Dr. Jaén, vostè ha parlat de repartiment de beneficis. Aquest model, però, no és aplicable a la PIME. Creu que, amb això del repartiment, cada empresa s'ho fa com pot?

Ferran Jaén Coll: No hi ha un model per a obtenir beneficis: cada empresa té la seva recepta per a obtenir beneficis. Aquesta recepta, però, s'ha d'anar revisant. Cada sector econòmic sap on està el guany dels diners; cadascú té el seu petit secret de com fa els beneficis. Hi ha una manera d'enregistrar les operacions perquè aflorin els beneficis, i això és la comptabilitat, que, en termes generals, és idèntica en totes les empreses. La contrapregunta és: per què les noies no paguen en la discoteca? Perquè la noia beu poc i tira del noi, el qual beurà més quan la noia no li'n faci cas.

Ramon Fabre: Hisenda és qui diu com has de computar el benefici. En fer d'auditor, quan vas a una empresa, preguntes: «Què vol: una auditoria seriosa o fiscal?» Et responen: «Fiscal.» Hi ha una sèrie d'empreses que generen externalitats positives i que no les podem comptar perquè Hisenda no deixa comptar-les. Quan has comptat bé, és el benefici? Una entelèquia més que fem servir els economistes per a gestionar una mica la història.

David Ceballos: Finalment, volia fer una pregunta al Dr. Ledesma sobre la gestió privada dels centres de salut. Tenen a veure amb les mesures que estan discutint per al servei públic: el tema de com pagar menys en medicaments o només receptor genèrics... o és una altra visió totalment diferent?

Albert Ledesma. Jo parlava de la gestió d'aquest finançament. Quins drets i quines obligacions tenen els ciutadans a l'hora de fer ús dels serveis sanitaris? Si hi ha d'haver un altre pagament, això és un altre debat. La gent ha de reconèixer que el servei té un cost i que alguna cosa s'hauria de fer. En l'àmbit de la gestió, segons com utilitzes els recursos econòmics, els resultats són d'una manera o d'una altra. No en el sentit de no utilitzar diners, perquè els diners que dóna el Servei General de la Salut són suficients per a no fer una gestió economicista. A llarg termini, no té sentit. Has de tenir també una estratègia de mercat. En el mercat que jo conec, la farmàcia, que és el 50% del que s'inverteix en atenció primària i que és un 40% del que s'inverteix en salut, depenent de com la gestiones, si empres còpies o genèrics, els resultats econòmics seran uns o uns altres. Hem utilitzat aquests recursos per a fer la prescripció econòmica millor possible, i després tenim un patró que és la guia de farmacologia, que diu el que s'ha de prescriure; si ho fas molt barat i ho fas a costa de prescriure en allò que no toca, aleshores malament.

Dídac Ramírez: Podria el Dr. Ledesma, que ha dit que la seva empresa és una societat limitada, explicar-ne el funcionament? És finançada amb fons públics? És una mútua?

Albert Ledesma: Som una empresa privada que obtenim un 80% per via pública i un 20% fent prestacions privades: accidents laborals, accident de trànsit, odontologia, visites privades de metges... El 80%, l'aconsegüim a partir de concurs públic. Ve a ser com les autopistes: no és un mercat lliure; és una empresa anònima laboral. Ens vam associar uns metges per internet i vam anar a concurs públic.

Dídac Ramírez: L'usuari, paga els serveis privats?

Albert Ledesma: Sí.

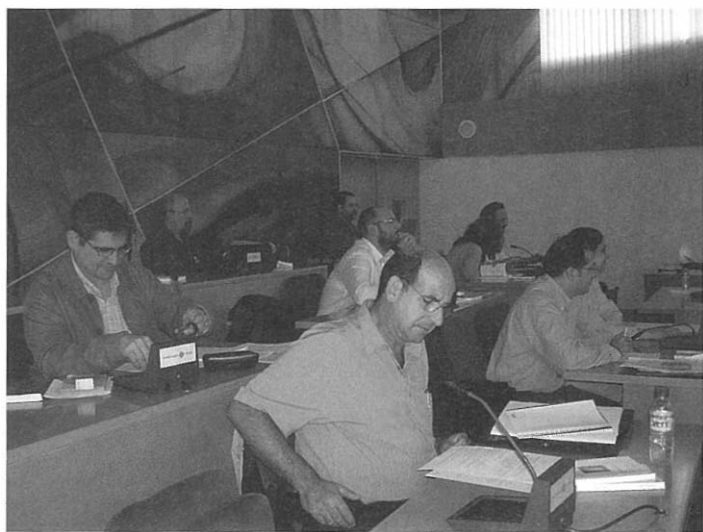
Dídac Ramírez. Veig que el Sr. Delgado tem per la competència, però que està molt content pels resultats. Li noto un cert neguit, mentre que el Sr. Ledesma es mostra molt content. És una percepció potser errònia. El Dr. Ledesma potser no té el problema de la competència: és una conjectura. Amb el criteri d'eficiència, es contribueix perquè el sector públic sigui més eficient i es gestionin millors recursos. En el cas del Sr. Delgado, això li és molt punyent. Afegiria que la presentació del Dr. Fabre ha estat molt bona, especialment per les seves opinions sobre el tema del benefici.

Ramon Fabre: El benefici és com aquella societat limitada: suma de sous més beneficis.

Josep Maria Porta: El Sr. Delgado dirigeix una empresa que sobreviu amb una sensibilitat que agrada. Pensant en el que ha dit el Sr. Jaén, una empresa que sobreviu amb una intel·ligència: que petites empreses tinguin benefici. Les empreses que aquí s'han exposat tenen lloc en el mercat; es veu molt clar que no hi ha un model únic de gestió. Això em sorprèn.

Ferran Jaén Coll. No estan totes tres en el mercat, sinó que són tres mercats diferents. Les empreses privades es tiren pedres entre elles. Tot és una trampa, una gran mentida.

Ramon Fabre: És la trampa grossa del sistema: papers que acaben essent paper. Seré optimista i diré que iniciatives com aquestes s'han d'encoratjar.

Un aspecte dels Col·loquis

ÍNDEX

Introducció	5
L'ECONOMIA	7
Primer àmbit:	
ECONOMIA I FILOSOFIA	9
Economia i filosofia, <i>Dídac Ramírez Sarrió</i>	11
Col·loqui	34
Comunicacions:	
– L'oikonomia en la Grècia clàssica i els llibres dels <i>Econòmics</i> atribuïts a Aristòtil, <i>Antoni Bosch-Veciana</i>	40
– L'art intangible. L'economia de Xenofont, <i>Ignasi Roviró Alemany</i>	55
– Col·loqui	61
– Presentació fenomenològica dels diners, <i>Joan González</i>	65
– L'economia del «mal salvatge» o l'hermenèutica de la complexitat, <i>Albert Llorca i Arimany</i>	78

– Ciutat i economia, <i>Manuel Satué i Silué</i>	90
– L'oblit de la memòria en l'economia, <i>Maria Teresa Sorrosal</i>	94
– Al voltant del «tenir», <i>Josep M. Porta Fabregat</i>	98
– Col·loqui	103

Segon àmbit:

ECONOMIA, CIÈNCIES I ART	111
Economia i filosofia, <i>Josep M. Ureta</i>	113
Col·loqui	123

Comunicacions:

– Economia i psicologia o de diners i relacions humanes, <i>Carmen Merchán Cantos</i>	131
– Francesc Mirabent: l'economia des del sentiment, <i>Jordi Carcasó</i>	134
– Herbert A. Simon: un projecte sòlid per a les ciències socials, <i>Joan-Josep Vallbè</i>	141
– Comptabilitat i intangibles econòmics: de l'Edat Mitjana als nostres dies, <i>Andreu Grau Arau</i>	148
– Temps i economia: una visió a la llum de Balms i Zubiri, <i>David Ceballos Hornero</i>	154

- Coneixement asimètric, positiu i negatiu,
en condicions d'incertesa,
Joaquim Perramon Ayza 160
- La gran muralla. Tesis sobre el capitalisme
globalitzat a la Xina,
Àngel Zaragoza i Tafalla 165
- Col·loqui 180

Tercer àmbit:

L'ECONOMIA EN LA PRÀCTICA
PROFESSIONAL 183

Taula rodona

- Ramon Fabré, Albert Ledesma,*
Josep Delgado, F. Jaen Coll 185
- Col·loqui 196

COL·LOQUIS DE VIC

COL·LOQUIS DE VIC I: LA CIUTAT

MANUEL RIBAS PIERA: *La ciutat, realitat de sinergies*

SALVI TURRÓ: *El marc constitutiu de la ciutat en Kant*

JORDI SALES: *Ciutat, Raó i Estat*

RAMON VALLS: *La ciutat i la llei*

Barcelonesa d'Edicions, Barcelona, 1997

COL·LOQUIS DE VIC II: LA LLEI

RAMON VALLS: *Llei i legalitat*

SALVI TURRÓ: *Llei pràctica i esquematització. De Kant a Fichte*

DÍDAC RAMÍREZ: *Llei i Regla*

JORDI SALES: *Llei i cultura (un exemple d'aporètica política)*

Barcelonesa d'Edicions, Barcelona, 1998

COL·LOQUIS DE VIC III: LA CULTURA

RAMON VALLS: *Llei i Cultura*

LLUÍS DUCH: *Mite i Cultura*

SEGIMON SERRALLONGA: *El mite del foc o del progrés*

JOSEP M. PUJOL: *Introducció a una història dels folklores*

JAUME AIATS: *Resposta a la ponència de J.M. Pujol*

ENRIC PUJOL: *Cultura i institucions*

JORDI GALÍ: *Resposta a la ponència d'Enric Pujol*

Universitat de Barcelona, Barcelona, 1999

COL·LOQUIS DE VIC IV: LA HISTÒRIA

MIQUEL BATLLORI: *La Cultura de la Història i la Història de la cultura*

JORDI GALÍ: *Sobre el sentit de la Història*

JORDI SALES: *A quin defecte de sentit posa remei el possible sentit de la història?*

JORDI FIGUEROLA: *L'ofici d'historiador*

SALVI TURRÓ: *Des d'on escrivim la Història*

JOSEP M. SALRACH: *Història de les mentalitats*

FRANCESC FORTUNY: *Aproximació filosòfica a la història de les mentalitats*

Universitat de Barcelona, Barcelona, 2000

COL·LOQUIS DE VIC V: LA POLÍTICA

YVES-CHARLES ZARKA: *Hobbes et l'invention de la volonté publique*

ANTONI TRUYOL SERRA: *Sobre Hobbes*

JOSEP MONSERRAT MOLAS: *Els orígens de la política*

BARTOMEU FORTEZA PUJOL: *La formació de la tradició política*

HERIBERT BARRERA: *La política com a exercici*

Universitat de Barcelona, Barcelona, 2001

COL·LOQUIS DE VIC VI: EL DRET

PHILIPPE BÉNÉTON: *Sur les impasses du positivisme juridique*

POMPEU CASANOVAS: *Models: xarxes i pautes de conducta en el dret contemporani*

ENCARNA ROCA: *Dret i cultura a Catalunya*

MIQUEL ROCA JUNYENT: *La pràctica del dret: aspectes professionals*

Universitat de Barcelona, Barcelona, 2002

COL·LOQUIS DE VIC VII: LA POESIA

JAUME MEDINA: *Poesia i filosofia. L'experiència de Carles Riba*

JOSEP M. PUJOL: *Actes etnopoètics, actes de paraula*

CARLES DUARTE: *Poesia i ciutat*

DAVID JOU MIRABENT: *L'ofici de poeta*

VÍCTOR SUNYOL COSTA: *Una poètica*

FRANCESC CODINA I VALLS: *De l'ofici i el benefici de poeta*

Universitat de Barcelona, Barcelona, 2003

COL·LOQUIS DE VIC VIII: LA NATURA

DAVID SERRAT: *Natura i home*

ANTONI PREVOSTI: *Natura i filosofia*

JOAN FRANCESC MIRA: *Natura i poesia*

TAULA RODONA, amb experts de l'àmbit de la natura

Universitat de Barcelona, Barcelona, 2004

COL·LOQUIS DE VIC IX: LA SALUT

RAMON VALLS PLANA: *Bioètica i salut*

LLUÍS DUCH: *Salut i filosofia*

ANNA BONAFONT: *La salut i la gent gran*

ANTONI BAYÉS DE LUNA: *La recerca i la salut*

TAULA RODONA: *La salut en l'àmbit professional*

Universitat de Barcelona, Barcelona, 2005

COL·LOQUIS DE VIC X: LA IDENTITAT

DR. JOAN F. MIRA: *Identitat i festa, o la festa com a espill*

JOSEP LLUÍS CAROD-ROVIRA: *Identitat nacional i identitat col·lectiva*

Universitat de Barcelona, Barcelona, 2006

COL·LOQUIS DE VIC XI: L'ECONOMIA

DR. DÍDAC RAMÍREZ SARRIÓ: *Economia i filosofia*

JOSEP M. URETA: *Economia, ciències i art*

Societat Catalana de Filosofia, Barcelona, 2007

